

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО»

Факультет богословських і гуманітарних наук

Кафедра богослов'я

УДК 272-722.5:[502/504:1] М13

МАЗУР Олексій Петрович

ЕКОЛОГІЧНИЙ ІМПЕРАТИВ У ВЧЕННІ РИМСЬКИХ АРХІЄРЕЇВ

Магістерська робота на здобуття
освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»
за спеціальністю 041 «Богослов'я»

Науковий керівник:
кандидат наук з богослов'я,
доцент кафедри богослов'я
Шеремета Володимир Корнелійович

м. Івано-Франківськ
2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Екологічне навернення у вченні Папи Івана Павла II.....	8
1.1. Духовна криза як основна причина глобальної екологічної кризи.....	11
1.2. Екологічне покликання християн.....	16
1.3. Екологічний гріх.....	18
1.4. Екологічне навернення.....	21
РОЗДІЛ 2. Екологічна місія церкви у вченні Папи Венедикта XVI.....	25
2.1. Створений Богом світ – спільне благо всіх людей.....	28
2.2. Екологічна місія Церкви.....	36
2.3. Збереження Божого створіння і мир між народами.....	43
РОЗДІЛ 3. Інтегральна екологія згідно з вченням Папи Франциска.....	49
3.1. Концепція інтегральної екології.....	50
3.2. Екологічні, економічні та соціальні виміри інтегральної екології.....	54
3.3. Духовний вимір інтегральної екології.....	64
3.4. Особливості концепції інтегральної екології Папи Франциска.....	71
3.5. Практична реалізація цінностей інтегральної екології у дії.....	77
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасній епосі глобалізації спостерігається загострення проблем взаємодії людини з природою, що породжує ризики для біосфери. Нестримний споживацький підхід людства призводить до вичерпання природних ресурсів та загрози забруднення довкілля. Різні соціоекономічні контексти націй та держав конфронтуються з екологічними кризами та міграційними процесами. В Україні, зокрема, актуальні проблеми радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, дефіциту водних ресурсів та незаконного вирубування лісів та видобування корисних копалин. Це дозволяє розглядати проблеми екології як актуальні наукові дослідження з новими аспектами та перспективами аналізу з богословського погляду.

Наслідки екологічної кризи у сучасному світі стають все більш актуальними, а пошуки способів її подолання набирають невідкладності в контексті збереження життєздатності планети. Зростання забруднення, вичерпання ресурсів та кліматичні зміни ставлять під загрозу не лише екосистеми, а й саме існування людства. В умовах глобалізації ці проблеми стають загальними для всіх націй та країн, незалежно від їхнього рівня розвитку. У зв'язку з цим, зростає інтерес до релігійно-філософських аспектів екологічної кризи.

Дослідження інтерпретації взаємодії людини та природи у філософсько-релігійному контексті стає важливим завданням для сучасної науки. Особлива увага приділяється впливу християнських цінностей на розуміння та розв'язання екологічних проблем. Аналіз вчення Католицької Церкви може сприяти не лише уявленню про джерела екологічних проблем, але і знаходженню шляхів їх подолання. Такий підхід дозволить розглядати

проблеми екології з нової перспективи та розширити науковий дискурс у цій області.

Актуальність даної теми також полягає в тому, що екологічні проблеми стають однією з найбільш важливих і нагальних проблем сучасного світу. Останні десятиліття свідчать про висхідної загрози для біосфери та людського здоров'я, що походять від забруднення довкілля, втрати біорізноманіття, кліматичних змін і інших антропогенних дій. Відповідно, ці питання потребують комплексного підходу, який включає не лише наукові та технічні аспекти, але й етичні, моральні та релігійні аспекти.

Дослідження екологічного імперативу у вченні римських архієреїв набуває важливості, оскільки римська Католицька Церква є однією з найбільших та впливових релігійних організацій у світі. Погляди та ставлення церкви до екологічних питань можуть мати значний вплив на суспільну свідомість, законодавство та практичні дії в галузі охорони природи та довкілля. Отже, вивчення екологічного імперативу у вченні римських архієреїв є актуальним і важливим напрямом наукових досліджень, спрямованих на розуміння та розв'язання екологічних проблем сучасності.

Дипломне дослідження спирається на різноманітні джерела, включаючи документи II Ватиканського собору, енцикліки, послання та апостольські листи від ієрархів Католицької Церкви. У цих документах розкрито особливості взаємодії людини та природи, а також висловлені застереження щодо надмірного захоплення технологічним прогресом. Ці матеріали дозволяють розглядати екологічні виклики з погляду християнських цінностей та моральних принципів.

Зокрема, екологічний імператив, висвітлений у цих документах, підкреслює важливість ощадного та відповідального ставлення до природи. Він закликає до збереження та захисту природних ресурсів для майбутніх поколінь та підтримки екологічно збалансованого способу життя. Такий підхід покликаний нагадати про важливість гармонії між людиною і природою, а

також про необхідність відмови від надмірного споживання та експлуатації природних ресурсів на користь збереження екологічної рівноваги.

Ця магістерська дипломна робота, присвячена проблемі «Екологічний імператив у вченні Римських Архієреїв» виконується в рамках комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри богослов'я, науково-дослідного інституту родини і капеланства та науково-дослідного інституту канонічного права: «Християнська віра в Бога парадигма духовних сил людини В кризових ситуаціях сучасного українського соціуму», термін виконання з 01.10.2022 року по 30.09.2025 року (затвердженої рішенням Вченої ради Академії, протокол № 2 від 15.09.2022 року).

Мета дипломного дослідження полягає в аналізі та розумінні екологічного імперативу в контексті вчень римських архієреїв.

Поставлена мета передбачає реалізацію таких наступних дослідницьких завдань:

- Аналіз проблем, пов'язаних з впливом людини на природне довкілля Папи Павла II: Вивчення богословського контексту екологічного навернення, а також екологічної думки Папи Павла II щодо справедливого розподілу ресурсів та турботи про найбідніших.
- Дослідження екологічних та соціальних наслідків екологічної несправедливості.
- Широкий аналіз впливу економічних рішень на стан навколишнього середовища та соціальну сферу, зокрема проблеми бідності та експлуатації.
- Аналіз богословських вчень про відповідальність людини за тварин у світлі Священного Писання та християнської традиції.
- Розгляд екологічного імперативу вчень Папи Венедикта XVI про відповідальність за тварин та аналіз його впливу на сучасну екологічну ситуацію.

- Вивчення концепції інтегральної екології: Аналіз екологічних, економічних, соціальних та духовних аспектів цієї концепції та її взаємозв'язку з релігійними вченнями.

- Розгляд практичної реалізації цінностей інтегральної екології.

- Аналіз енцикліки "Laudato si'" Папи Франциска та розгляд можливостей її впровадження у практичну діяльність для збереження навколишнього середовища.

Об'єктом даного дослідження є екологічний імператив у вченні римських архієреїв останніх років. Це містить в собі аналіз богословських поглядів, екологічних концепцій, соціальних аспектів та моральних принципів, які формуються та виражаються через діяльність римських архієреїв. Таке дослідження спрямоване на розуміння релігійно-філософських основ екологічного мислення та практик, які можуть мати вплив на ставлення людей до природи та природних ресурсів.

Предметом даного дослідження є вивчення концепцій та вчень римських архієреїв щодо екологічних викликів та відповідальності людини за природу

Для дослідження екологічного імперативу у вченні римських архієреїв використовують різноманітні **методи**, такі як: аналіз соборних документів та богословських текстів, богословський аналіз енциклік, біблійних текстів та богословських трактатів, історичний аналіз поглядів Церкви на екологічні питання, системний аналіз, критичний огляд літератури, а також методи контекстуального й структурно-функціонального аналізу.

Новизна наукового дослідження полягає в докладному аналізі екологічного імперативу у вченні римських архієреїв з урахуванням сучасних викликів та контексту. Дослідження враховує не лише теоретичні аспекти богословських концепцій, але і їхні практичні реалізації та вплив на сучасну екологічну політику та практику.

Зокрема, новизна полягає у врахуванні історичного та культурного контексту формування екологічних поглядів у Католицькій Церкві, а також в

оцінці їхнього потенційного впливу на розвиток сучасного екологічного руху та практики сталого розвитку. Новизна також полягає в аналізі екологічних проблем, що стикаються з сучасними суспільними та економічними викликами, та спробах їх вирішення згідно з принципами та вчень Церкви.

Відтак, дане дослідження пропонує новий погляд на екологічний імператив у вченні римських архієреїв, враховуючи сучасні тенденції та виклики екологічної ситуації у світі.

Наявна робота має **практичне** значення у формуванні екологічних поглядів серед релігійних лідерів, сприяє поширенню інформації про екологічні проблеми серед громадян та може спонукати до розвитку екологічних ініціатив, що враховують релігійні цінності. Також, вона сприяє взаєморозумінню між культурними та релігійними групами та спонукає до спільних зусиль у проблемі впливу людини на природне довкілля.

Апробацію результатів дослідження здійснено під час обговорення результатів підготовки магістерських дипломних робіт на засіданнях кафедри богослов'я та кафедри соціально-гуманітарних дисциплін у 2023-2024 роках.

Структура роботи. Магістерська дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальна кількість сторінок 102, тоді як число сторінок основного тексту є 78. Список опрацьованих джерел налічує 81 позицію.

РОЗДІЛ 1.

ЕКОЛОГІЧНЕ НАВЕРНЕННЯ У ВЧЕННІ ПАПИ ІВАНА ПАВЛА II

Екологічне навернення – це концепція, яка наголошує на необхідності змін у ставленні людей до природи та екологічних проблем. Хоч ця ідея і набирає популярності у сучасному контексті, її коріння сягає кількох десятиліть тому, і один із ранніх авторитетних голосів з цього питання це насамперед Папа Іван Павло II.

Зокрема у своїй першій енцикліці «*Redemptor hominis*» Папа Іван Павло II, розмірковуючи про спасіння людства, попереджає про небезпеки, пов'язані з технічним прогресом та споживацькою ментальністю. Папа підкреслює, що природа, як частина Божого творіння, має своє призначення: через Христа увійти до Божого спасіння.

Папа стверджує, що правда про людську гідність має свою основу в Ісусі Христі, Який є «центром всесвіту та історії». Не випадково енцикліка не називається «*Redemptor hominum*», тобто «Відкупитель людства», а саме «*Redemptor hominis*» – Відкупитель людини. «Йдеться про людину у всій її правді, у всій її повноті. Йдеться не про абстрактну людину, а про реальну людину, конкретну, історичну людину. Йдеться про кожну людину. Бо кожну людину обіймає тайна Відкуплення»¹. Папа також підкреслює, що «людина – це дорога Церкви», тому Церква має бути поруч із нею, намагатися розібратися в ній, виявляти співчуття та шукати її.

Папа Іван Павло II висловлює стурбованість щодо ряду глобальних проблем, які вказують на моральну кризу в сучасному світі. Він говорить про загрозу забруднення довкілля через швидку індустріалізацію, постійні збройні

¹ *Redemptor hominis*: 45 років «програмної» енцикліки святого Івана Павла II. *Vatican news*, 2024. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/vatican-city/news /2024-03/45-ricchya-redemptor-hominis.html> (дата звернення: 04.04.2024).

конфлікти, можливості самознищення через використання ядерної, водневої, нейтронної чи інших видів зброї, а також брак поваги до життя ненароджених дітей. Папа запитує, чи світ, який досяг значного прогресу в науці та технологіях, не є також світом, який "стогне і страждає" і з нетерпінням очікує виявлення Божих синів, що підкреслює потребу у духовному відродженні і моральному вдосконаленні. Зокрема Папа стверджує: «Достатньо згадати тут такі явища як загроза отруєння природного середовища в місцях швидкого розвитку індустріалізації; або ті збройні конфлікти, які вибухають і раз у раз повторюються; або можливості самознищення за допомогою вжитку атомної, водневої, нейтронної чи ще якоїсь іншої зброї, брак пошани до життя ненароджених. Невже світ нової епохи, світ космічних льотів, світ наукових і технічних здобутків, що досі були недосяжними, не є одночасно тим світом, який „стогне і страждає“ й „очікує нетерпляче виявлення синів Божих“»².

Також у 1990 році Папа Іван Павло II опублікував послання на тему Всесвітнього дня миру, в якому згадав "екологічне навернення." У цьому посланні він закликав до глибшого усвідомлення того, що екологічні проблеми є не тільки технічними та екологічними, а й духовними і моральними. Папа підкреслив, що люди повинні відновити своє ставлення до природи і визнати її цінність як творіння Бога. Папа зазначає: «Найглибшою та найважливішою ознакою моральних чинників екологічної проблеми є дефіцит поваги до життя, що виявляється в багатьох прикладах забруднення довкілля. Часто інтереси виробництва беруть верх над турботою про гідність робітників, а наукові інтереси мають перевагу над благом окремих осіб і навіть цілих народів. У таких випадках забруднення чи знищення довкілля є результатом обмеженого світогляду, який також приводить до безпосередньої зневаги людини»³.

² Енцикліка *Redemptor Hominis*, св. Івана-Павла II, Папи Римського (1979). Рим – Торонто : Вид. ОО Василян, 1989. *Енцикліки понтифіків*, 2017. П. 8. URL: <https://katekhytyka-6.blogspot.com/2017/12/redemptor-gominis-1979.html> (дата звернення: 01.04.2024).

³ Послання Папи Івана Павла II з нагоди Всесвітнього Дня миру 1 січня 1990 року на тему "Мир з Богом Творцем, мир із всім створінням". *Бюро УГКЦ з питань екології*, 2011. П. 7. URL: <https://ecoburougcc.org.ua/index.php/ekologichni-dokumenti-tserkvi/33-poslannja-papi-ivana-pavla-ii-z-nagodi-vsesvitnogo-dnja-miru-1-sichnja-1990-roku-na-temu-mir-z-bogom-tvortsem-mir-iz-vsim-stvorinnjam> (дата звернення: 05.04.2024).

Основними творами, також, в котрих Папа Іван Павло II говорить про стосунки людини й природи, є енцикліки *Sollicitudo Rei Socialis* та *Centesimus Annus*. Понтифік чітко зазначив, що Земля є даром Божим, яким ми, як людини, маємо дбайливо користуватися, а не визискувати від нього, щоб задовольнити свою пожадливість. Папа Іван Павло II зазначив, що «все створено Господом з нічого і має законну автономію, бо є для того, щоб виявляти Божу славу. Саме проблема невизнання законної автономії всього створіння пов'язана з виникненням екологічних проблем»⁴.

У своєму соціально-екологічному вченні понтифік досліджує не лише зовнішні прояви екологічної кризи, а й шукає її основні причини. Зовнішні кризи, включаючи екологічну, Папа Іван Павло II вважає наслідком внутрішньої кризи людства – моральної та духовної, що виникає через порушення стосунків із Богом. На думку Папи, екологічна криза пов'язана з моральним безладом, спричиненим відверненням людини від Божого плану. Папа зазначає: «Коли людина відвертається від плану Творця, вона спричинює дисгармонію, яка приводить до неминучого зворотного впливу на весь створений порядок. Якщо людина не живе в мирі з Богом, то і сама земля не може мати миру»⁵.

Тому однією з причин такої екологічної кризи є внутрішня моральна та духовна криза людини, яка є наслідком відвернення людини від Бога та втрати духовного зв'язку з Ним. До того ж у своїй іншій енцикліці «*Sollicitudo Rei Socialis*» – «Турбота про соціальну дійсність» (1987 р.), що була присвячена до 20-ліття виходу у світ енцикліки «*Redemptor Hominis*» Папа наголошує, що «людство підпорядковане як біологічним, так і моральним законам у своєму ставленні до природи й ці закони не можна безкарно порушувати»⁶.

⁴ Апостолук О. О. Шляхи подолання екологічного гріха у працях Івана Павла II : Магістерська робота: (041 «Богослов'я») / Ред. О. О. Апостолук. Український Католицький Університет. Кафедра богослов'я; Наук. кер: о. д-р. Кіндій О. Львів : УКУ, 2021. С. 39. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/3021/Apostoliuk_mag.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 05.04.2024).

⁵ Екологічне вчення Церкви : Папа Іван Павло II на тему створіння та екології : зб. док. / Ред. В. Шеремети. Івано-Франківськ : Видавництво ІФТА, 2006. С. 36.

⁶ Квік Л. Екологічний імператив у контексті глобальних загроз сьогодення у вченні Папи Бенедикта XVI. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, Серія «Філософія». 2017. Вип. 20. С. 108-109. URL: <https://eprints.ua.edu.ua/id/eprint/6096/1/22%281%29.pdf> (дата звернення: 05.04.2024).

Зокрема, саме Володимир Шеремета вважає, що апогеем екологічного вчення св. Папи Івана Павла II став апостольський лист «*Ecclesia in America*» (1999 р.), у якому Папа вкотре наголошує, що, виходячи з віри в Бога Творця, для кожної людини випливають конкретні обов'язки щодо довкілля. У тому ж таки апостольському листі Понтифік наголошує, що «безвідповідальне руйнування природи людиною як одним із найважчих гріхів, що кличуть про помсту до неба»⁷.

Папа, однак, також звертає увагу на необхідність особистого навернення, яке включає зміну способу життя, визнання взаємозалежності всіх живих істот і вживання заходів для збереження довкілля. Екологічне навернення, за Папою Іваном Павлом II, має стати частиною християнської етики та духовності. Таким чином, екологічне навернення у баченні Папи Івана Павла II включає зміну менталітету, духовне відновлення та активні кроки для збереження нашої планети.

1.1. Духовна криза як основна причина глобальної екологічної кризи

Період папства Папи Івана Павла II – з 1978 по 2005 рік – засвідчив безпрецедентний рівень турботи про довкілля. Давні проблеми, такі як забруднення, вимираючі види, надмірний вилов риби та вирубка лісів, продовжували загострюватися. Крім того, стала очевидною нова проблема глобальної зміни клімату, що призвело до створення Міжнародної групи експертів зі зміни клімату в 1988 році та Рамкової конвенції ООН про зміну клімату в 1992 році.

У католицькій церкві це був час посилених роздумів над екологічними проблемами. У 1965 році Другий Ватиканський Собор заявив, що турбота Церкви поширюється на радощі та надії, печалі та тривоги для всіх людей.

⁷ Квік Л. Екологічний імператив у контексті глобальних загроз сьогодення у вченні Папи Бенедикта XVI. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, Серія «Філософія». 2017. Вип. 20. С. 108-109. URL: <https://eprints.ua.edu.ua/id/eprint/6096/1/22%281%29.pdf> (дата звернення: 05.04.2024).

Крім того, у 1971 році Папа Павло VI зазначив, що «через непродуману експлуатацію природи людство ризикує знищити її та, своєю чергою, стати жертвою цієї деградації»⁸. Деякі мислителі почали звинувачувати потойбічний фокус християнства в деструктивних екологічних практиках, тоді як нове покоління священників, сестер, учених і активістів у Церкві прагнуло піднести маргіналізованих і захистити природу через навмисну турботу про довкілля. На стику цих сил вчення Папи Івана Павла II про турботу про створіння відіграли вирішальну роль у формуванні католицької думки та практики.

Говорячи про навколишнє середовище, Папа Іван Павло II звертається до Святого Письма, нагадуючи, як Бог назвав створення природного світу «добрим» (Буття 1), але як святий Павло говорить про природу після первородного гріха Адама і Єви як про «стогін у пологах» (Римлянам 8:22), тоді як воно «з нетерпінням чекає об'явлення синів Божих» (Римлянам 8:19).

Відповідно, стикаючись із такими проблемами, як забруднення та деградація навколишнього середовища, доречно закликати Ісуса як Відкупителя та шукати Його благодаті в переміненні сердець і відновленні плідності.

Як далі пояснює Папа: Експлуатація землі... і неконтрольований розвиток техніки... часто несуть із собою загрозу природному середовищу людини, відчужують її в її стосунках з природою і вилучають її з природи. Часто здається, що людина не бачить у своєму природному середовищі іншого сенсу, крім того, що служить для негайного використання та споживання. Але воля Творця була, щоб людина спілкувалася з природою як розумний і благородний «господар» і «охоронець», а не як безтурботний «експлуататор» і «руйнівник»⁹.

Тут Папа Іван Павло II виправляє помилкову думку про те, що люди мають необмежений дозвіл експлуатувати природу, натомість зображуючи людей як турботливих охоронців. Він також описує ставки екологічної кризи:

⁸ Octogesima Adveniens : Apostolic Letter of Pope Paul VI. Vatican, 1971. *Libreria Editrice Vaticana*. P. 21. URL: https://www.vatican.va/content/paul-vi/en/apost_letters/documents/hf_p-vi_apl_19710514_octogesima-adveniens.html (дата звернення: 05.04.2024).

⁹ Енцикліка *Redemptor Hominis*, св. Івана-Павла II, Папи Римського (1979). Рим – Торонто : Вид. ОО Василіян, 1989. Енцикліки понтифіків, 2017. П. 15. URL: <https://katekhytyka-6.blogspot.com/2017/12/redemptor-gominis-1979.html> (дата звернення: 01.04.2024).

справа не лише в тому, що люди завдають серйозної шкоди навколишньому середовищу та його підтримці для майбутніх поколінь, а й у тому, що суспільство стикається з де гуманним відчуженням від природи – більше не процвітаючи у взаємному та зануреному світові інших видів, але відрізаний від природи та розчарований у спробах агресивно контролювати та споживати його. Таким чином, метою Папи є відновлення правильного ставлення до природи.

Також і 1979 рік став важливою віхою в католицькій чутливості до природи, коли Папа Іван Павло II проголосив святого Франциска Асизького покровителем тих, хто піклується про захист та збереження природного довкілля. Декларація пов'язувала відомого й улюбленого святого з турботою про навколишнє середовище, водночас визнаючи працю екологів та захисників навколишнього середовища покликанням, яке слід утверджувати в Церкві.

Папа відзначив святого Франциска взірцем «серед святих і гідних подиву людей, які шанували природу як чудовий дар Божий», і відзначив «Піснь про створіння» святого, яка прославляє Бога, розмірковуючи про доброту брата Сонця, сестри Місяць і решта природи.

Цікаво, що всесвітній день миру відзначається Католицькою Церквою кожного 1 січня, а в 1990 році Папа Іван Павло II обрав його темою «мир з Богом-Творцем, мир з усім створінням». Відтак, у посланні з цієї нагоди Папа засудив «дедалі більше спустошення світу природи» як напад на людське життя та навмисне нехтування цілісністю природних систем.

У відповідь він закликав до «більш скоординованого на міжнародному рівні підходу до управління благами Землі»¹⁰, включаючи посилення солідарності та співпраці між країнами та особливий обов'язок привілейованих жити просто, зменшувати бідність і допомагати тим, хто найбільш вразливий до екологічних проблем.

Також варто відзначити, що падіння комунізму у Східній Європі між 1989 і 1992 роками стало знаковим моментом папства Папи Івана Павла II. Папа брав

¹⁰ Rice C. Pope John Paul II and care for God's creation. *Laudato Si' Movement*, 2022. URL: <https://laudatosimovement.org/news/pope-john-paul-ii-caring-creation/> (дата звернення: 04.04.2024).

активну участь у сприянні свободі віросповідання та демократичній організації в Польщі та інших країнах – ініціативах, які виявилися успішними та відкрили шлях до нової історичної ери. Відповідно висхідна роль світової торгівлі та глобального капіталізму опинилася на передньому плані світової уваги. На порозі цих переходів Папа Іван Павло II видав велику енцикліку про соціальну справедливість та екологію в 1991 році.

Отож, енцикліка під назвою *Centesimus Annus* («Сотий рік») відзначала 100-річчя традиції сучасного католицького соціального вчення, започаткованого Папою Левом XIII у 1891 році. В енцикліці Папа Іван Павло II окреслив етичні цінності та гарантії, необхідні для того, щоб економічні системи могли служити загальному благу, а також подальшому викладанню екологічних питань.

В енцикліці Папа Іван Павло II розмірковує про зростання споживацтва та небезпеку ринкових товарів, які віддають перевагу інстинктивним бажанням над духовними та стосунковими аспектами людської природи. «У своєму бажанні мати та насолоджуватися, а не бути та рости, людина споживає ресурси Землі та своє власне життя надмірно та безладно»¹¹. Ця тенденція порушує природу людини та стабільність природних систем, особливо зважаючи на наступний текст енцикліки:

«Людина думає, що вона може довільно використовувати Землю, підкоряючи їй без обмежень своїй волі, ніби вона не має власних реквізитів і попереднього призначення Богом... Замість того, щоб виконувати свою роль співробітництва з Богом у творінні, людина ставить себе на місце Бога і таким чином викликає повстання з боку природи»¹².

Далі Понтифік говорить про природну екологію, екологію людини та соціальну екологію, наголошуючи, що як природні, так і людські системи мають певні моделі належного функціонування, які слід плекати та поважати. Відтак, тут можна побачити ранню версію концепції інтегральної екології, яка буде далі

¹¹ Енцикліка *Centesimus Annus* - «Сотий Рік» Св. Івана Павла II (1991). *Інститут Релігії та Суспільства*, УКУ, УГКЦ, 2018. П. 37. URL: <https://katekhytyka-6.blogspot.com/2018/02/centesimus-annus-ii-1991.html> (дата звернення: 01.04.2024).

¹² Там само.

розвинена Папою Венедиктом XVI й стане основною темою *Laudato Si'* Папи Франциска.

Замість того, щоб зображувати природу як нейтральне підґрунтя для людського підприємництва, Папа Іван Павло II стверджує внутрішній порядок у природі, який люди можуть пізнати та підтримувати. Адже люди відіграють особливу роль і відрізняються від решти природи своїми розумними та духовними здібностями.

Проте люди також обмежені навколишнім середовищем, а не лише кінцевим набором ресурсів, які воно містить (як стверджує суто екологічна перспектива). Швидше, люди обмежені божественним порядком, присутнім у природі, який вказує на «певні форми життя, спільноти та економіки як повноцінні для людей і придатні для довгострокової стійкості навколишнього середовища»¹³.

Згідно з цією парадигмою, Папа Іван Павло II підтверджує низку пропонує низку завдань, обов'язкових для політичних лідерів. «Це завдання держави, – стверджує він, – забезпечити захист і збереження загальних благ, таких як природне та людське середовище, яке неможливо захистити просто ринковими силами»¹⁴.

Відтак, принцип субсидіарності надає перевагу місцевим рішенням, коли це можливо, але багато викликів, що стосуються навколишнього середовища та глобального розвитку, мають глобальний масштаб, що вказує на необхідність міжнародної співпраці.

Варто зауважити, що ті хто наполягає на запереченні реальності та фальшиво заявляє, що зміна клімату (яка є також складовою духовної кризи) – це вигадка або політичний обман, жили у своєму комфортному світі, який захищав їх від суворой реальності сучасності. Тим часом мільярди людей, які

¹³ Rice C. Pope John Paul II and care for God's creation. *Laudato Si' Movement*, 2022. URL: <https://laudatosimovement.org/news/pope-john-paul-ii-caring-creation/> (дата звернення: 04.04.2024).

¹⁴ Енцикліка *Centesimus Annus* - «Сотий Рік» Св. Івана Павла II (1991). *Інститут Релігії та Суспільства*, УКУ, УГКЦ, 2018. П. 40. URL: <https://katekhytyka-6.blogspot.com/2018/02/centesimus-annus-ii-1991.html> (дата звернення: 01.04.2024).

живуть у бідності, не мали такої розкоші і мусили стикатися з наслідками кліматичних змін, відчуваючи на собі найбільші лиха та продовжуючи терпіти труднощі, які важко навіть уявити тим, хто живе в так званому «першому світі»¹⁵.

Зокрема у енцикліці *Redemptor hominis* зазначається: «Той стан загрози для людини з боку продукції самої ж таки людини має різні напрями й різні ступені наснаженості. Виглядає, що ми дедалі краще усвідомляємо, що експлуатація землі, тієї планети, на якій живемо, вимагає якогось розумного і чесного планування. ... Виглядає, що людина іноді не спостерігає якихсь інших значень свого природного середовища, як лише ті, що служать безпосереднім цілям вжитку і споживання. Тим часом Творець хотів, щоб людина спілкувала з природою як її розумний і шляхетний “пан” і “сторож”, а не як безоглядний “експлуататор”»¹⁶.

Підсумовуючи, можна сказати, що бачення Папи Івана Павла II піклування про Боже творіння є особливим внеском в думку його епохи. Він показує, що віруюча людина може активно роздумувати над проблемами навколишнього середовища, і що відстоювання особливої цінності людської особистості не означає нехтування природою, а натомість охороняє її, відповідно до цінності та цілісності її власних процесів. Завдання полягає в тому, щоб реалізувати ці ідеали на практиці серед багатьох протиборчих сил сучасного суспільства – виклик, який актуальний і сьогодні.

1.2. Екологічне покликання християн

Слово «екологія» було введено лише наприкінці 19 століття німецьким вченим Ернстом Геккелем, який намагався описати безліч складних

¹⁵ Rice C. Pope John Paul II and care for God's creation. *Laudato Si' Movement*, 2022. URL: <https://laudatosimovement.org/news/pope-john-paul-ii-caring-creation/> (дата звернення: 04.04.2024).

¹⁶ Енцикліка *Redemptor Hominis*, св. Івана-Павла II, Папи Римського (1979). Рим – Торонто : Вид. ОО Василян, 1989. *Енцикліки понтифіків*, 2017. П. 15. URL: <https://katekhytyka-6.blogspot.com/2017/12/redemptor-gominis-1979.html> (дата звернення: 01.04.2024).

взаємозв'язків і взаємодій між живими істотами та їх середовищем. Відтак, більшість живих істот, чи то рослини, чи тварини, не можуть вибирати, як вони впливають на навколишнє середовище, оскільки вони не мають вільної волі. Проте люди мають свободу волі, тому ми несемо відповідальність за те, як ми захищаємо чи завдаємо шкоди своєму дому ¹⁷.

Екологічний гріх завдає шкоди іншим людям – позбавляє їх того гідного дому, який Бог створив для і довірив людині. Людство не є загрозою для навколишнього середовища. Навпаки, Святе Письмо навчає, що Бог створив світ заради людства і що людина є вершиною творчої роботи Бога (Буття 1-2).

Справжні й вірні екологічні зусилля християнського опікунства, таким чином, не намагаються зберегти довкілля від людства, а радше «захистити та розвивати довкілля для всього людства – теперішнього, майбутнього та загального. Екологічні гріхи, які завдають шкоди людському дому, можуть включати необачну зміну навколишнього середовища, наприклад вирубку лісів Амазонки (відомої як легені Землі), надмірне забруднення, жадібність, матеріалізм та будь-які інші дії, які не дбають про навколишнє середовище, в якому живуть усі» ¹⁸.

Через те, що екологічний гріх – це концепція, що висвітлює морально-етичний аспект ставлення людини до навколишнього середовища, то вона припускає, що завдання шкоди природі через недбалість, егоїзм або жадібність є гріхом з релігійної та етичної поглядів. Тому саме ця ідея набула поширення в сучасних християнських колах.

Саме це вчення є особливо складним, оскільки значна екологічна шкода сталася під час розвитку та підтримки такого способу життя (особливо в результаті промислової революції). Якщо люди є справжніми учнями Ісуса, то вони будуть прагнути любити інших у будь-якій точці землі, особливо в менш розвинених країнах, допомагаючи їм розвиватися у відповідальний та

¹⁷ Mueggenborg D. What exactly is 'ecological sin'? Northwest Catholic, 2020. URL: <https://nwcatholic.org/voices/daniel-mueggenborg/what-exactly-is-ecological-sin> (дата звернення: 05.04.2024).

¹⁸ Rice C. Pope John Paul II and care for God's creation. *Laudato Si' Movement*, 2022. URL: <https://laudatosimovement.org/news/pope-john-paul-ii-caring-creation/> (дата звернення: 04.04.2024).

екологічно безпечний спосіб ¹⁹. Роблячи це, вони будуть каятись і компенсувати шкоду, вже заподіяну в ході їхнього власного національного розвитку, і демонструватимуть своє милосердя до інших, щоб не нав'язати тяжкі, не під силу тягарі й класти їх людям на плечі; самі ж і пальцем своїм рушити не хочуть (Мт. 23:4).

1.3. Екологічний гріх

Екологічний гріх довго обговорювався, зокрема навіть досить недавно, а саме під час Синоду єпископів для Амазонії в жовтні, де кілька членів Синоду закликали церкву поглибити свою теологію таким чином, щоб допомогти людям розпізнати такі гріхи. У своєму кінцевому документі члени Синоду запропонували, щоб Церква визначала екологічний гріх як «діяння або бездіяльність проти Бога, проти ближнього, громади та навколишнього середовища» ²⁰.

Згідно з науковим викладом, Католицька Церква базує своє вчення про гріх на поглядах святого Августина Блаженного, який жив у 354-430 роках н.е. Августин визначав гріх як відхилення від волі Бога та дотримання власної волі людини замість Божественної. Катехизм Католицької Церкви навчає про наступне визначення гріха: «Гріх – це надуживання свободою, яку Бог дав творінням, щоб вони могли любити Його й одне одного» ²¹.

Папа Іван Павло II в енцикліці *Dominum et vivificantem* пише: «Гріх у своїй первісній реальності має місце в людській волі й совісті насамперед як «непослух», тобто як протиставлення волі людини волі Божій. Цей первісний

¹⁹ Mueggenborg D. What exactly is 'ecological sin'? Northwest Catholic, 2020. URL: <https://nwcatholic.org/voices/daniel-mueggenborg/what-exactly-is-ecological-sin> (дата звернення: 05.04.2024).

²⁰ Rice C. Pope John Paul II and care for God's creation. *Laudato Si' Movement*, 2022. URL: <https://laudatosimovement.org/news/pope-john-paul-ii-caring-creation/> (дата звернення: 04.04.2024).

²¹ Синод єпископів УГКЦ. Катехизм Католицької Церкви. Львів 2002, П. 387.

непослух передбачає відкидання або принаймні відвернення від істини, що міститься в Слові Божому, який творить світ»²².

Загалом, можна вважати, що Папа Іван Павло II виклав своє бачення взаємовідносин людини і природи у двох важливих енцикліках – "Sollicitudo Rei Socialis" та "Centesimus Annus". У цих документах він чітко визначив, що Земля є даром від Бога, яким люди повинні дбайливо і раціонально користуватися, а не безжально експлуатувати заради власної користі та насолод.

Понтифік наголосив, що все створене Богом з нічого і має свою власну цінність та автономію, оскільки покликане проявляти Божу велич і славу. Саме нехтування цією внутрішньою автономією всього створіння і бажання людини підкорити все своїй владі лежить в основі виникнення екологічних проблем.

Відтак, Папа Іван Павло II пояснив, що Бог постійно продовжує піклуватися про створений ним світ, зберігаючи і відновлюючи його існування. Якби Господь припинив це Боже промислення, то все створене повернулося б у первинний стан ніщо. Відтак саме Папа наголошував на богоданій цінності природи, необхідності дбайливого і розумного ставлення до неї людини, а також на постійній турботі Творця про своє створіння.

В Апостольському повчанні "Reconciliatio et paenitentia" Папа Іван Павло II вводить нову концепцію гріха – екологічну деградацію. Згідно з цим підходом, людські дії, що завдають шкоди навколишньому середовищу, порушують збалансовані взаємозв'язки у природних екосистемах та загрожують існуванню інших біологічних видів, можуть розцінюватися як гріховні. Така інтерпретація базується на ідеї, що Земля та всі її ресурси є Божим створінням, даром для людства. Відповідно, свідоме нанесення руйнівного впливу на довкілля, брак турботи про збереження природного балансу та різноманіття життя розглядається як прояв неповаги до Творця і зневаги до Його творіння.

²² Ioannes Paulus PP. II. Dominum Et Vivificantem. On the Holy Spirit in the Life of the Church and the World. Rome, 1986. *Libreria Editrice Vaticana*. P. 14. URL: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_18051986_dominum-et-vivificantem.html (дата звернення: 05.04.2024).

Таким чином, концепція "екологічного гріха" передбачає визнання релігійної та моральної відповідальності людини за збереження сприятливого стану навколишнього середовища, а дії, що призводять до екологічної деградації, піддаються осуду з погляду релігійної етики. Тому, «оскільки вона шкодить стосункам із землею й екологічною системою та іншими видами і має планетарний характер, тобто поширюється на весь світ, то на основі цього можна зарахувати екологічний гріх до категорії планетарного гріха. Тобто він містить в собі не лише стосунки між людьми, а ще й нашу провину за дії чи бездіяльність, які негативно шкодять не лише людям, а й іншим істотам та компонентам на Землі»²³.

Саме в "Reconciliatio et Paenitentia" Папа Іван Павло II розглядає екологічні гріхи як соціальні, які становлять прямий напад на ближнього. Вони є гріхами проти любові до ближнього, порушуючи другу заповідь любові. Тому цей гріх може проявлятися в людській бездіяльності, коли вони уникають можливостей діяти для зменшення їхнього ж впливу на довкілля. Також гріх проявляється через ті дії, які прямо або опосередковано впливають на навколишнє середовище, бо ці гріхи «ображають Бога, оскільки виражають відмову в любові до ближнього, що є соціальним аспектом екологічного гріха»²⁴. Відтак відмова любити ближнього означає відмову любити Бога.

Папа Іван Павло II кваліфікував екологічну кризу як моральну кризу, коли він написав: «Навпаки, ми повинні йти до джерела проблеми та зіткнутися з нею повністю та глибока моральна криза, знищення довкілля є лише одним тривожним аспектом», «бо у Бога немає іншої мети для створення, ніж його любов і добро»²⁵.

²³ Апостолук О. О. Шляхи подолання екологічного гріха у працях Івана Павла II : Магістерська робота: (041 «Богослов'я») / Ред. О. О. Апостолук. Український Католицький Університет. Кафедра богослов'я; Наук. кер: о. д-р. Кіндій О. Львів : УКУ, 2021. С. 40-41. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/3021/Apostoliuk_mag.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 05.04.2024).

²⁴ Там само, С. 41.

²⁵ Синод єпископів УГКЦ. Катехизм Католицької Церкви, П. 294.

1.4. Екологічне навернення

У відвертих діях Папи Івана Павла II, спрямованих на навколишнє середовище, головною метою був захист людського середовища та підвищення гідності особистості. Він продемонстрував цю ідею у своїх закликах до «нової екологічної свідомості» під час Всесвітнього дня миру в 1990 році та в 2001 році, закликаючи до екологічного навернення, щоб допомогти довікллю перед щотижневими аудитами. У своїх застереженнях щодо збереження навколишнього середовища та поваги до землі Папа Іван Павло II був також сильним захисником майбутніх поколінь, які, можливо, не матимуть шансу відчувати таку ж якість життя, як в сьогоденні.

У *Laudato Si* Папа Франциск закликає кожного до екологічного навернення. Зазвичай термін екологічного навернення визначають як «трансформацію сердець і розумів до більшої любові до Бога, один до одного і творіння. Це процес визнання нашого внеску в соціальну та екологічну кризу та дії, які сприяють зміцненню єдності: зцілення та оновлення нашого спільного дому»²⁶.

Відтак, екологічне навернення вперше було використано в Католицькій Церкві святим Папою Іваном Павлом II під час його папства 17 січня 2001 року. Зокрема св. Іван Павло II зазначив, що чоловік і жінка були створені на «образ Божий» і їм сказав Бог: «Плодіться і розмножуйтеся, і наповнюйте землю, і володійте нею, і пануйте над рибами морськими та над птахів небесних і над усім живим, що плазує по землі» (Буття 1:28).

Проте Папа зазначив, що відносини не «абсолютні, а безпосередні», також підкреслював, і те як «людство розчарувало Божі сподівання», спустошивши рівнини та долини, забруднивши воду та повітря та спотворивши середовище проживання на Землі. Через що і зазначив: «Тому ми повинні

²⁶ Jankowska M. A. An Environmental Tribute to Karol Wojtyła: Pope John Paul II. *Electronic Green Journal*, 1 (21), 2005. P. 3. DOI: 10.5070/G312110584 (дата звернення: 05.04.2024).

заохочувати і підтримувати «екологічне навернення», яке в останні десятиліття зробило людство більш чутливим до катастрофи, до якої воно прямує»²⁷.

Крім того, він підкреслив цілі такого навернення, зокрема повернення до правильних стосунків між людьми, Богом і світом і життя згідно з ними.

У *Laudato Si* Папа Франциск повторює святого Івана Павла II. Його Святість визначає нашу нинішню екологічну кризу як «заклик до глибокого внутрішнього навернення». Те, що потрібно кожному, пише він, – це «“екологічне навернення”, за допомогою якого наслідки їхньої зустрічі з Ісусом Христом стають очевидними у їхніх стосунках із навколишнім світом»²⁸.

Проте уже в Апостольському листі Папи Івана Павла II "*Ecclesia in America*" вбачається теж надзвичайно важливе аргументоване твердження. У листі Понтифік представляє руйнування природи як наслідок соціальних гріхів, що волають про помсту до неба. Він чітко зазначає, що екологічний гріх є показником духовної кризи людини, її відвернення від Божого задуму і заглиблення у власні бажання. Папа Іван Павло II неодноразово підкреслював, що «деградація природного довкілля свідчить про те, що сьогодні більше не можна використовувати ресурси землі таким прагматичним способом, як це робилося в минулому»²⁹.

Відтак, також потрібно зазначити, що у розділі «Десять заповідей» Катехизму Католицької Церкви розглядається питання шанування цілісності творіння. У розділі, присвяченому «Сьомій Заповіді», наголошується на тому, що користування спільними благами та природними ресурсами має відповідати моральним вимогам. Панування людини над створінням не є абсолютним і вимагає релігійного пошанування цілісності творіння. Це стосується і тварин, які є Божим творінням і активно використовуються людиною. Церква вчить, що використання тварин для виготовлення одягу, їжі та полегшення праці є

²⁷ Rice C. Pope John Paul II and care for God's creation. *Laudato Si' Movement*, 2022. URL: <https://laudatosimovement.org/news/pope-john-paul-ii-caring-creation/> (дата звернення: 04.04.2024).

²⁸ Енцикліка святого отця Франциска «*Laudato Si*» про турботу за наш спільний дім / Пер. Бюро УГКЦ з питань екології. Київ – Івано-Франківськ – Дрогобич : «Коло» 2019. П. 217.

²⁹ Rice C. Pope John Paul II and care for God's creation. *Laudato Si' Movement*, 2022. URL: <https://laudatosimovement.org/news/pope-john-paul-ii-caring-creation/> (дата звернення: 04.04.2024).

допустимим, але воно має бути розумним. Зокрема, не слід знущатися з тварин або витрачати надмірні ресурси на них. Також важливо пам'ятати, що всі створені блага призначені для всього людства. Таким чином, екологічні гріхи є порушенням сьомої заповіді Божої – «Не кради».

На самому базовому рівні екологічне навернення включає чотири кроки:

1. Потрібно визнавати, що людина завдає шкоди творінню.

Через те, що в енцикліці зазначається, що: «...ми повинні перевірити наше життя і визнати способи, якими ми завдали шкоди Божому творінню своїми вчинками та бездіяльністю»³⁰. Тому перший крок безпосередньо варто почати із читання наукових звітів по проблематиці екології, а також із шляху проходження екологічного обстеження, перевірки власного особистісного вуглецевого сліду, проведення енергетичного аудиту, перегляду звичок споживання, пошуку відходів їжі/води/енергії.

2. Покаяння і звернення до Творця.

Доречно до даного кроку додати слова Папи Венедикта XVI: «Чи не правда, що безвідповідальне використання творіння починається саме там, де Бога маргіналізують або навіть заперечують? Якщо зв'язок між людиною, створіннями та Творцем забувається, матерія зводиться до егоїстичного володіння, людина стає «останнім словом», а мета людського існування зводиться до боротьби за максимальну можливу кількість володінь»³¹. Тому навернення до Творця в смиренному і справжньому дусі покаяння є фундаментальним, якщо кожен хоче зцілити землю і насамперед себе. Що безпосередньо можна зробити через молитву, прийняття таїнства покаяння, відшкодування, читання та роздуми над Святим Письмом.

3. Зобов'язатися змінюватися та ставати добрими розпорядниками творіння.

³⁰ Енцикліка святішого отця Франциска «*Laudato Si*» про турботу за наш спільний дім / Пер. Бюро УГКЦ з питань екології. Київ – Івано-Франківськ – Дрогобич : «Коло» 2019. П. 218.

³¹ Benedict XVI. General Audience. *Libreria Editrice Vaticana*, 2009. URL: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/audiences/2009/documents/hf_ben-xvi_aud_20090826.html (дата звернення: 05.04.2024).

Екологічне навернення «має перетворитися на конкретні способи мислення та дії, які більш шанобливо ставляться до творіння»³², як зазначає Папа Франциск. Відтак, згідно з цим, потрібно у своєму повсякденному житті дійти змін і в стилі життя та удосконалення чеснот, а також поглядів, згаданих в *Laudato Si'*.

4. Навернення спільноти.

Екологічне навернення відбувається на особистому рівні, але, як зазначає Папа Франциск, навернення спільноти є не менш важливим: «Соціальні проблеми мають вирішуватися мережами спільнот, а не просто сумою окремих добрих справ... Екологічне навернення, необхідне для про тривалі зміни також є наверненням спільноти»³³. Навернення спільноти теж починається зі змін зсередини, тому не потрібно забувати про перші три кроки, а весь час прагнути до удосконалення спільного дому даного людям Богом.

³² Message of His Holiness Pope Francis for the celebration of the World Day of Prayer for the Care of Creation. Libreria Editrice Vaticana, 2016 URL: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2016/documents/papa-francesco_20160901_messaggio-giornata-cura-creato.html (дата звернення: 05.04.2024).

³³ Енцикліка святішого отця Франциска «*Laudato Si'*» про турботу за наш спільний дім / Пер. Бюро УГКЦ з питань екології. Київ – Івано-Франківськ – Дрогобич : «Коло» 2019. П. 219.

РОЗДІЛ 2.

ЕКОЛОГІЧНА МІСІЯ ЦЕРКВИ У ВЧЕННІ ПАПИ ВЕНЕДИКТА XVI

Папа Венедикт XVI зробив турботу про створіння пріоритетом свого понтифікату, за що отримав прізвисько «Зелений Папа». Його екологічні погляди були глибшими й ширшими, ніж, можливо, дискусії його наступників, що вимагало цілої книги для узагальнення його думок. Понтифік розумів недоліки мейнстримного екологізму та вважав це питання надто важливим, щоб залишати його під впливом антигуманістів, які часто просувають цей рух сьогодні. Папа закликав вірян не ігнорувати "іншу книгу" Бога – Його створіння. Він підкреслював, що ігнорування створіння означає нерозуміння історії стосунків Бога з людьми, зведення її значення та втрата сприйняття величі Божого порядку.

Попри доступність екологічних ідей Папи Венедикта XVI, вони не отримали належної уваги в наукових та богословських дослідженнях. Його концепції екологічної відповідальності залишаються актуальними та потребують детального вивчення і практичного застосування. Відтак потрібно детальніше досліджувати основні положення екологічної думки Римського архієрея, розмістивши їх у ширшому богословському контексті його понтифікату та порівнюючи з іншими джерелами, як сучасними, так і древніми, адже його підхід до «екології містить глибокі нюанси та милосердя, яких бракує сучасним культурним та політичним підходам до охорони довкілля»³⁴.

На відміну від різноманітних форм екстремізму, які так часто домінують у сучасному дискурсі про навколишнє середовище, перспектива, запропонована Папою Венедиктом XVI, «є м'якою, але гострою, вона проникає в суть справи,

³⁴ Bairachtaris A. Reconsidering the Ecological Mission of the Church. *ΘΕΟΛΟΓΙΑ* № 90, 2019. P. 239 URL: https://ecclesiagreece.gr/greek/press/theologia/material/2019_3_13_bairactaris.pdf (дата звернення: 20.7.2024).

уникаючи всієї жорстокості, яка так часто заважає нам прийти туди. За своєю суттю екологізм Понтифіка є запрошенням визнати та радіти взаємопов'язаності кожного окремого створіння, створеного Господом Богом»³⁵. Роблячи це, Папа Венедикт XVI пропонує рішення, якого так відчайдушно шукають екологи, але яке стає можливим лише завдяки повному баченню реальності, яке сповідує Католицька Церква.

Унікальність турботи Папи Венедикта XVI про створення зрештою обертається навколо одного основного розуміння, яке є основою доктрини сучасного Учительського Уряду про екологічне управління, яка полягає в тому, що єдиний зв'язок єднає кожне створіння на небі й на землі одне з одним і з їхнім Триєдиним Господом. Теологія Папи Венедикта XVI була пронизана концепцією завіту, одним із яскравих проявів якої є його часто повторюваних вчень про те, що існує «заповіт між людьми та навколишнім середовищем, який має відображати творчу любов Бога, від Якого ми походимо і до якого ми подорожуємо»³⁶.

Відносини, про які тут йдеться, є такими ж, як проголосив св. Франциск Ассизький сім століть тому у своїй радісній «Пісні створінь» (*Canticle of the Creatures*). По суті, цей великий святий бачив одкровення Господнього завіту з творінням як запрошення знайти радість як партнери в поклонінні кожному створінню, створеному Господом. Як для середньовічного італійського святого, так і для сучасного баварського Понтифіка: Божа заповітна любов є справді католицькою, тобто універсальною. Вона не просто об'єднує Бога та людство, але поширюється на матір-землю, брата-сонце, місяць, усі сили природи та нескінченну безліч живих істот, кожна з яких проголошує славу Бога у свій власний блискучий спосіб.

Формуючи проблеми навколишнього середовища в термінах завіту, Папа Венедикт XVI зобов'язується надихати конкретні людські дії не через права та

³⁵ Теорія систем в екології : підручник / Ю. Г. Масікевич, О. В. Шестопапов, А. А. Негадайло та ін. Суми : Сумський державний університет, 2015. С. 54.

³⁶ Braden J. What is an ecological conversion? *Laudato Si' Movement*, 2021. URL: <https://laudatosimovement.org/news/what-is-an-ecological-conversion- en-news/> (дата звернення: 05.04.2024).

обов'язки, а радше на основі сімейних зв'язків, які людина поділяє з іншими створіннями. Дійсно, Понтифік взагалі уникав розмов про «права тварин» і навіть вважав загальноприйняте уявлення про піклування про навколишнє середовище недостатнім засобом належної турботи про створіння. Замість цього, на думку цього Понтифіка, «потрібне навернення життя, яке дало б нам можливість бачити творіння як космічну спільноту любові»³⁷.

У документі, написаному під керівництвом кардинала Йозефа Ратцінгера, Міжнародна теологічна комісія Ватикану написала, що божественне одкровення «може допомогти нам побачити наше природне середовище таким, яким його бачить Бог, як простір особистого спілкування, в якому створені люди, за образом Божим, повинні прагнути спілкування один з одним і остаточної досконалості видимого всесвіту»³⁸. В контексті екологічної проблематики, Католицька Церква підкреслює, що у всесвіті, сповненому Божою присутністю, кожне створіння має свою унікальну роль та значення. Хоча люди, як носії образу Божого, мають особливу гідність і відповідальність, всі вони покликані до глибокої солідарності з іншими створіннями, включно з природою. Це солідарне співжиття стосується насамперед наших ближніх – людей, але також і всього створеного світу, над яким ми повинні здійснювати панування, засноване на любові та повазі до Божого задуму, про що згадується у наступному пункті документи. Відтак вчення Церкви закликає насамперед до відповідального ставлення до навколишнього середовища, яке є частиною нашого морального обов'язку перед Богом і людством.

Для того, щоб повністю осягнути значення звернення до поняття завіту у зв'язку з природним світом, необхідно спочатку визначити теологічне підґрунтя, яке лежить в основі цього підходу. Що допоможе краще зрозуміти, що саме має на увазі Папа Венедикт XVI, коли говорить про екологічну відповідальність.

³⁷ Теорія систем в екології : підручник / Ю. Г. Масікевич, О. В. Шестопапов, А. А. Негадайло та ін. Суми : Сумський державний університет, 2015. С. 57.

³⁸ International Theological Commission. *Communio and stewardship: Human Persons Created in the Image of God. The Holy See*, 2002. N. 78. URL: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20040723_communion-stewardship_en.html#_edn1 (дата звернення: 10.07.2024).

Лише після цього можна дослідити, чим екологічний підхід «зеленого Папи» відрізняється від інших концепцій, які обмежені відсутністю ширшого розуміння реальності, доступного лише через призму віри.

2.1. Створений Богом світ – спільне благо всіх людей

У зверненні до духовенства у 2008 році Папа Римський Венедикт XVI сказав: «Жорстоке поглинання Творіння починається там, де немає Бога, де матерія відтепер є для нас лише матеріалом, де ми самі є найвищою потребою, де ціле є лише нашою власністю, і ми споживаємо його лише для себе. І марнування творіння починається тоді, коли ми більше не визнаємо жодної потреби вищою за нашу власну, а бачимо лише самих себе. Це починається тоді, коли більше немає жодної концепції життя поза межами смерті, де в цьому житті ми повинні хапатися за все і володіти життям якомога інтенсивніше, де ми повинні володіти всім, чим можливе володіння»³⁹.

Папа Венедикт XVI також закликав вірних «усунути структурні причини глобальної екологічної дисфункції та виправити моделі зростання, які здаються неспроможними гарантувати повагу до навколишнього середовища та цілісного людського розвитку, як зараз, так і в майбутньому»⁴⁰.

Відтак, можна помітити, що вимога піклування про стан довкілля також є важливим аспектом вчення Папи Венедикта XVI, адже від початку свого понтифікату, у численних апостольських посланнях, проповідях, промовах, а також в енцикліці «*Caritas in Veritate*» («Любов у істині»), він приділяв особливу увагу питанням екології. Святіший Отець визнавав своїм обов'язком, як глави Церкви, «... заохочувати і підтримувати всі зусилля, спрямовані на захист Божого творіння та збереження Землі для майбутніх поколінь»⁴¹. Він

³⁹ Meeting of the Holy Father Benedict XVI with the clergy of the diocese of Bolzano-Bressanone. Cathedral of Bressanone, 2008. *Libreria Editrice Vaticana*. URL: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2008/august/documents/hf_ben-xvi_spe_20080806_clero-bressanone.html (дата звернення: 05.04.2024).

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Шеремета В. Екологічний імператив у соціальній доктрині Католицької Церкви. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*, 2010. № 3, С. 98. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/302> (дата звернення: 05.04.2024).

підкреслював, що піклування про навколишнє середовище не тільки є екологічним, але й моральним та духовним завданням.

Доповнюючи цей підхід, варто виокремити, що Папа наголошував на інтегральній екології, яка включає не лише турботу про природу, але й усвідомлення того, що збереження довкілля нерозривно пов'язане з соціальною справедливістю та етикою споживання. Він застерігав від надмірного споживацтва, яке виснажує природні ресурси, і закликав до більшої відповідальності у ставленні до Божого творіння.

Екологія людини – це фраза, яку часто використовував Папа Венедикт XVI, який був відомий «зеленими» ініціативами, зокрема встановленням сонячних панелей у Ватикані. Він навчав, що «книга природи є єдиною і неподільною; вона включає не тільки навколишнє середовище, але також індивідуальну, сімейну та соціальну етику. Наші обов'язки стосовно навколишнього середовища витікають з наших обов'язків щодо людини, розглядаючи як окремо, так і стосовно інших»⁴².

Відтак, у своїй енцикліці 2009 року «*Caritas in Veritate*» Папа Венедикт XVI писав, що Церква «повинна захищати не тільки землю, воду та повітря як дари творіння, які належать кожному. Вона повинна, перш за все, захистити людство від самознищення. те, що можна назвати людською екологією, правильно розуміти»⁴³.

«Вирішальним питанням, – писав він, – є загальний моральний стан суспільства. Якщо немає поваги до права на життя і природну смерть, якщо людське зачаття, вагітність і народження робляться штучними, якщо людські ембріони приносяться в жертву дослідженням, свідомість суспільства втрачає концепцію екології людини, а разом з нею й екології навколишнього середовища»⁴⁴.

⁴² Encyclical letter *Caritas in Veritate* of the supreme Pontiff Benedict XVI to the bishops priests and deacons men and women religious the lay faithful and all people of good will on integral human development in charity and truth. *Libreria Editrice Vaticana*, 2009. §. 51. URL: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html (дата звернення: 05.04.2024).

⁴³ Там само.

⁴⁴ Encyclical letter *Caritas in Veritate* of the supreme Pontiff Benedict XVI to the bishops priests and deacons men and women religious the lay faithful and all people of good will on integral human development in charity and truth.

Папа Венедикт XVI підкреслює, що питання захисту довкілля стосується не тільки фізичного середовища, а й глибокої моральної відповідальності людини перед Богом і ближнім. Дії, які завдають шкоди природі, мають соціальні та духовні наслідки, оскільки порушують гармонію створеного світу.

Турбота про довкілля в контексті папського вчення означає також обов'язок перед майбутніми поколіннями. Папа Венедикт XVI наголошував на тому, що збереження ресурсів і захист природи – це вклад у спільне благо, яке має забезпечити гідні умови життя для нащадків.

Висловлюючи занепокоєння щодо сучасного стану планети, Папа Венедикт XVI, як і його попередник Папа Іван Павло II, пов'язує екологічні проблеми з внутрішнім станом людини та якістю її стосунків з Богом. Він наголошує, що саме відхилення від Божої волі та гріховність є основою не тільки різних соціальних проблем, але й глибинною причиною екологічної кризи. Папа підкреслює, що руйнування природи відображає духовну деградацію людства, яка проявляється в егоїзмі, матеріалізмі та зневазі до божественного порядку створіння.

Папа Венедикт XVI стверджує, що екологічні проблеми — це не лише результат технологічного розвитку або економічної діяльності, але й наслідок духовної та моральної кризи людини. Він закликає до етичного та духовного відновлення, яке передбачає «гармонію з природою через відновлення стосунків із Богом. Таким чином, вирішення екологічної кризи повинне починатися з внутрішнього перетворення людини, яке включає не тільки турботу про довкілля, але й відновлення духовних цінностей»⁴⁵.

Власне, Папа вбачає причину екологічних проблем у «внутрішньому моральному стані людини. Людська гріховність, така як егоїзм і споживацтво, порушує гармонію з довкіллям, що веде до його руйнування. Це відхилення від

Libreria Editrice Vaticana, 2009. §. 51. URL: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html (дата звернення: 05.04.2024).

⁴⁵ Шеремета В. Екологічний імператив у соціальній доктрині Католицької Церкви. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*, 2010. № 3, С. 98. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/302> (дата звернення: 05.04.2024).

Божого задуму та плану для створіння, яке полягає в порушенні моральних принципів, що регулюють не лише стосунки між людьми, але й відносини з природою»⁴⁶. Папа Венедикт XVI закликає до інтеграції духовних і моральних цінностей у практичні дії для збереження природи. Він вважає, що зміна ставлення до природи починається з внутрішньої зміни людини, яка полягає в поверненні до Божої волі. Насамперед у його вченні екологічні проблеми розглядаються не як самотійна проблема, а як наслідок духовної деградації. Він підкреслює, що відновлення стосунків з Богом є основним етапом у вирішенні цієї кризи.

В енцикліці «*Caritas in Veritate*» («Любов у істині») Папа Венедикт XVI приділяє значну увагу екологічній відповідальності Церкви. Він підкреслює, що Церква несе відповідальність за створіння і повинна засвідчувати це не лише через моральні повчання, але й через практичні дії на благо суспільства, адже «Церква має відповідальність за створіння і мусить цю відповідальність засвідчити на дії перед громадськістю»⁴⁷. Церква зобов'язана не тільки захищати спільну спадщину людства – Божі дари землі, води та повітря, але також забезпечувати захист людства від його власного самознищення. Папа зазначає, що антропогенний вплив на довкілля досяг критичних масштабів і ставить під загрозу як природу, так і саме існування людини. Відтак, Папа Венедикт XVI наголошує, що Церква має не лише духовну місію, але й етичну відповідальність за стан створеного світу. Це означає, що вона повинна бути активним учасником у розв'язанні екологічних проблем, закликаючи до морального оновлення та практичних дій.

Папа Венедикт XVI перелічує кілька головних екологічних загроз, зокрема таких, як «глобальна зміна клімату, поширення пустель, що прогресує, зменшення та втрата продуктивності велетенських сільськогосподарських

⁴⁶ What is Ecology in Catholic Social Teaching? *CAPP-USA*, 2023. URL: <https://capp-usa.org/2023/10/what-is-ecology/> (дата звернення: 14.08.2024).

⁴⁷ Шеремета В. Екологічний імператив у соціальній доктрині Католицької Церкви. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*, 2010. № 3, С. 98-99. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/302> (дата звернення: 05.04.2024).

регіонів, забруднення рік і ґрунтових вод, втрата біологічного різноманіття, збільшення частоти та руйнівної сили природних катаклізмів і вирубка лісів у тропічних регіонах»⁴⁸. Також Папа наголошує на необхідності негайних об'єднаних зусиль усіх людей і державних інституцій для розв'язання цих проблем. Це включає розвиток відповідального ставлення до використання природних ресурсів і спільних глобальних дій для збереження планети.

З чого стає зрозумілим, що Папа особливо підкреслює, що безвідповідальне використання природних ресурсів і зневажання екологічних принципів загрожують не лише природі, але й самому існуванню людини. Він розглядає екологічну кризу як загрозу людському майбутньому, що вимагає етичного та духовного переосмислення ролі людини у світі. Папа закликає до глобальної співпраці між людьми різних культур, держав і релігій для розв'язання питань екології, що передбачає спільну відповідальність за збереження планети та координацію зусиль на міжнародному рівні для зниження екологічних загроз.

Екологічне завдання Церкви, згідно з вченням Папи Венедикта XVI, полягає насамперед у відновленні первісного стосунку людини до Бога, формуванні християнської чесноти віри, глибокої духовності та високої моральності, тобто своєрідної «екології людини», що є запорукою «екології довкілля»⁴⁹. Натхненні вірою в Бога та усвідомлюючи вагу релігійної відповідальності за Боже створіння – природу, християни покликані до мудрого та поміркованого використання природних ресурсів у щоденній життєдіяльності.

Проте, підхід Папи Венедикта XVI до творіння вирізняється з-поміж його звичайних світських аналогів, стверджуючи, що світ наповнений сенсом, незалежно від того, які інтерпретації ми можемо йому приписати, що безпосередньо виражається у характер людського світу як творіння і

⁴⁸ Шеремета В. Екологічний імператив у соціальній доктрині Католицької Церкви. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*, 2010. № 3, С. 99. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/302> (дата звернення: 05.04.2024).

⁴⁹ Там само.

божественного дару. На противагу філософіям, які вважають всесвіт просто продуктом випадковості, католицизм бачить космос у всіх його безладних деталях як божественний дар, пронизаний сенсом і метою через те, що він був створений і постійно підтримується Богом. Маючи це на увазі, можна стверджувати, що часте посилення Папи Венедикта XVI на «угоду людини з навколишнім середовищем» справді можна точніше описати як угоду з творінням.

Усвідомлення того, що природний світ є творінням, має важливі наслідки для нашого ставлення до Землі та співіснування з іншими істотами, що населяють цей спільний дім. Як слушно зауважив наступник Папи Венедикта XVI, Папа Франциск:

«В юдейсько-християнській традиції слово «створіння» має ширше значення, ніж «природа», оскільки воно пов'язане з люблячим планом Господа, у якому кожна істота має власну цінність і значення. Природу зазвичай розуміють як систему, яку треба вивчати, розуміти й контролювати, тоді як створіння можна зрозуміти виключно як подарунок із простягнутих рук нашого Батька і як реальність, осяяну любов'ю, яка закликає всіх нас до вселенської єдності»⁵⁰.

Саме використання термінів на кшталт «природа» або «навколишнє середовище», хоча й має певне значення, може призводити до сприйняття світу як абстрактного об'єкта для вивчення або контролю, незалежного від Бога. Натомість розуміння світу як творіння вимагає бачити його в єдності з Божим задумом, що формує наш обов'язок відповідально піклуватися про нього.

У цьому ключі Теологічна Комісія під керівництвом Рацінгера чудово написала про різницю, яку робить доктрина творіння. Зазначаючи, що насправді християнська теологія екології є застосуванням теології творіння, відтак комісія уточнила:

⁵⁰ Енцикліка святішого отця Франциска «Laudato Si» про турботу за наш спільний дім / Пер. Бюро УГКЦ з питань екології. Київ – Івано-Франківськ – Дрогобич : «Коло» 2019. С. 59.

«Християнська теологія творіння робить безпосередній внесок у вирішення екологічної кризи, стверджуючи фундаментальну істину про те, що видиме творіння саме по собі є божественним даром... Враховуючи, що внутрішнє життя Пресвятої Трійці є життям сопричастя, божественний акт творіння є безоплатним. створення партнерів для участі в цьому спілкуванні. У цьому сенсі можна сказати, що божественне сопричастя тепер «розміщується» у створеному космосі. З цієї причини ми можемо говорити про космос як про місце особистого спілкування»⁵¹.

У наведеному тексті Йозеф Ратцінгер пропонує бачення реальності як структури, пронизаної взаємозв'язками на кожному рівні буття. Він стверджував, що ця взаємозв'язана структура є відображенням самого божественного життя, і навіть доходить до висновку, що відношення є настільки ж фундаментальною формою буття, як і сама субстанція. Це твердження має глибоке філософське значення, але у контексті екологічної проблематики Ратцінгер використовує його як основу для розуміння захисту навколишнього середовища.

Через що, підхід Понтифіка ґрунтується на католицькому вченні про глибоку спільноту між усіма створіннями, де кожен елемент творіння взаємопов'язаний. Це вчення, за Ратцінгером, є ключем до вирішення сучасних екологічних криз, оскільки воно підкреслює моральний і духовний обов'язок людини до збереження створеного світу. Він наполягав на тому, що без розуміння глибокої взаємозалежності всіх істот, людство не зможе подолати існуючі екологічні загрози, оскільки справжня екологічна відповідальність починається з визнання нашої спільної приналежності до Божого творіння.

Один із способів, якими католики прагнули розвинути цю ідею, це порівняти наші завітні стосунки з іншими створіннями до наших зв'язків з іншими вірянами в Церкві. Завдяки Втіленню, як пояснював Папа Римський

⁵¹ International Theological Commission. Communion and stewardship: Human Persons Created in the Image of God. *The Holy See*, 2002. N. 74. URL: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20040723_communion-stewardship_en.html#_edn1 (дата звернення: 10.07.2024).

Іван Павло II, Бог прийняв до Себе не лише людську природу, але й справді «все, що є «плоть»: усе людство, увесь видимий і матеріальний світ». Коментуючи хвалебний гімн творіння в Пс. 148, святий описав творіння як «космічну церкву, апсида якої – це небо, а проходи – регіони світу, в якому хор Божих створінь співає Йому хвалу»⁵².

Біблійно кажучи, люди, представлені фігурою «Адама», є одним цілим з усіма іншими створіннями через наше спільне походження «з пороку земного», Адама. Насправді ця розповідь стосується окремої людини, на ім'я Адам, яка ходила по землі на світанку нашого виду. Однак сучасному читачеві легко не помітити той факт, що на івриті Адам представляє людство в цілому. У поезії Буття, яку так любив обговорювати Ратцінгер, Адам – це буквально «негідник», чие походження невіддільне від ґрунту, з якого виникли всі інші створіння. Іншими словами, своєю захоплюючою образною мовою Святе Письмо стверджує, що ми, люди – усі ми – маємо спільну мову з іншими створіннями, оскільки походимо зі спільної землі. За словами Ратцінгера, «Картина, яка описує походження Адама, дійсна для кожної людини однаково. Кожна людина є Адамом; Адам – це кожна людина»⁵³.

Власне кажучи, давні християнські автори трактували «спільне походження» створінь через призму нашої спільної основи в Логосі (Ів. 1:1-3; Кол. 1:16). Цікаво, що сучасні наукові досягнення додають цьому твердженню новий рівень реалізму, оскільки сьогодні ми знаємо, що всі живі істоти на Землі мають спільний генетичний спадок і є нашими еволюційними родичами. Ми поділяємо спільні біологічні риси, що підкреслює нашу спільну еволюційну основу. Ці відкриття вказують на глибоку інтеграцію людства в природний світ, реальність, яка формувалася протягом мільйонів років і актуальна сьогодні як ніколи. Сучасна наука таким чином підтверджує давню біблійну істину про те,

⁵² John Paul II. General Audience. *Libreria Editrice Vaticana*, 2001. N. 1. URL: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/audiences/2001/documents/hf_jp-ii_aud_20010117.html (дата звернення: 10.06.2024).

⁵³ Quotes from Pope Benedict XVI on Creation. *California Catholic Conference*, 2015. URL: <https://cacatholic.org/issues/human-dignity/quotes-pope-benedict-xvi-creation/> (дата звернення: 12.06.2024).

що піклування про творіння є завітним обов'язком. Це підкреслює центральний принцип екологічного вчення Папи Венедикта XVI: «Книга природи єдина і неподільна».

У світлі цього Понтифік також зазначив: «Те, як людство ставиться до навколишнього середовища, впливає на те, як воно ставиться до себе, і навпаки»⁵⁴. Дійсно, баварський Понтифік настільки наголошував на взаємозв'язку людини з іншими створіннями, що говорив про повагу до людини та пошану до природи як про «одне й те саме».

2.2. Екологічна місія Церкви

Турбота про охорону природи є одним із знаків нашого часу, і рефлексія Церкви на цю тему помітна в соціальному вченні Церкви після Другого Ватиканського Собору.

Католицька концепція екології, яка ґрунтується на Біблії, представляє створення людини як істоти, внутрішньо вищої за природу, яка була довірена її владі з наміром сприяти цілісному людському розвитку. Однак людина здійснює своє панування від імені Бога, як охоронця божественного творіння, і тому панування людини не є абсолютним пануванням. Бог довірив світ людині, щоб вона відповідально ним керувала, щоб гарантувати цілісне та стійке процвітання. Таким чином, вибір і дії, пов'язані з екологією (тобто використання світу, створеного Богом), підпорядковуються моральному закону, як і всі інші людські вибори.

У контексті відносин між Церквою та екологією важливо чітко усвідомлювати, що «відносини людини зі світом є конститутивним елементом людської ідентичності. Це стосунки, які виникають як плід ще глибшої єдності

⁵⁴ Encyclical letter *Caritas in Veritate* of the supreme Pontiff Benedict XVI to the bishops priests and deacons men and women religious the lay faithful and all people of good will on integral human development in charity and truth. *Libreria Editrice Vaticana*, 2009. §. 51. URL: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html (дата звернення: 05.04.2024).

людини з Богом»⁵⁵. Створюючи людину, Бог поклав на неї обов'язок піклуватися про природу і доручив їй власною працею сприяти повноті творіння (Бут. 1, 26-29).

Насправді християнська антропологія дає ясно зрозуміти походження екологічної деградації: після первородного гріха відносини людини з природою залишилися настільки пошкодженими, що досвід показує, що розвиток технічного прогресу може мати негативні наслідки для природи. Тому Церква вбачає в екологічній кризі, крім технологічного виклику, також моральну проблему: «людина забуває про пошану до творіння і Творця. Ми, християни, покликані працювати для Царства Небесного в мирських реаліях, переконані, що чим більше зростає наша сила, тим більше зростає наша індивідуальна та колективна відповідальність»⁵⁶.

Вже в книзі Буття можна знайти центральну точку в міркуваннях Церкви про екологію: «людина, створена на образ Божий, отримала наказ [...] керувати світом у справедливості та святості»⁵⁷. Таким чином Бог довірив людині опіку над тваринами, рослинами та іншими природними істотами. «Дозволено використовувати їх для законних цілей, таких як їжа, одяг, робота чи дослідження, завжди в розумних межах і з наміром піклуватися про людські життя та врятувати їх»⁵⁸. Природокористування завжди має супроводжуватися повагою, бо світ створив Бог, єдиний господар, який вважав, що все добре.

У Новому Завіті Ісус приходить у світ, щоб відновити порядок і гармонію, які зруйнував гріх. Зцілюючи стосунки людини з Богом, Ісус Христос також примиряє людину зі світом. Хоча кінцевою метою людини є Царство Небесне, перші плоди цього нового неба і цієї нової землі таємничим чином уже знайдені тут, у цьому світі. Християни, продовжуючи справу спасіння, піклуються про

⁵⁵ Папська Рада «Справедливість і Мир». Компендіум соціальної доктрини Церкви / Заг. ред. Л. Коваленко, пер. О. Живиця. Київ : Кайрос, 2008. П. 452.

⁵⁶ Душпастирська конституція про церкву в сучасному світі «Gaudium et spes» – «Радість і надія» / Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965) : Конституції, декрети, декларації. Коментарі; пер. з лат. Український католицький університет. Львів : Свічадо, 2014. П. 34.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Катехизм Католицької Церкви. *Синод Української Греко-Католицької Церкви*. Жовква : Місіонер, 2002. П. 2417.

вдосконалення цієї землі, особливо в тому, що може сприяти проєкту людського суспільства.

Цю позицію захищали також великі святі Церкви, серед яких виділяються, наприклад, святий Філіп Нері та святий Франциск Ассизький (якого святий Іван Павло II назвав покровителем екологів), чия делікатність до природи є прикладом для всіх людей.

Другий Ватиканський Собор (1962-1965) запровадив реформи парадигми та розуміння Церкви. Перш за все, Церква розуміється як спілкування всіх віруючих з Богом через Ісуса Христа у Святому Дусі. Це «сопричастя формує основу видимої Церкви (Церкви-пілігрима), яка включає місцеві конгрегації та ті, що мають особливе служіння. Разом Церква покликана виявляти Божу справу спасіння у світі. Місія Церкви включає п'ять основних завдань: сопричастя (*koinonia*), проголошення (*kerygma*), освячення/літургія (*leiturgia*), служіння (*diakonia*) і свідчення (*martyria*). Це спілкування ґрунтується на взаємній любові, що відображає стосунки всередині Трійці. Ця божественна любов поділяється з Церквою через Слово, служіння та таїнства, закликаючи вірних жити у взаємному поділі та єдності»⁵⁹.

В останні десятиліття перетин теології та екології привертає все більшу увагу, зумовлене висхідним визнанням екологічних криз, з якими стикається наша планета. Це злиття є не просто питанням академічного інтересу, але й «глибокою теологічною актуальністю, яка кидає виклик самим основам християнської думки та практики. Концепція Церкви як екологічної спільноти постає як головна відповідь на цю кризу, вкорінена у переконанні, що турбота про створіння є невід'ємною частиною християнської віри»⁶⁰.

Починаючи з Другого Ватиканського Собору, усі Папи рекомендували невідкладність піклування про створіння: Павло VI високо оцінив ініціативу

⁵⁹ Wangge G. L. L., Isharianto R. The Church as an ecological community. *Mysterium Fidei: Journal of Asian Empirical Theology*, № 2(2), 2024, P. 113. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13251339> (дата звернення: 18.06.2024).

⁶⁰ Wangge G. L. L., Isharianto R. The Church as an ecological community. *Mysterium Fidei: Journal of Asian Empirical Theology*, № 2(2), 2024, P. 114. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13251339> (дата звернення: 18.06.2024).

ООН щодо проголошення Всесвітнього дня навколишнього середовища, заохочуючи до обізнаності про цю тему. Святий Іван Павло II звернув увагу на необхідність повної поваги окремих осіб і спільнот до природи людської особи, початок і мета якої знаходяться в Богові. Він звернув увагу на необхідність поваги до складових природного світу, який стародавні греки називали «космос»⁶¹ (упорядкована система з красою). Такі реалії вимагають поваги через три міркування, які можна підсумувати трьома словами зв'язок, обмеження та забруднення. Також Папа застерігав як від спокуси вважати природу своєрідним об'єктом завоювання, так і від небезпеки усунення «вищого» відповідальності людини», зрівняння гідності всіх живих істот. Крім того, Катехизм Католицької Церкви містить різні пункти щодо поваги до цілісності створіння (п. 2415-2418).

Папа Венедикт XVI також розвинув цю тему в своїй енцикліці «*Caritas in veritate*» (у № 48-52), в якій він нагадує, що «захист навколишнього середовища, ресурсів і клімату вимагає, щоб усі міжнародні лідери діяли спільно і демонстрували готовність діяти добросовісно, поважаючи закон і солідарність до найслабших регіонів планети»⁶².

Аналізуючи основи християнської відповідальності за довкілля, Папа Венедикт XVI зазначає, що вона ґрунтується на ключових істинах християнської віри про Бога як Творця і Спасителя, Єдиного у Пресвятій Трійці. У світлі віри християни розглядають створений Богом світ як арену для здійснення історії спасіння. Під впливом віри вони покликані чути «стогони творіння», яке страждає через гріховну поведінку людей, і відповідно змінювати

⁶¹ JPIC of Franciscans in Terra Santa Conference on: The Integral Ecology of Pope Francis for the safeguarding of our common home; "An Integral Ecology for an Integral Society: the great challenge of our time". Notre Dame Centre, Jerusalem (12/03/18). *Dicasterio para el Servicio del Desarrollo Humano Integral*, 2018. URL: <https://www.humandevlopment.va/es/risorse/interventi/2018/an-integral-ecology-for-an-integral-society--the-great-challenge.html> (дата звернення: 29.08.2024).

⁶² Encyclical letter *Caritas in Veritate* of the supreme Pontiff Benedict XVI to the bishops priests and deacons men and women religious the lay faithful and all people of good will on integral human development in charity and truth. *Libreria Editrice Vaticana*, 2009. N. 49. URL: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html (дата звернення: 05.04.2024).

своє ставлення до Божого творіння, керуючись божественною мудрістю та милосердям (Рим 8, 19-22).

Збереження природи є покликанням кожної людини, для здійснення якого передусім необхідно усвідомити правдиве значення та цінність природи, яка є дарована Богом як середовище життя людини, але рівно ж має свою властиву автентичну цінність як Боже створіння. «Природне довкілля – це не просто матерія, якою ми можемо свавільно розпоряджатися, але величний твір Бога Творця»⁶³, – констатує Понтифік і застерігає перед небезпекою матеріалістичного світогляду стосовно природи, що стає джерелом насильства над довкіллям та мотивує до дій, які зневажають природу самої людини.

Папа Венедикт XVI трактує відповідальність за створіння як похідну від «віри в Боже створіння» і невід'ємну частину моральної позиції християнина перед Богом. Ця відповідальність охоплює не тільки особисті та суспільні обов'язки, але й обов'язки перед майбутніми поколіннями. Понтифік підкреслює цілісний характер християнської віри, акцентуючи на тісному «взаємозв'язку між особистими, суспільними та екологічними обов'язками»⁶⁴. Власне, ігнорування однієї з цих сфер неминуче веде до порушення інших, що вимагає переосмислення багатогранних зв'язків людини з природою і раціоналізації її впливу на довкілля.

Святіший Отець розглядає сучасну екологічну кризу в контексті виснаження природних ресурсів, забруднення та руйнування навколишнього середовища. Проте, «екологічні питання не розглядаються ізольовано; вони пов'язані з проблемами соціальної справедливості, бідності, воєнних конфліктів, а також загрозами для здоров'я, життя та благополуччя майбутніх поколінь»⁶⁵. Взаємний вплив екологічних проблем на суспільство та людину підкреслює важливість відповідального ставлення до природного середовища.

⁶³ Шеремета В. Екологічне вчення Бенедикта XVI в контексті сучасних викликів епохи. Українське релігієзнавство, Вив. 66. 2013, С. 430. URL: https://web.archive.org/web/20201125023846id_/https://uars.info/prints/ur/66/50.pdf (дата звернення: 03.04.2024).

⁶⁴ Там само.

⁶⁵ Шеремета В. Екологічне вчення Бенедикта XVI в контексті сучасних викликів епохи. Українське релігієзнавство, Вив. 66. 2013, С. 430. URL: https://web.archive.org/web/20201125023846id_/https://uars.info/prints/ur/66/50.pdf (дата звернення: 03.04.2024).

Реакція Церкви на людські та екологічні проблеми є категоричною, оскільки вчення Церкви розцінює це як катастрофу, що насправді нею і є, тому що земля з кожним роком зазнає все більшої шкоди. Виснаження озонового шару є конкретним доказом погіршення стану планети. Озоновий шар функціонує як фільтр для ультрафіолетових променів до того, як вони досягнуть землі. Пошкодження озонового шару спричиняє рак шкіри, загибель урожаю через незавершений фотосинтез і загрозу морському життю через забруднену їжу. Багато інших збитків є результатом безвідповідальних дій. Щоб змінити цю перспективу, Папа Франциск закликає до того, що він називає «екологічним наверненням». Екологічне навернення, передбачене Папою Франциском, передбачає «переосмислення себе як створіння Бога та прийняття Землі, щоб виправити завдану шкоду». Іншими словами, екологічне навернення дозволяє кожному творінню «зустрічатися та піклуватися одне про одного. Прийняття Божого покликання та роботи є важливою частиною благочестивого життя, а не другорядним вибором у християнському досвіді»⁶⁶.

Останнім часом Папа Франциск також дуже відданий справі сприяння екологічній свідомості, як через енцикліку *Laudato si'* про турботу про наш спільний дім, так і під час численних виступів та аудієнцій.

Підсумовуючи, стосунки людини з природою цікавлять Церкву, оскільки її цікавлять усі аспекти життя людини та її стосунки з Богом. «Природа є вираженням плану любові та правди. Вона передує нам і дана нам Богом як середовище життя. Воно говорить нам про Творця (Рим. 1:20) і Його любов до людства. Їй призначено бути «резюмованим» у Христі в кінці часів (Еф. 1, 9-10; Кол. 1, 19-20). Отже, це також є «покликанням». Природа не важливіша за людську особистість, але вона є частиною Божого плану і, як таку, її потрібно захищати та поважати.

⁶⁶ Wangge G. L. L., Isharianto R. The Church as an ecological community. *Mysterium Fidei: Journal of Asian Empirical Theology*, № 2 (2), 2024, P. 118. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13251339> (дата звернення: 18.06.2024).

Поведінка людей щодо природи має керуватися переконанням, що це дар, який Бог дав у їхні руки. Тому Церква заохочує пам'ятати, що користування благами землі є спільним викликом для всього людства.

Церква надала чітку перспективу того, як можуть співіснувати віра та екологія, саме вплив людини на природне довкілля. Віра вимагає від кожної людини усвідомлення її діяльності. Це усвідомлення, сформоване в кожній людині, спонукатиме її діяти. Церква розглядає інтеграцію віри та проблем екології не просто як теорію, яку треба запам'ятати, а як динамічне життя, яке розвивається разом із змінами у світі. Віра та екологічні виклики є динамічними та адаптуються до мінливих часів. Концепція спасіння, традиційно зосереджена на окремих душах і людських спільнотах, все більше визнається як така, що охоплює весь космос. Зміна клімату з її далекосяжними наслідками служить яскравим нагадуванням про те, що дії людини впливають не лише на інших людей, але й на весь Всесвіт. Ця реальність відображена в словах апостола Павла в посланні Римлянам 8:19-22, де він говорить про створіння, яке стогне в очікуванні викуплення. Таке розуміння спонукає до «трансформаційного погляду на творіння, визнаючи природу як Божу роботу, цінну саму по собі. Ця зміна в перспективі вимагає фундаментальної зміни мислення, або метаної, з християнами, які ведуть цей шлях»⁶⁷.

Оскільки екологічне питання стосується всього світу, ми всі повинні відчувати відповідальність за сталий планетарний розвиток: це загальний і універсальний обов'язок поважати колективне благо. По суті, не можна говорити про сталий розвиток, якщо немає солідарності між поколіннями (див. *Laudato si'*, п. 159). Тому в цьому сенсі можна пояснити, що таке екологічне навернення, про яке говорять святий Іван Павло II та наступні понтифіки: у

⁶⁷ Wangge G. L. L., Isharianto R. The Church as an ecological community. *Mysterium Fidei: Journal of Asian Empirical Theology*, № 2 (2), 2024, P. 117. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13251339> (дата звернення: 18.06.2024).

світлі того факту, що людина «перебуває в центрі творіння як служитель Творця», необхідно шукати «правильні стосунки людини з природою»⁶⁸.

2.3. Збереження Божого створіння і мир між народами

Один із ключових аспектів соціально-екологічних вчень Папи Венедикта XVI полягає у підкресленні нерозривного зв'язку між збереженням природного середовища та досягненням миру між народами. У своєму посланні з нагоди Всесвітнього дня миру 1 січня 2010 року Понтифік стверджує, що руйнування довкілля та нерівний доступ до природних ресурсів не лише шкодять екології, але і є потужними каталізаторами соціальних конфліктів. Виникає пряма загроза стабільності регіонів та міжнародної безпеки, оскільки боротьба за доступ до води, землі та інших ресурсів переростає у політичні й економічні протистояння, що можуть викликати міжнародні кризи»⁶⁹.

Папа Венедикт XVI наголошує, що побудова справедливого і мирного світу можлива лише тоді, коли кожна людина та спільнота усвідомлюють свій моральний обов'язок захищати природу і навколишнє середовище. Екологічна відповідальність, згідно з вченням Папи, є не просто практичною необхідністю, а й духовним та моральним викликом, оскільки природні ресурси – це Божий дар, яким люди повинні розпоряджатися відповідально та з оглядом на благо всього людства. Знищення природи є не лише екологічною шкодою, але й порушенням Божого порядку, яке підриває саму основу миру та співіснування.

Із вчень Святішого Отця випливає, що кожна людина несе відповідальність за стан навколишнього середовища. Це не лише обов'язок урядів чи міжнародних організацій, але й кожного індивіда, який повинен усвідомити свій внесок у збереження планети. Екологічна свідомість стає

⁶⁸ Папська Рада «Справедливість і Мир». Компендіум соціальної доктрини Церкви / Заг. ред. Л. Коваленко, пер. О. Живиця. Київ : Кайрос, 2008. П. 467.

⁶⁹ Послання Папи Венедикта XVI з нагоди Всесвітнього дня миру 1 січня 2010 року на тему : «Хочеш плекати мир – оберігай створіння!». URL: <http://ecoburougcc.org.ua/ekologichni-dokumenti-tserkvi/apostolska-stolitsja/10-poslannja-papi-venedikta-xvi-z-nagodi-vsesvitnogo-dnja-miru-1-sichnja2010-roku-na-temu-hochesh-plekati-mir-ob-erigaj-stvorinnja>. (дата звернення: 05.04.2024).

моральною заповіддю, а її дотримання – умовою для досягнення стійкого миру та гармонії між народами, тому Папа розглядає екологічні питання через призму «духовної відповідальності людини перед Богом та майбутніми поколіннями»⁷⁰. Захист природи є водночас актом вшанування Божого створіння та вираженням любові до ближнього, оскільки збереження природних ресурсів є життєво важливим для майбутнього людства.

Святіший Отець насамперед звертається до своєї Енцикліки «Любов у істині», де він підкреслив, що «всеосяжний людський розвиток тісно пов'язаний з обов'язками, які випливають зі стосунків людини з природним середовищем, до якого треба ставитись, як до Божого дару для всіх і використання якого потягає за собою спільну відповідальність за все людство, особливо, стосовно убогих та майбутніх поколінь»⁷¹.

Папа Венедикт XVI приділив увагу Посланню на Всесвітній день миру, в якому 20 років тому Папа Іван Павло II особливо наголошував на тому зв'язку, який єднає нас, як Божі створіння, із всесвітом, який нас оточує. Згадане Послання на тему: «Мир з Богом-Творцем, мир з усім творінням», звертало увагу на зріст усвідомлення, що мир у світі перебуває під загрозою також і внаслідок відсутності належної пошани до природи. Понтифік згадав, що також й інші його попередники посилались на зв'язок, який існує між людиною та навколишнім середовищем. Наприклад, 1971 року, з нагоди 80-ї річниці Енцикліки *Rerum Novarum* Папи Лева XIII, Папа Павло VI підкреслив, що «шляхом нерозважного використання природи, людина ризикує зруйнувати її та, своєю чергою, стати жертвою цієї деградації»⁷².

Власне, саме участь Церкви у вирішенні людських та екологічних проблем відкрила для людства нову перспективу. Як було зазначено вище, віра

⁷⁰ Сергійко В. Людина і суспільство системі соціального вчення Католицизму. *Конфесіологія релігії*. С. 95-105. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ukr_2011_59_12.pdf (дата звернення: 05.04.2024).

⁷¹ Послання Папи Венедикта XVI з нагоди Всесвітнього дня миру 1 січня 2010 року на тему : «Хочеш плекати мир – оберігай створіння!». URL: <http://ecoburougcc.org.ua/ekologichni-dokumenti-tserkvi/apostolska-stolitsja/10-poslannja-papi-venedikta-xvi-z-nagodi-vsесvitnogo-dnja-miru-1-sichnja2010-roku-na-temu-hochesh-plekati-mir-ob-erigaj-stvorinnja>. (дата звернення: 05.04.2024).

⁷² Там само.

та екологія є динамічними єдностями, які пристосовуються до мінливих часів. Кожен віруючий наділений здатністю ясно мислити. Інтелект, даний Богом, дозволяє людям розвивати нові здібності та виходити за межі себе до інших. Якщо люди зможуть адаптуватися до цієї нової перспективи, цілком імовірно, що раніше приховане усвідомлення з'явиться і матиме значний вплив на життя. Люди повинні заохочувати одне одного до створення гармонії у створеному світі.

Це забезпечує синергію, яка може розв'язати екологічні проблеми. Церква допомагає вірним плекати мир і процвітання, однак Церква не сама працює для досягнення цієї ситуації, необхідна співпраця з людством, де люди відіграють вирішальну роль. Гармонія зі Всесвітом дозволяє людям поглибити своє розуміння себе цілісним шляхом. Папа Франциск запрошує все людство до «активної участі у збереженні цілісності творіння. Залучення Церкви до проблем людини та довкілля призводить до відчутних дій. Заклик до екологічного навернення пробудив людство. Екологічне навернення не повинно зупинятися лише на закликах. Потрібні дії з боку всього людства, які призведуть до позитивних змін у тому, як ми сприймаємо Всесвіт і ставимося до нього. Шкода, заподіяна Землі, досягла небезпечно критичної стадії»⁷³. Власне саме людська жадібність, як вершина творіння, часом робить людей наймогутнішими істотами на Землі. Маючи статус вершини творіння, люди часто вважають, що природа забезпечила все. Ця поверхнева перспектива призвела до надмірної експлуатації.

Зокрема, Папа Венедикт XVI наголошує на важливості активної участі Церкви в збереженні створеного Богом світу, підкреслюючи, що ця «місія не може обмежуватися лише словами, а повинна бути підтверджена діями. Через

⁷³ Wangge G. L. L., Isharianto R. The Church as an ecological community. *Mysterium Fidei: Journal of Asian Empirical Theology*, № 2 (2), 2024, P. 118. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13251339> (дата звернення: 18.06.2024).

конкретні дії милосердя щодо природи Церква свідчить про свою віру в Бога як Творця і Спасителя світу, демонструючи приклад для наслідування»⁷⁴.

Папа підкреслює важливість сім'ї як «ключової спільноти для формування справжньої християнської віри, культури соціальної поведінки та відповідального ставлення до природи. Сім'я, як основна клітина Церкви, відіграє провідну роль у вихованні екологічної свідомості та моральної відповідальності»⁷⁵.

У Посланні на Всесвітній день миру 2010 року Папа Венедикт XVI зазначає, що те, що ми називаємо «природою» у космічному контексті, є проявом «задуму любові та істини». Він цитує Катехизм Католицької Церкви, наголошуючи, що світ не виник випадково, внаслідок сліпої долі чи необхідності. Навпаки, світ був створений за вільною волею Бога, Який бажав, щоб створіння брало участь у Його бутті, мудрості та доброті. Це бачення закріплене в біблійній Книзі Буття, яка наголошує на існуванні мудрого задуму всесвіту, результату Божого розуму. Вершиною цього задуму є створення чоловіка і жінки, яких Бог поставив на чільне місце творіння, надавши їм роль «управителів» землі.

Власне, це вчення підкреслює принципову важливість людини у взаєминах з природою, де вона виступає не як панівний володар, а як відповідальний управитель. Людство покликане не до бездумного використання ресурсів, а до розумного управління ними в дусі поваги до Божого задуму. Папа Венедикт XVI акцентує на тому, що природа – це «не хаотичний чи випадковий процес, а вираз божественної волі, що надає світові його мету і сенс»⁷⁶. Відтак, екологічна відповідальність людей має ґрунтуватися на усвідомленні їхнього особливого місця в цьому задумі, а екологічна криза постає як наслідок

⁷⁴ Bairachtaris A. Reconsidering the Ecological Mission of the Church. *ΘΕΟΛΟΓΙΑ* № 90, 2019. P. 240. URL: https://ecclesiagreece.gr/greek/press/theologia/material/2019_3_13_bairactaris.pdf (дата звернення: 20.7.2024).

⁷⁵ Шеремета В. Екологічне вчення Бенедикта XVI в контексті сучасних викликів епохи. *Українське релігієзнавство*, Вив. 66. 2013, С. 433. URL: https://web.archive.org/web/20201125023846id_/https://uars.info/prints/ur/66/50.pdf (дата звернення: 03.04.2024).

⁷⁶ Послання Папи Венедикта XVI з нагоди Всесвітнього дня миру 1 січня 2010 року на тему: «Хочеш плекати мир – оберігай створіння!». URL: <http://ecoburougcc.org.ua/ekologichni-dokumenti-tserkvi/apostolska-stolitsja/10-poslannja-papi-venedikta-xvi-z-nagodi-vsesvitnogo-dnja-miru-1-sichnja2010-roku-na-temu-hochesh-plekati-mir-ob-erigaj-stvorinnja>. (дата звернення: 05.04.2024).

порушення цього балансу, що потребує глибокого переосмислення ролі людини як управителя Божого творіння.

У своїй екологічній доктрині Понтифік акцентує на взаємозв'язку між збереженням миру і захистом навколишнього середовища. У посланні на Всесвітній день миру 2010 року під назвою «Якщо хочеш миру – бережи створіння», Папа Венедикт XVI підкреслює, що «мир між народами є важливим механізмом для збереження природи. Війни руйнують природні ресурси, завдають шкоди довкіллю і створюють умови для майбутніх конфліктів через дефіцит ресурсів, необхідних для виживання»⁷⁷. Таким чином, захист природи стає фундаментальним чинником для забезпечення добробуту суспільства і підтримання миру між народами.

Відтак, в екологічному вченні Папи Венедикта XVI ключову роль відіграє не лише у подоланні екологічної кризи, але й у вирішенні ширших соціальних, економічних та політичних проблемах сучасного світу. Понтифік підкреслює, що корінням цих криз є духовна та моральна криза людської особистості, а не лише зовнішні обставини. В цьому контексті центральною концепцією є «екологія людини» – глибоке усвідомлення відповідальності перед Богом, природою та суспільством.

Згідно з вчень Папи Венедикта XVI, природоохоронна місія Церкви полягає у вихованні автентичної християнської віри, що включає духовність і моральність. Він наголошує, що екологічні проблеми не можуть бути вирішені виключно через зовнішні заходи або технологічні інновації; необхідно звернути увагу на внутрішні аспекти людини, її духовне здоров'я та ставлення до творіння. Папа закликає до формування особистої відповідальності за природу, яка тісно пов'язана з відповідальністю перед суспільством і Богом.

Таким чином, розв'язання даних проблем вимагає не лише зусиль у сфері природоохоронної діяльності, але й глибоких змін у людській свідомості, що

⁷⁷ Шеремета В. Екологічне вчення Бенедикта XVI в контексті сучасних викликів епохи. Українське релігієзнавство, Вив. 66. 2013, С. 433. URL: https://web.archive.org/web/20201125023846id_/https://uars.info/prints/ur/66/50.pdf (дата звернення: 03.04.2024).

підкріплені християнськими цінностями. Це підхід, що інтегрує духовність, етику та екологію, пропонуючи цілісне вирішення як для екологічної кризи, так і для інших глобальних викликів.

РОЗДІЛ 3.

ІНТЕГРАЛЬНА ЕКОЛОГІЯ ЗГІДНО З ВЧЕННЯМ ПАПИ ФРАНЦИСКА

Інтегральна екологія є сучасною парадигмою, що прагне охопити взаємозв'язки між екологічними, економічними, соціальними та духовними аспектами життя, формуючи цілісне бачення взаємодії людини з довкіллям. Вона пропонує глибше розуміння екосистеми як єдиної спільноти, де людина не лише є учасником, але й носієм відповідальності за гармонію та сталість цього співіснування. Цей підхід виходить за межі традиційних екологічних теорій, наголошувати на інтеграції етичних і духовних цінностей у вирішення сучасних викликів, пов'язаних із деградацією довкілля, зміною клімату та соціальною нерівністю.

Зокрема особливий акцент робиться на визнанні складної взаємозалежності екологічних, економічних і соціальних процесів, що відображає глобальний характер екологічних проблем. Вона не лише фокусується на проблемах довкілля, але й вивчає, як економічні моделі, соціальні інститути та культура впливають на збереження екологічного балансу. У цьому контексті інтегральна екологія підкреслює необхідність системного підходу до планування, яке враховує взаємодію між економічною ефективністю, соціальною справедливістю та екологічною стійкістю.

Центральним у концепції інтегральної екології є також її духовний вимір, що наголошує на глибинному зв'язку між людиною і творінням як виявом Божої любові. Ця складова пропонує переосмислення людської діяльності у світлі етичних і духовних принципів, що спрямовують до гармонійного співіснування з природою. Вона закликає до внутрішньої трансформації, формування почуття вдячності та відповідальності за навколишній світ.

Важливо наголосити, що у сучасному дискурсі вагомий внесок у розвиток і популяризацію концепції інтегральної екології зробив Папа Франциск у своїй енцикліці *Laudato Si'*. Зокрема Папа підкреслив необхідність подолання фрагментарності в підходах до екології, закликаючи до єдності у відповідальності за наш спільний дім. Його концепція інтегральної екології акцентує на нерозривному зв'язку між екологічними питаннями, соціальною справедливістю та духовним оновленням, пропонуючи конкретні принципи для дії.

3.1. Концепція інтегральної екології

Інтегральна екологія: Поняття інтегральної екології виходить за межі лише природоохоронної діяльності. Вона підкреслює необхідність врахування соціальних, економічних та духовних аспектів життя, що взаємопов'язані з турботою про природу.

Про це не один раз нагадує Біблія, яка, як і Символ Віри, характеризується, за своїм змістом, поглядом, вагомим на початку та в кінці, який охоплює все, що біблійна віра має сказати про Бога та Його стосунки зі світом. Цей «погляд без вагань встановлює, що світ є Божим творінням і, як такий, не повинен бути жодним чином осквернений, тому його потрібно берегти»⁷⁸.

По-друге, тому що католик також повинен знати, що звинувачення, яке традиційно висувається проти юдаїзму та християнства як першопричини ситуації безрозсудної експлуатації навколишнього середовища, є заперечним. Єврейську ідею творіння, яку присвоїло християнство, звинувачують у тому, що вона породила віру в автономію: «1) творіння перед обличчям Бога і 2) людини перед обличчям творіння»⁷⁹.

⁷⁸ Mattia A. Crisi ecologica. Crisi di civiltà. La missione della Chiesa nell'individuare e attuare risposte integrali. *Francavilla Informa*, 2020. URL: <https://www.francavillainforma.it/2020/11/15/crisi-ecologica-crisi-di-civilta-la-missione-della-chiesa-nellindividuare-e-attuare-risposte-integrali/> (дата звернення: 05.04.2024).

⁷⁹ Там само.

Повернення уваги до теології творіння означає повернення до розуміння того, що історія Бога з Його народом Ізраїлем і з Церквою служить виконанню Його творіння, і тому немає спасіння незалежно від творіння. Людина в усі епохи та культури завжди жила константами щодо природи: а) намагання домінувати над нею за допомогою техніки та ритуалів; б) страх, який він відчуває перед певними основними явищами; в) роздуми, здатні надати йому цілісного змісту.

З часом утвердилися різноманітні «типові» моделі, за якими можна виявити риси, що відтворюються в еволюції людини, породжуючи різні тенденції, які зустрічаються в кожній цивілізації, включаючи нашу.

Таким чином, можна перейти від «природного середовища первісної людини, що складається з кількох елементів, з якими вона була безпосередньо взаємопов'язана, до природи, яку стародавні єгиптяни розуміли як «священну реальність»; від природи як «реляційного проєкту», до якого грецькі філософи відчували себе причетними, але не змогли це визначити, аж до переважання волі та відчуття панування людини над природою в 1600-х роках»⁸⁰.

Біблійна модель пропонує інший підхід. Єврей, по суті, сприймає природу як сад, який потрібно обробляти, сад, який не ототожнюється ні з Богом, ні з його якостями, його атрибутами; але яка все ще насаджена Богом, а не іншими: природа не є Богом, але походить від Бога і є від Бога,

Попри всю свою особливість, віра біблійного Ізраїлю поділяє багато концепцій сусідніх народів. Серед них була «ідея божественного створення світу і людства. Ці релігійні тлумачення світу передавалися переважно у формі міфів і гімнів»⁸¹. Таким чином, біблійне послання світу як Божого творіння сягає своїм корінням далеко в історію людства і належить до найдавніших релігійних цінностей і водночас до культурних цінностей людства.

⁸⁰ Mattia A. Crisi ecologica. Crisi di civiltà. La missione della Chiesa nell'individuare e attuare risposte integrali. *Francavilla Informa*, 2020. URL: <https://www.francavillainforma.it/2020/11/15/crisi-ecologica-crisi-di-civilta-la-missione-della-chiesa-nellindividuare-e-attuare-risposte-integrali/> (дата звернення: 05.04.2024).

⁸¹ Андрушко В. Цінність людського життя у контексті біоетики і християнської етики / Ред. В. Андрушко, О. Джура, Т. Толокова. Матеріали V національного конгресу з біоетики. Київ : Б. В, 2013. С. 56-57.

На перших сторінках Біблії переплітаються дві різні оповіді про створення: а) Буття 1 є найновішим текстом і належить священицьким колам, а точніше, літургійному контексту, бувши гімном; б) Буття 2 (-3), однак, є більш раннім і походить від мудрості, свого роду притчі.

Метою обох є не надати хронологію подій, а сповідувати віру у Творця і Бога, що впорядковує, виключаючи, що видимий світ спочатку є чимось поганим або хаотичним. Зібрані разом, дві історії відкривають широку антропологічну перспективу, можна сказати, чотиривимірну. Людина, по суті, «представлена як «образ і подобу» Творця в чотирьох фундаментальних вимірах його буття «у стосунках», частково зіпсованих гріхом: 1) стосунки з Богом (релігійний вимір); 2) стосунки з однолітками (соціальний вимір); 3) стосунки з собою (екзистенціальний вимір); 4) зв'язок із творінням (екологічний вимір)»⁸².

Отже, вже на перших сторінках Біблії встановлюється «інтегральна екологія», тобто встановлюються наріжні камені того, що можна назвати правилами універсальної громадянської поведінки.

Наслідки недотримання цих правил призводять до катастроф. Переступ «межі», встановленої Богом (те, що Біблія потім постійно називатиме «гріхом»), представляє внесення дисгармонії в чотири фундаментальні стосунки людини.

Інтегральна біблійна екологія розглядає чотири виміри як гармонійне ціле, ніколи «не відокремлюючи стосунки з природою від стосунків з Богом, з ближніми чи з самим собою»⁸³.

Крім того, жоден із чотирьох антропологічних вимірів, якщо їх абсолютизувати (саме це, на жаль, відбувається після гріха), не гарантує здійснення людини. Справді, «відносини з навколишнім середовищем, взяті самі по собі, роблять людину лише космічним елементом, який можна

⁸² Mattia A. Crisi ecologica. Crisi di civiltà. La missione della Chiesa nell'individuare e attuare risposte integrali. *Francavilla Informa*, 2020. URL: <https://www.francavillainforma.it/2020/11/15/crisi-ecologica-crisi-di-civilta-la-missione-della-chiesa-nellindividuare-e-attuare-risposte-integrali/> (дата звернення: 05.04.2024).

⁸³ Matthew J. Ramage, Ph.D. The Catholic antidote to our environmental ailments. *Catholic World Report*, 2024. URL: <https://www.catholicworldreport.com/2024/06/27/the-catholic-antidote-to-our-environmental-ailments/> (дата звернення: 15.09.2024).

експлуатувати за своїм бажанням; стосунки з іншими, абсолютизовані, роблять людину рабом соціальної структури; відносини з самим собою, розглядаються незалежно від інших трьох, змушують людину впадати в психологізм та індивідуалізм; стосунки з Богом, ізольовані від інших, відчужують людину у вертикальному і безтілесному спіритуалізмі»⁸⁴.

Розумний антропоцентризм – це шлях до вирішення та порятунку, який має сформувати етику поваги та керувати політичним, технічним, економічним та педагогічним вибором, таким «необхідним для життя без суду. Homo faber, спокушаючись використовувати природу як просту копальницю матеріалів, і homo oeconomicus, спокушаючись черпати з неї, наче з безперервного фонду, який потрібно осушити, повинні інтегруватися в homo sapiens, здатного використовувати свій власний інтелект»⁸⁵, щоб змушувати людей жити й підтримувати спільний дім у доброму здоров'ї як для себе, так і для своїх ближніх (відповідальність між поколіннями), а також для наступників і майбутніх поколінь (відповідальність між поколіннями).

Відтак, можна справді наголосити на тому, що людина не є абсолютним власником природних ресурсів чи землі, якою володіє або якою керує, але вона завжди покликана бути охоронцем Божого створення, що є її моральною і духовною відповідальністю. Цей принцип охорони природи, що заснований на християнському вченні, перегукується з ідеєю доброго управління (stewardship), яке передбачає не експлуатацію, а відповідальне ставлення до навколишнього середовища як до довіреного дару. З цього погляду людина, хоча й не є власником землі, покликана відповідально і з пошаною ставитися до того, що їй довірено. Альтернативою такому підходу є концепція homo demens – людини, яка, зловживаючи своїми можливостями, руйнує не тільки природу, але й своє власне існування. Цей підхід призводить до катастрофічних наслідків, які

⁸⁴ Mattia A. Crisi ecologica. Crisi di civiltà. La missione della Chiesa nell'individuare e attuare risposte integrali. *Francavilla Informa*, 2020. URL: <https://www.francavillainforma.it/2020/11/15/crisi-ecologica-crisi-di-civilta-la-missione-della-chiesa-nellindividuare-e-attuare-risposte-integrali/> (дата звернення: 05.04.2024).

⁸⁵ Андрушко В. Цінність людського життя у контексті біоетики і християнської етики / Ред. В. Андрушко, О. Джура, Т. Толокова. Матеріали V національного конгресу з біоетики. Київ : Б. В, 2013. С. 57.

можуть включати знищення екосистем, глобальні кліматичні зміни та соціальні проблеми, що сприяють руйнуванню суспільного ладу.

У цьому контексті всесвітнє братство є необхідною цінністю, яка здатна врятувати світ від саморуйнування. Ідея братерства, що включає взаємоповагу і співпрацю між усіма людьми та народами, здатна стати основою для відновлення гармонії з природою та між людьми. Братерство пропонує не тільки моральну альтернативу насильницькому підкоренню природи, а й шляхи для створення більш сталого та справедливого суспільства, що базується на любові, пошані та взаєморозумінні. Вірність цьому принципу дозволить людству побудувати глобальну екологічну культуру, де кожна дія буде націлена на благополуччя всіх живих істот, забезпечення екологічної справедливості та пошану до створення, яке є спільним домом для всіх.

3.2. Екологічні, економічні та соціальні виміри інтегральної екології

Економічні аспекти інтегральної екології в сучасному контексті невизначеності потребують стратегічного та адаптивного підходу, який враховує як глобальні виклики, так і місцеві можливості. Сучасний світ стикається з низкою криз, серед яких пандемія COVID-19 і зміна клімату, що мають серйозні соціально-екологічні наслідки. У цьому контексті екологічні виміри інтегральної екології передбачають переосмислення підходів до розвитку, виробництва та споживання з метою забезпечення стійкості та справедливості.

Кожна спільнота повинна розробляти стратегії, що відповідають її унікальним соціально-екологічним умовам. Це включає підтримку місцевого підприємництва, розвиток зелених робочих місць та інвестиції у відновлювану енергетику, що зменшують залежність від вуглецевих технологій. Екологічні ініціативи «повинні враховувати потреби найбільш вразливих груп населення, які найбільше страждають від екологічних і соціальних криз. Це передбачає

перерозподіл ресурсів, підтримку доступу до базових послуг і забезпечення рівних можливостей у процесах адаптації до змін»⁸⁶.

У невизначеній ситуації екологічна політика повинна базуватися на аналізі ризиків і сценарному плануванні, що враховує можливі загрози та можливості. Інвестиції у дослідження, розвиток технологій і зелену економіку – можуть стати ключовими для зменшення негативних наслідків та криз. Власне, інтегральна екологія «закликає до співпраці між країнами та спільнотами для вирішення глобальних викликів. Це включає фінансову та технічну допомогу країнам, що розвиваються, у впровадженні екологічних ініціатив»⁸⁷.

Для забезпечення екологічної стійкості в інтегральній екології Церква повинна адаптувати свої програми та стратегії до змін, оцінюючи сильні й слабкі сторони спільнот. Це включає підтримку ініціатив зі сталого розвитку, освіти з питань екології та фінансову прозорість.

Інтегральна екологія, як міждисциплінарний підхід, вимагає поєднання екологічних, соціальних і економічних стратегій. Це дозволяє ефективно реагувати на сучасні виклики, забезпечуючи справедливий розподіл ресурсів і збереження довкілля для майбутніх поколінь.

Інтегральна екологія передбачає міждисциплінарний підхід до вирішення глобальних і локальних проблем, де екологічні, економічні та соціальні аспекти тісно переплетені. Її реалізація вимагає скоординованих дій, що враховують взаємозалежність людської спільноти, природного середовища та екологічних систем. Інтегральна екологія наголошує на відповідальному ставленні до природних ресурсів, які мають бути збережені для майбутніх поколінь. Пріоритетним завданням є впровадження заходів, що мінімізують вплив людської діяльності на навколишнє середовище, зокрема через:

⁸⁶ Amado P., Picardal L. La missione della Chiesa in tempo di pandemia ed oltre. *Unione Superiori Generali*, 2020. URL: <https://www.usgroma.org/1/la-missione-della-chiesa-in-tempo-di-pandemia-ed-oltre/> (дата звернення: 10.09.2024).

⁸⁷ Дорогунцов С. І. Удосконалення управління природокористуванням. Екологія : підруч. / Ред. С. І. Дорогунцов, П. П. Борщевський, Б. М. Данилишин. Київ : КНЕУ, 2005. С. 127.

- сприяння сталому розвитку та впровадження екологічно безпечних технологій;
- захист біорізноманіття та екосистем;
- відновлення деградованих територій та боротьбу зі зміною клімату.

Зокрема і Церква бере активну участь у цих ініціативах, просуваючи екологічну освіту, підтримуючи програми з відновлення природних ресурсів і формуючи екологічну свідомість на рівні громад ⁸⁸.

Зокрема не слід оминати і екологічні аспекти інтегральної екології спрямовані на побудову стійкої екологічної моделі, яка враховує потреби людей, зберігаючи при цьому ресурси для майбутніх поколінь. Ця модель базується на:

- розвитку місцевої екологічної стратегії із врахуванням принципів сталого використання ресурсів;
- підтримці бідних верств населення шляхом створення робочих місць у сфері зеленої економіки;
- мобілізації ресурсів для підтримки соціальних і екологічних ініціатив.

Варто зокрема наголосити, що розвиток цифрових технологій і соціальних медіа сприяє прозорості у використанні ресурсів, дозволяючи ефективно ідентифікувати потреби спільнот, залучати фінансування та координувати дії ⁸⁹.

Соціальний же аспект інтегральної екології зосереджений на побудові справедливих відносин у суспільстві, забезпеченні доступу до базових потреб і посиленні соціальної єдності. Основні завдання включають:

- підтримку вразливих груп населення шляхом забезпечення їхніх базових потреб (продовольство, житло, медична допомога);
- створення умов для активної участі кожної людини у вирішенні власних проблем і проблем громади;

⁸⁸ Дорогунцов С. І. Удосконалення управління природокористуванням. Екологія : підруч. / Ред. С. І. Дорогунцов, П. П. Борщевський, Б. М. Данилишин. Київ : КНЕУ, 2005. С. 128.

⁸⁹ Інтегральні та комплексні оцінки стану навколишнього природного середовища : монографія / О.Г. Васенко, О.В. Рибалова, С.Р. Артем'єв, Н.С. Горбань, Г.В. Коробкова, В.О. Полозенцева, О.В. Козловська, А.О. Мацак, А.А. Савічев. Харків : НУГЗУ, 2015. С. 56.

- надання психодуховної підтримки людям, які перебувають у кризових ситуаціях, і підтримку волонтерів ⁹⁰.

Відтак Церква, як важливий соціальний інститут, може виступати ініціатором цих процесів, використовуючи свої ресурси та вплив для консолідації спільнот і сприяння розвитку співпраці між державними, приватними та громадськими секторами.

Інтегральна екологія пропонує цілісний підхід до взаємодії суспільства, економіки, природи та духовності. У нових умовах, що вимагають адаптації до змін «у способі життя та взаємодії, інтегральна екологія допомагає зосередитися на стратегіях, які враховують глобальні виклики, такі як соціальна ізоляція, децентралізація та фрагментація» ⁹¹.

Зменшення масштабності зустрічей і зібрань стимулює розвиток локальних ініціатив. Екологічна діяльність, освітні та релігійні практики зосереджуються на місцевому рівні, що відповідає принципам сталого розвитку. Підтримка локальних громад дозволяє скорочувати негативний вплив на навколишнє середовище, зменшувати залежність від ресурсомістких форм транспорту і сприяє розвитку місцевого економічного добробуту. Відтак, нові умови створюють можливості для переосмислення ролі сім'ї. Зміна акценту на проведення часу вдома сприяє зміцненню сімейних зв'язків, формуванню духовної єдності в межах родини та відродженню ідеї «домашньої церкви». Водночас необхідно розвивати взаємодію між «сім'ями, формуючи малі спільноти та підтримуючи локальні мережі» ⁹². Ця модель сприяє інтеграції соціального, економічного та духовного життя громад.

Цифрові інформаційно-комунікаційні технології відкривають нові можливості для інтеграції та синодальності на всіх рівнях. Вони дозволяють: «створювати віртуальні спільноти та рухи з локальним, національним і

⁹⁰ Amado P., Picardal L. La missione della Chiesa in tempo di pandemia ed oltre. *Unione Superiori Generali*, 2020. URL: <https://www.usgroma.org/1/la-missione-della-chiesa-in-tempo-di-pandemia-ed-oltre/> (дата звернення: 10.09.2024).

⁹¹ Інтегральні та комплексні оцінки стану навколишнього природного середовища : монографія / О.Г. Васенко, О.В. Рибалова, С.Р. Артем'єв, Н.С. Горбань, Г.В. Коробкова, В.О. Полозенцева, О.В. Козловська, А.О. Мацак, А.А. Савічев. Харків : НУГЗУ, 2015. С. 56.

⁹² Там само.

глобальним охопленням; підтримувати постійний зв'язок між членами громади, навіть у віддалених районах; забезпечувати швидке реагування на потреби локальних спільнот»⁹³.

Як цифрові інструменти сприяють ефективному прийняттю рішень завдяки інтерактивному підходу та прозорому лідерству, так малі спільноти, зокрема базові церковні громади, стають осередками сопричастя та солідарності. Вони відтворюють модель Церкви, описану у Діяннях апостолів, забезпечуючи інтеграцію духовних, соціальних і екологічних потреб своїх членів. Ці спільноти сприяють протидії індивідуалізму та ізоляції, створюючи середовище для підтримки взаємної відповідальності.

Інтегральна екологія ставить перед пастирським керівництвом завдання адаптуватися до нових викликів. Лідери повинні бути відкритими до нових форм управління, що базуються на взаємодії, участі та горизонтальних структурах. Використання цифрових технологій дозволяє підтримувати безпосередній контакт із вірними, сприяти прозорості в управлінні та створювати умови для активного залучення громад.

Проте, сучасний підхід до інтегральної екології вимагає стратегічного мислення, здатності бачити «загальну картину та довгострокові перспективи. Важливо поєднувати локальні дії з глобальними цілями, забезпечуючи сталий розвиток, соціальну єдність та гармонію з природою»⁹⁴. Інтегральна екологія в дії стає відповіддю на сучасні виклики, створюючи основу для стійкого, солідарного та екологічно відповідального суспільства.

Інтегральна екологія охоплює також духовний, соціальний екологічний аспекти, формуючи єдиний підхід до вирішення сучасних криз. У контексті екологічних викликів та загроз важливо усвідомлювати центральну християнську звістку: Божу любов до світу, до людства та всіх живих створінь. Це закликає до сопричастя з Триєдиним Богом, до гармонійних стосунків з

⁹³ Amado P., Picardal L. La missione della Chiesa in tempo di pandemia ed oltre. *Unione Superiori Generali*, 2020. URL: <https://www.usgroma.org/1/la-missione-della-chiesa-in-tempo-di-pandemia-ed-oltre/> (дата звернення: 10.09.2024).

⁹⁴ Там само.

іншими людьми та створінням. Тому інтегральна екологія вимагає духовного навернення, яке включає «викорінення егоїзму, жадібності, ненависті та насильства. Це передбачає відповіді на «крик бідних» та «крик землі», пропагування справедливості, миру і сталого способу життя. Християнське покликання полягає у свідченні через простий стиль життя, який мінімізує екологічний слід, та активну участь у захисті спільного дому»⁹⁵.

Християнська освіта має стати платформою для розвитку лідерства, яке базується на служінні, а не домінуванні. Етика участі, творчості та взаємної відповідальності повинна бути інтегрована в навчальні програми. Необхідно вивчати соціальне вчення Церкви та сучасні документи, зокрема *Evangelii Gaudium* і *Laudato Si*, для формування екологічної свідомості. Так і Євангелізація має бути пророчою – «виступати проти соціальної несправедливості, порушень прав людини, а також екологічних злочинів. Місцева Церква покликана займати активну позицію щодо зловживань владою, екологічної експлуатації та екологічної деградації»⁹⁶. Що також включає розробку конкретних заходів для підтримки соціальної і екологічної справедливості.

Цифрові платформи відкривають нові можливості для євангелізації, катехизації та духовної підтримки. Онлайн-вебінари, групи вивчення Біблії та навчальні програми можуть бути організовані для поширення знань і посилення зв'язків у спільнотах. Створення якісного цифрового контенту на рівні єпархій і парафій забезпечує доступність духовного та освітнього матеріалу навіть у віддалених регіонах.

Діалог є ключовим елементом інтегральної екології. Він вимагає залучення різних сторін – від теологів до парафіян – для спільного вирішення екологічних і соціальних проблем. Взаємодія через цифрові платформи створює

⁹⁵ Amado P., Picardal L. La missione della Chiesa in tempo di pandemia ed oltre. *Unione Superiori Generali*, 2020. URL: <https://www.usgroma.org/1/la-missione-della-chiesa-in-tempo-di-pandemia-ed-oltre/> (дата звернення: 10.09.2024).

⁹⁶ Meier C. Integral Ecology as a Holistic Worldview and New Paradigm Towards Destination Conscience... *Destination Conscience...*, Germany, 2024. P. 115. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/978-1-80455-960-420241011/full/html> (дата звернення: 25.08.2024).

новий формат богословського мислення та навчання, відкриваючи простір для обміну думками та пошуку спільних рішень.

Відтак, інтегральна екологія наголошує на необхідності відкритого, інклюзивного лідерства, що враховує потреби вірян і навколишнього середовища. Духовні лідери повинні бути доступними, сприяти активному залученню спільнот до розв'язання локальних проблем і використовувати сучасні технології для зміцнення сопричастя. Інтегральна екологія є живим свідченням християнської звістки, яка охоплює взаємопов'язаність усіх аспектів життя та закликає до гармонійного співіснування з Божим творінням.

Інтегральна екологія також передбачає гармонійне поєднання духовного, соціального та екологічного аспектів християнського життя. Літургія як серце християнської спільноти відіграє ключову роль у «формуванні та вираженні сопричастя між членами Церкви, природою та Богом. В умовах фізичного дистанціювання та обмежень, накладених на великі зібрання, необхідно переосмислити способи участі у літургійному житті, зберігаючи її центральне значення»⁹⁷.

Для забезпечення участі у Євхаристії в умовах обмежень пропонуються нові формати богослужінь. Відправлення Меси у невеликих групах (ВЕС, сусідських або сімейних спільнотах) дозволяє зберегти літургійну практику, одночасно враховуючи обмеження. Такі богослужіння можуть проводитися «періодично для кожної групи, з використанням трансляцій для залучення інших спільнот»⁹⁸. Це сприяє створенню «домашніх церков» як місць молитви, поклоніння та єдності.

Сім'я як «домашня церква» займає центральне місце в інтегральній екології. «Сімейна молитва, вервиця, вивчення Біблії та можливість ділитися духовним досвідом є практиками, що сприяють розвитку сімейної духовності. У

⁹⁷ Amado P., Picardal L. La missione della Chiesa in tempo di pandemia ed oltre. *Unione Superiori Generali*, 2020. URL: <https://www.usgroma.org/1/la-missione-della-chiesa-in-tempo-di-pandemia-ed-oltre/> (дата звернення: 10.09.2024).

⁹⁸ Інтегральні та комплексні оцінки стану навколишнього природного середовища : монографія / О.Г. Васенко, О.В. Рибалова, С.Р. Артем'єв, Н.С. Горбань, Г.В. Коробкова, В.О. Полозенцева, О.В. Козловська, А.О. Мацак, А.А. Савічев. Харків : НУГЗУ, 2015. С. 59.

випадках, коли немає можливості брати участь у Євхаристії, літургії за відсутності священника можуть проводитися мирянами, підкреслюючи активну участь усіх вірян у священничій місії Церкви»⁹⁹.

Євхаристія залишається джерелом і вершиною християнського життя, однак справжня участь у священстві Христа не обмежується її регулярним відправленням. Присутність Христа проявляється також у спільнотних молитвах, слуханні Слова Божого та служінні ближньому. Це наголошує, що ключовим є якість сопричастя, а не частота богослужінь. Такий підхід усуває надмірне відчуття провини серед вірян, які через зовнішні обставини не можуть регулярно брати участь у Літургії.

Інтегральна екологія наголошує на співпраці між духовенством і мирянами. Роль священника полягає не лише в літургійному служінні, але й у «сприянні активній участі мирян у священничій місії Церкви. Важливо уникати клерикалізму, який зводить священство до виключної прерогативи висвячених осіб. Миряни можуть і повинні брати активну участь у житті Церкви через молитву, служіння та поширення християнських цінностей у своїх спільнотах»¹⁰⁰.

Церква залишається живою і активною навіть у складних умовах, коли традиційні форми літургійного життя обмежені. Парафіяльні спільноти можуть адаптуватися до нових обставин через активізацію малих груп, підтримку сімейної молитви та використання цифрових технологій. Справжнє сопричастя формується через любов, жертовність та солідарність між членами спільноти. Інтегральна екологія не лише закликає до гармонії з природою, але й до переосмислення церковних практик у світлі сучасних викликів, зберігаючи сутність літургійного життя та посилюючи його вплив на життя спільноти.

⁹⁹ Кітура І. Почути крик Землі: інтегральна екологія в дії : інтерв'ю. *Інтернет-видання "Духовність"*. URL: <https://ecoburougcc.org.ua/index.php/intervju/5540-pochuty-kryk-zemli-intehralna-ekolohiia-v-dii> (дата звернення: 05.09.2024).

¹⁰⁰ Amado P., Picardal L. La missione della Chiesa in tempo di pandemia ed oltre. *Unione Superiori Generali*, 2020. URL: <https://www.usgroma.org/1/la-missione-della-chiesa-in-tempo-di-pandemia-ed-oltre/> (дата звернення: 10.09.2024).

Церква залишається спільнотою служіння навіть у часи, коли значна частина населення страждає від наслідків пандемії та загострення екологічної кризи. Її відповідь залежить від конкретних умов, у яких «діє кожна місцева спільнота. У цьому контексті доцільно застосовувати підхід «побачити – оцінити – діяти», коли конкретні дії ґрунтуються на аналізі місцевих проблем і моральній оцінці ситуації»¹⁰¹.

Однак пріоритетом для Церкви залишається сприяння інтегральному людському розвитку, зосередженому на досягненні справедливості, миру та екологічної сталості. В умовах екологічного спаду кожна місцева Церква покликана реагувати на зростання бідності, безробіття та продовольчої небезпеки, що можуть спричинити голод і загибель людей. Оскільки зусиль урядів часто недостатньо, Церква повинна співпрацювати з громадськими організаціями для впровадження програм сталого розвитку та боротьби з бідністю.

Одним із напрямів діяльності є та підтримка кредитних кооперативів та мікрофінансування, щоб уникнути залежності від лихварів. Також важливо розвивати місцеве виробництво продуктів харчування, зокрема через сприяння сімейному садівництву та сталому сільському господарству. Парафії можуть організовувати навчання громад сталим агротехнологіям і допомагати їм розвивати прямі зв'язки зі споживачами за допомогою соціальних мереж і платформ електронної комерції.

Сучасні тенденції до деглобалізації та локалізації екології, спричинені пандемічною кризою та розвитком нових технологій (зокрема 3D-друку, робототехніки й штучного інтелекту), відкривають можливості для створення локальних і самодостатніх екологічних систем. Виробництво орієнтується на «внутрішнє споживання, а не на експорт, що вимагає нових навичок і компетенцій. Соціальна програма Церкви повинна сприяти розвитку

¹⁰¹ Кітура І. Почути крик Землі: інтегральна екологія в дії : інтерв'ю. *Інтернет-видання "Духовність"*. URL: https://ecoburougcc.org.ua/index_php/intervju/5540-pochuty-kryk-zemli-intehralna-ekolohiia-v-dii (дата звернення: 05.09.2024).

кооперативів і малого бізнесу на рівні громад, зосереджуючи зусилля на навчанні, розбудові потенціалу та підтримці місцевих ініціатив. Крім того, варто розробляти програми з організації бізнесу та створення нових робочих місць, залучаючи багатих і підприємливих членів громади»¹⁰².

Принципи Економії Сопричастя можуть бути адаптовані для підтримки громадських ініціатив. Така екологічна модель спрямована не на максимізацію прибутку, а на солідарність і культуру милосердя, водночас сприяючи сталому розвитку бізнесу. Це економіка, що ґрунтується на сопричасті благ, солідарності та управлінні, з особливою увагою до екологічної сталості. Для реалізації таких програм потрібні «поради та технічна підтримка експертів у галузі економіки, сільського господарства та менеджменту»¹⁰³. Католицькі університети можуть, і повинні, долучитися через організацію освітніх програм, «спрямованих на підготовку технократів і підприємців, які підтримують принципи сталого розвитку та етичної екології»¹⁰⁴. Саме через вияв такого принципу стає можливим оновлення, враховуючи при цьому потрібність фахівців у своїй галузі, що стає прерогативою правильного виміру екології, через яких може настати майбутнє оновлення та забезпечення кращого життя.

Через це Церква, діючи на перетині соціальних, економічних і екологічних викликів, покликана реалізувати своє служіння через солідарність, активну співпрацю з громадою та впровадження інноваційних підходів для забезпечення справедливості й сталого розвитку.

¹⁰² Amado P., Picardal L. La missione della Chiesa in tempo di pandemia ed oltre. *Unione Superiori Generali*, 2020. URL: <https://www.usgroma.org/1/la-missione-della-chiesa-in-tempo-di-pandemia-ed-oltre/> (дата звернення: 10.09.2024).

¹⁰³ Meier C. Integral Ecology as a Holistic Worldview and New Paradigm Towards Destination Conscience... *Destination Conscience...*, Germany, 2024. P. 117. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/978-1-80455-960-420241011/full/html> (дата звернення: 25.08.2024).

¹⁰⁴ Кітура І. Почути крик Землі: інтегральна екологія в дії : інтерв'ю. *Інтернет-видання "Духовність"*. URL: <https://ecoburougcc.org.ua/index.php/intervju/5540-pochuty-kryk-zemli-intehralna-ekolohiia-v-dii> (дата звернення: 05.09.2024).

3.3. Духовний вимір інтегральної екології

Католицька Церква має тверде зобов'язання піклуватися про природний світ у всіх його аспектах. Проте, на відміну від типових секулярних форм екологізації, підхід католицизму до інтегральної екології наголошує на тому, що те, що ми зазвичай думаємо про екологію (розуміння та турбота про природний світ), тісно пов'язане з людською екологією, тобто істиною людини. Інтеграція у створений порядок і його наділення природою, яка має унікальні дари та потреби.

У той час як католицька інтегральна екологія визнає взаємозалежність між двома сферами, кардинал Разінгер пам'ятно вказав, що «дефект екологічних рухів» є очевидним у кричущій невідповідності: «Вони борються зі зрозумілою та також законною пристрастю проти забруднення навколишнього середовища». За словами Йозефа Ратцінгера, вони мало звертають увагу на той факт, що «само осквернення людини своєю душею продовжує розглядатися як одне з прав її свободи»¹⁰⁵.

Він підкреслює, що «поки ми наполегливо віримо, що можемо маніпулювати природним світом відповідно до наших неприборканих примх, зовнішні наслідки забруднення нашого внутрішнього середовища триватимуть»¹⁰⁶. Не применшуючи легітимності зусиль, спрямованих на зменшення фізичного забруднення «зовнішнього середовища», кардинал хотів підкреслити, що екологічна криза, яку ми спостерігаємо сьогодні, «є лише дзеркалом і наслідком забруднення внутрішнього середовища, на що ми мало звертаємо уваги». З цього приводу наступник Папи Венедикта XVI так само зауважив:

«Викликає занепокоєння те, що коли деякі екологічні рухи захищають цілісність навколишнього середовища, іноді вони справедливо не застосовують

¹⁰⁵ Matthew J. Ramage, Ph.D. The Catholic antidote to our environmental ailments. *Catholic World Report*, 2024. URL: <https://www.catholicworldreport.com/2024/06/27/the-catholic-antidote-to-our-environmental-ailments/> (дата звернення: 15.09.2024).

¹⁰⁶ Квік Л. Екологічний імператив у контексті глобальних загроз сьогодення у вченні Папи Бенедикта XVI. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», Серія «Філософія»*. 2017. Вип. 20. С. 109. URL: <https://eprints.ua.edu/id/eprint/6096/1/22%281%29.pdf> (дата звернення: 05.09.2024).

ці принципи до людського життя. Існує тенденція виправдовувати переступання будь-яких кордонів, коли експерименти проводяться на живих людських ембріонах»¹⁰⁷.

Власне, останні три Понтифіки, всі наголошували, що правильне екологічне розуміння світу природи має включати визнання того, що, за словами Папа Венедикта XVI, «людина також має природу, яку вона повинна поважати і якою вона не може маніпулювати за своїм бажанням». Подібно до того, як природа має свої закони, Ратцінгер знову і знову наголошував, що людина має закони, яких вона повинна дотримуватися, щоб процвітати: «Людина по суті є істотою і має створений порядок». У своїй заяві, написаній за десятиліття до нинішньої моди гендерної ідеології в нашому суспільстві, він додав, що статус людини як істоти означає, що вона «не може свавільно робити з себе все, що хоче»¹⁰⁸.

Власне кажучи, інтегральна екологія вимагає, щоб ті, хто носить ім'я Боже, відповідально піклувалися про всіх членів завіту. У цьому він погоджується зі спостереженням екологів, що маніпулювання природним світом без належної поваги до істот, які його населяють, призводить до катастрофи. Але Папа Венедикт XVI тут, щоб нагадати нам, що те ж саме стосується людської природи, і тому він додає, що ті самі «принципи застосовуються не лише до інших Божих створінь, над якими ми покликані виявляти любовне панування, але також щодо найбільш вразливих із них. людства, особливо ненароджених». З цієї точки зору, для людини просто неприйнятно працювати на захист інших істот, не виявляючи максимальної турботи про ненароджених, людей похилого віку та інвалідів нашого суспільства. У всьому цьому Понтифік

¹⁰⁷ Matthew J. Ramage, Ph.D. The Catholic antidote to our environmental ailments. *Catholic World Report*, 2024. URL: <https://www.catholicworldreport.com/2024/06/27/the-catholic-antidote-to-our-environmental-ailments/> (дата звернення: 15.09.2024).

¹⁰⁸ Meier C. Integral Ecology as a Holistic Worldview and New Paradigm Towards Destination Conscience... *Destination Conscience...*, Germany, 2024. P. 120. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/978-1-80455-960-420241011/full/html> (дата звернення: 25.08.2024).

наголошує, що «гідність людської особи не має конкурентів у природному світі»¹⁰⁹.

Цю істину часто підкріплював нинішній Понтифік, який чітко стверджував, що «не може бути екології без адекватної антропології» і що «розглядати природу як щось важливіше за людську особистість суперечить справжньому розвитку». Папа Франциск нарікав на широко поширене уявлення про те, що людина є лише випадковим витвором і лише однією істотою серед інших. У цій помилці він бачить серйозний внесок у втрату нашим суспільством почуття відповідальності за творіння. Власне, як навчав св. Франциск, спроба протистояти антропоцентризму хибним біоцентризмом лише замінює один дисбаланс іншим, ненавмисно підриваючи саму мету, яку він нібито прагне досягти. За відвертими словами нашого аргентинського понтифіка, «не можна очікувати, що люди будуть відчувати відповідальність за світ, якщо водночас не буде визнано і не оцінено їхні унікальні здібності знання, волі, свободи та відповідальності»¹¹⁰.

Якою б руйнівною не була їх діяльність, ми не звинувачуємо бобрів чи паразитів у вирубці лісів. Ми не звинувачуємо інших тварин у зміні екосистем і хижацтві, за допомогою якого вони можуть знищити цілі види. Ми цього не робимо, бо вони не особливі. Папа Франциск закликає людей пам'ятати про це, коли відчувають спокусу заперечувати унікальність людини, справедливо очікуючи, що ті, хто носить образ Божий, будуть жити за вищим законом.

Відтак, Бог дав людям невимовний привілей працювати з Ним над вдосконаленням і завершенням Його творіння. Церква тому і навчас, що кінець всесвіту є його кінцевим пунктом призначення у Христі, і що Бог дав нам, Його створінням, створеним унікальним за Його образом, покликання принести це як останню жертву Агнцю в кінці часів. «Сотворення має свої властивості й

¹⁰⁹ Боровська М. Чому кричить Земля та як втілити інтегральну екологію — говорили на міжнародній екуменічній конференції. *Релігійно-інформаційна Служба України*, 2020. URL: https://risu.ua/chomu-krichit-zemlya-ta-yak-vtiliti-integralnu-ekologiyu--govorili-na-mizhnarodnij-ekumenichnij-konferenciyi_n112469 (дата звернення: 05.04.2024).

¹¹⁰ Кітура І. Почути крик Землі: інтегральна екологія в дії : інтерв'ю. *Інтернет-видання "Духовність"*. URL: <https://ecoburougcc.org.ua/index.php/intervju/5540-pochuty-kryk-zemli-intehralna-ekolohiia-v-dii> (дата звернення: 05.09.2024).

досконалість, але воно не вийшло з рук Творця завершеним. Воно створене «у дорозі» до остаточної досконалості, яку він ще має досягнути та до якої Бог його призначив.»¹¹¹.

Власне, варто відзначити, що «кінцеву мету інших створінь не можна знайти в нас. Натомість усі створіння рухаються вперед разом із нами та через нас до спільної точки прибуття, якою є Бог, у тій трансцендентній повноті, де воскреслий Христос охоплює та освітлює все. Людські істоти, наділені розумом і любов'ю і притягнені повнотою Христа, покликані вести всі створіння назад до їх Творця»¹¹².

Також, саме Папа Св. Іван Павло II поставив наше управління природним світом прямо в межах заповідей Євангелія життя. У *Evangelium Vitae* він навчає нас, що «захищати й розвивати життя, виявляти пошану й любов до нього – це завдання, яке Бог доручає кожній людині, покликаючи її як Своїй живий образ, щоб брати участь у Його власному пануванні над світом... Як покликана обробляти сад світу та доглядати за ним (пор. Бут. 2, 15), людина має особливу відповідальність за середовище, в якому вона живе, за створіння, яке Бог поставив на службу її особистій гідності, свого життя не тільки для теперішнього, а й для майбутніх поколінь. Саме екологічне питання, починаючи від збереження природних середовищ існування різних видів тварин та інших форм життя до «екології людини», власне кажучи, знаходить у Біблії чітке та сильне етичне спрямування, що веде до вирішення. який поважає велике благо життя, кожного життя. Насправді «панування», надане людині Творцем, не є абсолютною владою, і не можна говорити про свободу «використовувати та зловживати» або розпоряджатися речами, як кому заманеться. Обмеження, накладене від початку самим Творцем і символічно виражене заборонаю «не їсти плодів з дерева» (пор. Бут. 2, 16-17), досить чітко показує, що, коли йдеться

¹¹¹ Копендіум. Катехизм Католицької Церкви. Львів : Видавництво «Свічадо», 2008. П. 302.

¹¹² Енцикліка святішого отця Франциска «*Laudato Si*» про турботу за наш спільний дім / Пер. Бюро УГКЦ з питань екології. Київ – Івано-Франківськ – Дрогобич : «Коло» 2019. П. 83.

про світ природи, ми підкоряємося не тільки біологічним законам, а й моральним, які не можна порушувати безкарно»¹¹³.

Подібним чином Папа Венедикт XVI навчав, що для того, щоб жити в покорі Богові, люди повинні ставитися до природи згідно з Божими приписами. «Людина також має природу, яку вона повинна поважати і якою вона не може маніпулювати як завгодно... Він є інтелектом і волею, але він також є природою, і його воля правильно впорядкована, якщо він поважає свою природу, прислухається до неї і приймає себе таким, який він є, як людину, яка не створювала себе». Римський архієрей зауважує, що цей самий принцип також керує нашими стосунками зі світом природи. Хоча ми можемо використовувати творіння для нашого блага, ми «не можемо маніпулювати [ним] за бажанням», каже він, оскільки «матерія — це не просто сировина, яку ми можемо формувати за бажанням, але... Земля має власну гідність і... ми повинні слідувати його директивам»¹¹⁴. Подані вчення слідують лінії великої церковної традиції благоговіння перед природним світом. Святий Франциск Ассізький, названий Папою Іваном Павлом II покровителем екологів, зокрема визнав Творіння справою рук і даром Божим і бачив увесь матеріальний світ освяченим Воплоченням.

Св. Хільдегарда Бінгенська, як Доктор Церкви, нагадує нам, що земля підтримує наше життя: «Поглянь на сонце. Побачити місяць і зірки. Подивіться на красу зелені землі. А тепер подумайте. Яку радість Бог дарує людству всіма цими речами... Вся природа знаходиться в розпорядженні людства. Ми маємо з цим працювати. Бо без цього ми не можемо вижити»¹¹⁵.

Також, у своїй заяві 2001 року «Глобальна зміна клімату: заклик до діалогу, розсудливості та загального блага» єпископи США зазначили, що разом із Папою Іваном Павлом II і церковними лідерами країн, що «розвиваються,

¹¹³ Іван Павло II. Енцикліка *Evangelium Vitae* Святішого Отця Івана Павла II до єпископів, священників і дияконів, ченців і черниць, світських католиків та до всіх людей доброї волі про вартість і недоторканність людського життя / Пер. з пол. та нім. К. Демчук, В. Паскевич, В. Дивнич. Libreria Editrice Vaticana, 1995. П. 42.

¹¹⁴ Відповідальність за створіння у вченні Папи Венедикта XVI: Екологічне вчення Церкви, ч. 2 : Збірник документів Церкви / Вступ і ред. В. Шеремета. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2012. С. 85.

¹¹⁵ Там само.

висловлюють занепокоєння тим, що голоси менш заможних націй можуть бути заглушені інтересами багатих держав. Особливе занепокоєння викликають наслідки глобальної проблеми для місцевого населення та довкілля в цих регіонах»¹¹⁶.

Власне, Церква також реагує на заклики католицької молоді та інших представників молодого покоління, які виступають за захист довкілля. У зв'язку з цим єпископи звертають увагу на потреби бідних, слабких і вразливих, які часто залишаються поза фокусом дискусій, що «домінуються сильнішими економічними та політичними інтересами. Вони наголошують, що бездіяльність або неефективні заходи у відповідь на зміну клімату створюють додатковий тягар для найбільш знедолених спільнот»¹¹⁷.

Зусилля з подолання кліматичних змін мають базуватися на принципах соціальної та економічної справедливості, які уникають збільшення ризиків для бідних та забезпечують справедливий розподіл тягара між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються.

Також варто зазначити, що дотримуючись і консолідуючи послідовне вчення Церкви, Папа Франциск оприлюднив енцикліку *Laudato Si'* у 2015 році, в якій, говорячи про святого Франциска, навчає, що святий «показує нам, наскільки нерозривним є зв'язок між турботою про природу та справедливістю щодо бідних, відданістю суспільству та внутрішнім миром»¹¹⁸. Власне, Понтифік нагадує про глибокий взаємозв'язок між турботою про навколишнє середовище та турботою про вразливих людей: «Коли ми не в змозі визнати значимість бідної людини, людського ембріона, людини з обмеженими можливостями (це лише кілька прикладів) – стає важко почути крик самої природи. Усе є взаємопов'язаним»¹¹⁹.

¹¹⁶ Дорогунцов С. І. Удосконалення управління природокористуванням. Екологія : підруч. / Ред. С. І. Дорогунцов, П. П. Борщевський, Б. М. Данилишин. Київ : КНЕУ, 2005. С. 159.

¹¹⁷ Там само.

¹¹⁸ Енцикліка святішого отця Франциска «*Laudato Si'*» про турботу за наш спільний дім / Пер. Бюро УГКЦ з питань екології. Київ – Івано-Франківськ – Дрогобич : «Коло» 2019. П. 10.

¹¹⁹ Там само. П. 117.

Святіший Отець ґрунтує людські стосунки із землею на Втіленні Ісуса та Євхаристії, яку Він залишив навчання про Таїнство єдності. «Саме в Євхаристії все створене знаходить своє найбільше піднесення. З'єднаний із втіленим Сином, присутнім у Євхаристії, увесь космос дякує Богові. Євхаристія також є джерелом світла та мотивації для наших турбот про довкілля, спрямовуючи нас бути розпорядниками всього створіння»¹²⁰.

Саме через це, наукове осмислення цього питання стосується екзистенційної та екологічної відповідальності людини як частини створеного світу. Як людство відповідає на виклик брати участь у «підтримці та розвитку навколишнього середовища, яке є частиною Божого творіння? Це питання закликає замислитися над тим, яким чином наша діяльність впливає на екосистеми та їхню здатність забезпечувати ресурси для життя теперішніх і майбутніх поколінь»¹²¹.

Відтак, завдання людини полягає не лише у раціональному використанні природних ресурсів, але й у забезпеченні їхнього відновлення та збереження. Папа Франциск у своїх енцикліках закликає до екологічного навернення – переосмислення нашого способу життя, виробництва та споживання в гармонії з довкіллям.

Таким чином, рефлексія над цими питаннями стимулює формування глобальної екологічної свідомості, що охоплює не лише морально-етичний, але й соціально-економічний і культурний виміри людської діяльності, спрямованої на підтримку життя у всій його повноті.

¹²⁰ Енцикліка святішого отця Франциска «*Laudato Si*» про турботу за наш спільний дім / Пер. Бюро УГКЦ з питань екології. Київ – Івано-Франківськ – Дрогобич : «Коло» 2019.П. 236.

¹²¹ Козуля Т. В., Шаронова Н. В. Практична реалізація концепції корпоративної екологічної системи для інтегральної оцінки екологічного ризику здоров'ю. *Систем. дослідж. та інформ. технології*, 2010. №4. С. 107. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/50073> (дата звернення: 05.04.2024).

3.4. Особливості концепції інтегральної екології Папи Франциска

Одним із тих можливостей пізнання вчення Папи Франциска із його праць, є насамперед енцикліка *Laudato si'*, у якій Папа розглядає такі питання, як зміна клімату, питання води, втрата біорізноманіття, соціальна деградація, технології, спільне призначення товарів, глобалізація, справедливість між поколіннями та діалог між релігією та наукою.

Крім того, Папа Франциск пропонує та заохочує подумати про різні аспекти цілісної екології, які чітко включають людський і соціальний виміри. Стурбований складним зв'язком між екологічною кризою та бідністю, а також враховуючи те, що погіршення стану навколишнього середовища зачіпає передусім малозабезпечених людей, Понтифік наголошує на необхідності керуватися критеріями справедливості та милосердя в різних сферах: екологічній, соціальній, культурній та економічній.

Відтак, Папа Франциск запрошує кожного до екологічного навернення, яке означає дозволити всім наслідкам зустрічі з Ісусом проявитися у стосунках із навколишнім світом. Життя за покликанням бути охоронцями Божої роботи є невіддільною частиною доброчесного існування, воно не є чимось факультативним чи навіть другорядним аспектом християнського досвіду.

Фактично через «*Laudato si'*» Папа Франциск урочисто започаткував новий напрямок магістеріуму Церкви – екологічний. «Екологічний виклик хвилює нас і впливає на нас усіх», – підкреслив Папа Франциск, звернувшись із закликом змінити спосіб життя, щоб захистити та зберегти «спільний дім». Екологічна перспектива стикається з поверховістю, з якою ми часто зустрічаємося з трагедіями людства, і спонукає нас до навернення, яке є саме екологічним і спільнотним. Справжня «переміна серця», яка передбачає вдячність за дар світу, отриманий від Божої любові, і усвідомлення того, що ми не відокремлені від інших створінь, а навпаки, тісно пов'язані у всесвітньому сопричастті. «Ми забуваємо, що ми самі – земля», – пише Папа Франциск,

посилаючись на Буття та пророцтво про походження: «Тоді Господь Бог створив людину з пороку земного, і вдихнув їй у ніздрі дихання життя, і людина стала людиною. жива істота» (Бут 2,7). Отже, природа в енцикліці Бергольйо має риси матері, і це «демонструється використанням яскраво виражених дієслів жіночого роду, таких як вітати, охороняти, годувати»¹²².

Отже, ось заклик підходити до цього з подивом і подивом і мовою братерства та краси, а не мовою панівника, експлуататора та/або споживача. Папа Франциск просить нас відмовитися від споживацтва без етики, без соціального та екологічного сенсу та динаміки простого накопичення. Маючи на увазі, що «кожне створіння відображає щось від Бога і що бути охоронцями створіння має бути сприйнято як покликання, ми запрошені дбати про навколишнє середовище як суттєву частину – не обов’язкову чи другорядну – християнського досвіду»¹²³.

Зокрема, однією з основних заслуг енцикліки *Laudato si'* є її здатність відкрити перед католицькою спільнотою глибокий взаємозв’язок між вірою та турботою про довкілля. Цей текст, починаючи з розгляду відносин між створінням і Творцем, підкреслює, що екологічна відповідальність є не додатковою сферою церковної діяльності, а суттєвим елементом християнської віри. У центрі енцикліки знаходиться «Євангеліє створіння», яке пропонує світло і напрям для розуміння того, що дбати про спільний дім – це частина місії Церкви, спрямованої на цілісне визволення світу. Вірність цій місії є водночас і вірністю Богу-Творцю, який створив світ як дар для всіх. У цьому контексті «турбота про довкілля розглядається як захист і збереження життя, яке не повинно ставати підвладним виключно прагненню вигоди та прибутку»¹²⁴.

¹²² *Laudato si': l'appello di Papa Francesco alla cura della "casa comune"*. Missioni Don Bosco valdocco onlus, 2016. URL: <https://www.missionidonbosco.org/news/laudato-s%C3%AC-lappello-di-papa-francesco-alla-cura-della-casa-comune> (дата звернення: 29.08.2024).

¹²³ Meier C. *Integral Ecology as a Holistic Worldview and New Paradigm Towards Destination Conscience...*, Germany, 2024. P. 116. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/978-1-80455-960-420241011/full/html> (дата звернення: 25.08.2024).

¹²⁴ Falasca S. «Io seguo la Chiesa». Noi e il creato: sfruttamento o custodia? *Avvenire*, 2023. URL: <https://www.avvenire.it/opinioni/pagine/noi-e-il-creato-sfruttamento-o-custodia> (дата звернення: 01.10.2024).

Ще однією ключовою перевагою цієї енцикліки є її акцент на інтегральному підході до сучасних проблем: усе у світі взаємопов'язане. Не існує екологічної проблеми, яка б була відокремлена від соціальної. Зміни клімату, бідність, міграція, конфлікти й нерівномірний розвиток є лише різними проявами єдиної глибокої кризи. Ця криза, перш ніж бути екологічною, має етичний, культурний і духовний характер. *Laudato si'* не закликає до повернення до архаїчних форм життя, але пропонує аналіз сучасних процесів, які спричиняють самознищення, зокрема, через «культ негайного прибутку та надмірну залежність від ринку»¹²⁵. Тому в енцикліці й показано, що глибинна причина кризи полягає у спотвореному розумінні життя, людської діяльності та розвитку, які відокремлені від реальності, сприяючи її руйнуванню.

Ця криза тісно пов'язана з панівною моделлю глобалізації, яку Папа Франциск у тексті називає «технократичною парадигмою». Вона формує ставлення до землі як до товару, а «до розвитку – як до процесу, підпорядкованого ідолам грошей і влади». Ці ідоли, замасковані під міф про прогрес, створюють нові форми ідеологічного колоніалізму, які руйнують довкілля, знищують культурну ідентичність народів, підривають їхнє співжиття і, зрештою, призводять до самознищення. Таким чином, *Laudato si'* пропонує не лише критику сучасних тенденцій, але й «заклик до глибокого духовного та культурного переосмислення моделей розвитку, які будуть спрямовані на захист творіння та побудову справедливого суспільства»¹²⁶.

Третьою важливою заслугою енцикліки *Laudato si'* є її наголос на екуменічному вимірі відповідальності за створіння. Підкреслюється зокрема, що «дбання про творіння є формою літургійного служіння»¹²⁷. У цьому контексті всі ініціативи Церкви в галузі екології стають вираженням прикладної еклезіології.

¹²⁵ Falasca S. «Io seguo la Chiesa». Noi e il creato: sfruttamento o custodia? *Avvenire*, 2023. URL: <https://www.avvenire.it/opinioni/pagine/noi-e-il-creato-sfruttamento-o-custodia> (дата звернення: 01.10.2024).

¹²⁶ Niemandt C. Ecodomy in mission: The ecological crisis in the light of recent ecumenical statements. *Verbum et Ecclesia* 36 (3), 2015. P. 3. DOI: 10.4102/ve.v36i3.1437 (дата звернення: 05.04.2024).

¹²⁷ Козуля Т. В., Шаронова Н. В. Практична реалізація концепції корпоративної екологічної системи для інтегральної оцінки екологічного ризику здоров'ю. *Систем. дослідж. та інформ. технології*, 2010. №4. С. 107. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/50073> (дата звернення: 05.04.2024).

Якщо *Laudato si'* пробудила вірян до усвідомлення важливості турботи про спільний дім і захист створіння, ґрунтуючись на вірі, то це зобов'язання Церкви порівнюється з турботою матері про дитину. Тому Церква, маючи цю місію, закликається до ще глибшої єдності з усіма християнами в спільному служінні відповідальності за створіння. Папа Франциск у своїх зверненнях, зокрема під час заснування Всесвітнього дня молитви за створіння в 2015 році, підкреслив бажання християн зробити свій внесок у подолання екологічної кризи, яка загрожує людству. Цей заклик до співпраці був відображений і в спільній декларації Папи Франциска та Патріарха Варфоломія, підписаній у Єрусалимі в травні 2014 року.

Енцикліка *Laudato si'* чітко окреслила екуменічний вимір екологічної відповідальності. У ньому наголошується на братній спільній відповідальності християн, спрямованій на збереження створіння. Сьогодні Церква заохочує вірян усвідомлювати, що служіння Богові також передбачає відповідальне та мудре ставлення до землі. Ставлення до довкілля тісно пов'язане з нашим способом молитися до Бога-Творця. Таким чином, екологічна відповідальність сприймається як «вираження віри, що єднає людські дії в повсякденному житті з духовним покликанням, коли ходіння по землі та молитва в храмі стають аспектами однієї й тієї ж християнської місії»¹²⁸.

Відтак, варто наголосити, що: «Інтегральна екологія також складається з простих щоденних жестів, у яких ми ламаємо логіку насильства, експлуатації та егоїзму». І це відповідальність, яка випливає з віри: погіршення навколишнього середовища не можна вирішити, не звертаючи уваги на причини людської та соціальної деградації. «Сьогодні ми не можемо не визнати, що справжній екологічний підхід завжди стає соціальним підходом, який повинен інтегрувати справедливість у дискусії про довкілля, щоб прислухатися як до крику землі,

¹²⁸ Meier C. *Integral Ecology as a Holistic Worldview and New Paradigm Towards Destination Conscience...* *Destination Conscience...*, Germany, 2024. P. 117. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/978-1-80455-960-420241011/full/html> (дата звернення: 25.08.2024).

так і до крику бідних»¹²⁹. Тоді християнська духовність стає альтернативним способом розуміння якості життя. За зразком святого Франциска Ассізького виховання екологічної відповідальності стає вираженням здатності жити разом і в сопричасті.

У багатьох релігійних традиціях, не лише в християнській, існує переконання, що «менше – це більше»: тому мудро виховувати себе в етиці тверезості, здатності насолоджуватися малим, повернення до простоти, переробки та повторне використання як вияв нашої гідності. Як сподівається Папа Франциск, люди повинні заохочуватись культурою турботи, яка «пронизує все суспільство втручаннями кожної особи та спільноти на користь загального добра»¹³⁰.

Міркування, викладені в енцикліці *Laudato si'*, ґрунтуються на глибокому усвідомленні взаємозв'язку між усіма аспектами буття: людиною, суспільством, природою і довкіллям. Ідея про те, що шкода, завдана землі, неминуче впливає на людство, а криза соціальна й екологічна є двома гранями однієї проблеми, спонукає до переосмислення панівного підходу до світу. Цей підхід повинен відкинути бажання влади та домінування, натомість спрямовуючи увагу на справедливість і мир. Як зазначив Папа Венедикт XVI у своїй промові до Дня миру 1 січня 2007 року, «будь-яке порушення гармонії з природою неминуче завдає шкоди людським спільнотам, і навпаки. Мир із творінням і мир між людьми є взаємопов'язаними й передбачають гармонійні відносини з Богом»¹³¹. Свідченням цієї істини є поезія святого Франциска Ассізького, зокрема його «Пісня Брата Сонця», яка нагадує про нерозривний зв'язок між людиною, творінням і Творцем.

Laudato si' пропонує концепцію «інтегральної екології» як основу для оновлення сучасного мислення. Вона наполягає на необхідності

¹²⁹ Крупський М. І. *Sancta Sedes і інтегральна екологія: нові інструменти для захисту НПС* / Ред. М. І. Крупський. *Екологічне право України*, 2016. №1-2. С. 42-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eklprukr_2016_1-2_11

¹³⁰ *Laudato si': l'appello di Papa Francesco alla cura della "casa comune"*. *Missioni Don Bosco valdocco onlus*, 2016. URL: <https://www.missionidonbosco.org/news/laudato-s%C3%AC-lappello-di-papa-francesco-alla-cura-della-casa-comune> (дата звернення: 29.08.2024).

¹³¹ Falasca S. «Io seguo la Chiesa». Noi e il creato: sfruttamento o custodia? *Avvenire*, 2023. URL: <https://www.avvenire.it/opinioni/pagine/noi-e-il-creato-sfruttamento-o-custodia> (дата звернення: 01.10.2024).

переосмислення ставлення до творіння не як до ресурсу для експлуатації, а як до «священного дару, довіреного людині Богом»¹³². Одночасно це вимагає радикальної трансформації суспільно-політичних підходів, які визначають напрямки розвитку суспільств та впливають на життя майбутніх поколінь.

Цікаво, що саме Папа Венедикт XVI, ще в серпні 2009 року підкреслював, що глобальні виклики захисту довкілля, природних ресурсів і клімату вимагають узгоджених дій міжнародної спільноти, основаних на принципах солідарності та відповідальності, особливо щодо найбільш вразливих регіонів світу. Він застерігав, що «необхідно переглянути домінуючі моделі глобального розвитку, спрямовуючи їх до більшої відповідальності за творіння. Такі зміни вимагаються не лише загрозливими екологічними ситуаціями, але й моральним скандалом бідності та голоду, що продовжують існувати у світі»¹³³.

Окрім того, Папа Венедикт XVI висловлював занепокоєння долею тих регіонів, де екологічний розвиток заблоковано через дефіцит енергоресурсів. Питання, які він ставив, залишаються актуальними й сьогодні: як будуть жити ці спільноти? Які несправедливості виникнуть через боротьбу за енергію? Як реагувати на деградацію довкілля, забруднення водних ресурсів, збільшення кількості екологічних біженців чи конфлікти за природні ресурси?

Саме таким чином, енцикліка *Laudato si'* Папи Франциска стала логічним продовженням і поглибленням богословської та соціальної рефлексії над необхідністю інтегральної екології. Вона закликає до оновленої відповідальності за Божий дар творіння, яка є невіддільною частиною турботи про людину, суспільство та майбутнє світу.

¹³² Meier C. *Integral Ecology as a Holistic Worldview and New Paradigm Towards Destination Conscience...*, Germany, 2024. P. 116. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/978-1-80455-960-420241011/full/html> (дата звернення: 25.08.2024).

¹³³ Falasca S. «Io seguo la Chiesa». Noi e il creato: sfruttamento o custodia? *Avvenire*, 2023. URL: <https://www.avvenire.it/opinioni/pagine/noi-e-il-creato-sfruttamento-o-custodia> (дата звернення: 01.10.2024).

3.5. Практична реалізація цінностей інтегральної екології у дії

Католицька доктрина про інтегральну екологію є вкрай актуальною в сучасному світі. Багато молодих людей, зокрема, виявляють інтерес до такого підходу, проте часто не знають про його існування. Вони прагнуть глибокого, послідовного підходу до догляду за створінням, але можуть бути незадоволені формальним дотриманням традиційних доктрин, продовжуючи споживацький спосіб життя та практичний атеїзм, що є поширеним у розвинених країнах. Віряни, які бажають уникнути як недбалого ставлення до природи, так і її обожнювання, шукають баланс між відповідальністю перед навколишнім середовищем і духовними принципами.

Проте, в багатьох випадках підходи до екологічної мудрості зводять людину до рівня інших істот. Наприклад, концепція Альдо Леопольда «Земельна етика» є ключовою в екологічній освіті. Леопольд запропонував бачити людство як частину спільноти, що включає ґрунти, води, рослини та тварин, які він називає «землею». Католицька думка, безумовно, підтримує ідею про спільну відповідальність за творіння та наголошує на важливості гармонійного співіснування з іншими істотами. Однак католицька екологічна перспектива має відкинути ідею про те, що людина є «простим членом і громадянином» у біотичній спільноті, адже вона наділена особливою «відповідальністю і гідністю, що впливає з її ролі в Божому задумі»¹³⁴.

Інтегральний екологічний підхід, заснований на завітній близькості між усіма створіннями, пропонує унікальну, цілісну відповідь на виклики, пов'язані з охороною довкілля. Цей підхід вирізняється серед редуктивних моделей сучасних екологічних дискурсів завдяки своїй глибокій основі у божественному одкровенні¹³⁵. Католицьке вчення про взаємовідносини з навколишнім середовищем спирається на послання милосердя та примирення, яке покликане

¹³⁴ Lengga Wangge G. L., Isharianto R. The Church as An Ecological Community. *Mysterium Fidei: Journal of Asian Empirical Theology*, 2024, Vol. 2, №. 2, 113-123. DOI: 10.5281/zenodo.13251339 (дата звернення: 05.08.2024).

¹³⁵ Мельник Л. Г. Екологічна економіка / Ред. Л. Г. Мельник. Суми : Університетська книга, 2002. С. 62.

поділитися багатством католицької традиції та заповнити прогалини між вірою та розумом, традицією та сучасністю, пошаною до Творця та турботою про Його творіння.

Цей підхід також спрямований на відновлення гармонії між людиною та природою, наголошуючи на важливості відповідального ставлення до створеного світу, що є ключовим для людського процвітання в контексті глобальних екологічних викликів. Це сприяє глибокому розумінню трансформаційної сили католицизму, який може допомогти забезпечити справжній розвиток у гармонії з Божим задумом для світу.

Папа Франциск видав важливу екологічну енцикліку, про що не один раз потрібно наголосити, бо це є важливим науковим надбанням, *Laudato Si'* – про турботу про створіння, де Папа зазначив, що:

«Невідкладний виклик захисту нашого спільного дому включає турботу про те, щоб об'єднати всю людську родину для пошуку сталого та цілісного розвитку, оскільки ми знаємо, що все може змінитися»¹³⁶.

Сучасний виклик же інтегральної екології, який Папа Франциск визначив як «величезний і невідкладний», долучає значущий голос до екуменічних документів та місіологічного дискурсу. Одним із таких дискурсів є праця Девіда Боша *Believing in the Future* (1995), де він розглядає «екологічну шкоду» як одну з ключових характеристик західного світу. Бош пропонує бачення місії як проголошення універсального Божого правління, водночас наголошуючи на її трансформуючій природі. Заклик до віри, за його твердженням, полягає у спрямуванні людей до відповіді на запитання: «Для чого ми маємо стати християнами?». Його часткова відповідь звучить так: «Щоб бути залученими до Божого служіння примиренню, миру та справедливості на землі»¹³⁷. Це саме те служіння, на його думку, обов'язково включає звернення уваги на екологічну шкоду, спричинену західним пануванням і експлуатацією природи.

¹³⁶ Енцикліка святішого отця Франциска «*Laudato Si'*» про турботу за наш спільний дім / Пер. Бюро УГКЦ з питань екології. Київ – Івано-Франківськ – Дрогобич : «Коло» 2019. П. 4.

¹³⁷ Niemandt C. *Ecodomy in mission: The ecological crisis in the light of recent ecumenical statements. Verbum et Ecclesia* 36 (3), 2015. P. 1. DOI: 10.4102/ve.v36i3.1437 (дата звернення: 05.04.2024).

Дослідження екології в контексті місії акцентує на важливості збереження землі та сприяння життю в його повноті, що є центральною темою сучасної місіології. Концепція екології, крізь призму енцикліки *Laudato Si'*, розкривається як заклик до відповідального ставлення до нашого спільного дому. Вона охоплює сталий і цілісний розвиток усього творіння, пропонуючи перспективу цілісної екології, яка є невіддільною частиною християнської місії. Така екологія «спрямована не лише на турботу про природу, але й на відновлення гармонії між Богом, людиною і всім створеним»¹³⁸.

Екологія відображає «святкування творіння» як плід любові Бога, водночас передбачаючи його оновлення та перетворення. Це поняття тісно переплітається з баченням Всесвітньої Ради Церков (ВРЦ), яка визначає життя в повноті як справжню свободу, поєднану з оновленням природного світу та встановленням справедливості, включно з екологічною. Таке життя передбачає глибокий зв'язок із питаннями змін клімату, адже клімат, згідно з Папою Франциском, є спільним благом, доступним і належним усім.

На глобальному рівні клімат виявляється складною системою, яка пов'язана з багатьма основними умовами для людського існування. Однак екологія охоплює ширший спектр питань, ніж лише кліматичні зміни, виявляючи себе у взаємозв'язку з термінами *населений світ*, *заселяти* та *будинки чи житло*. Така термінологія підкреслює глибокий богословський сенс екологічної місії, яка покликана не лише зберігати світ, а й відновлювати його як спільний дім, створений і освячений Богом для добра всього людства.

Основна думка розуміння вчень про вплив людини на природне довкілля полягає в тому, що місія Бога (*missio Dei*) охоплює весь космос і включає турботу про все створіння, що є відображенням втілення Христа. Христос, увійшовши у творіння через воплощення, явив Боже послання любові до світу, яке проявляється в літургії, Євхаристії та відновленні життя землі. Його місія полягає у визволенні створіння від кайданів гріха, гноблення та деградації. Це

¹³⁸ Niemandt C. Ecodomy in mission: The ecological crisis in the light of recent ecumenical statements. *Verbum et Ecclesia* 36 (3), 2015. P. 1. DOI: 10.4102/ve.v36i3.1437 (дата звернення: 05.04.2024).

вимагає від християнської місії розширення перспективи, щоб охопити весь створений порядок і спрямувати богословське мислення на органічну, екологічну природу місії, яка визнає глибокий зв'язок між Богом, людиною і матеріальним світом.

Практична реалізація цінностей інтегральної екології у дії знаходить своє підґрунтя в сучасному богословському та місіологічному розумінні місії, яке все частіше «охоплює все створіння як невід'ємну частину Божого задуму. Останні десятиліття показали значний відхід від вузького розуміння місії, орієнтованої виключно на спасіння душ»¹³⁹. Сьогоднішнє богословське мислення підкреслює, що *missio Dei* – це всеосяжний план Бога для всього творіння, а місія Церкви є співучастю в цьому задумі. Відтак, місія – це не лише те, що Бог робить для творіння, але й те, до чого Він закликає Своїх людей у співпраці з Ним.

Таке розуміння місії зміщує акцент із церкви на світ як центральний об'єкт Божого спасіння. Церква не є суб'єктом місії, але партнером у Божому плані, спрямованому на відновлення миру і гармонії у створінні. Це богослов'я миру підкреслює не лише майбутнє бачення Божого ідеального порядку, але й теперішнє бажання відновити гармонійні стосунки у всьому світі. Для Церкви це означає «усвідомлення, що її апостольська місія полягає в активному сприянні збереженню створіння і побудові миру, що є конкретною реалізацією цінностей інтегральної екології»¹⁴⁰.

У своїх роботах, наприклад таких як *Believing in the Future* того ж Боша, місіологи дедалі частіше визнають, що спасительна місія Бога включає не лише людину, але і все створіння. Хоча питання екології ще не посідало центрального місця в його класичних працях, вже в пізніших роботах Бош наголошував на важливості відновлення створіння як частини Божого задуму. Це «вказує на

¹³⁹ Niemandt C. Ecodomy in mission: The ecological crisis in the light of recent ecumenical statements. *Verbum et Ecclesia* 36 (3), 2015. P. 2. DOI: 10.4102/ve.v36i3.1437 (дата звернення: 05.04.2024).

¹⁴⁰ Meier C. Integral Ecology as a Holistic Worldview and New Paradigm Towards Destination Conscience... *Destination Conscience...*, Germany, 2024. P. 113. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/978-1-80455-960-420241011/full/html> (дата звернення: 25.08.2024).

появу нового екологічного виміру в місіології, який надихає Церкву до більш усвідомленого служіння у світі, закликаючи її стати свідком і учасником у відновленні гармонії всього творіння»¹⁴¹.

Таке бачення місії, що охоплює весь космос, відкриває шлях до практичного впровадження інтегральної екології в богословське мислення та церковне життя, утверджуючи Церкву як органічну частину Божого творіння, покликану жити у злагоді з усім, що створено.

У сучасному світі спостерігається динамічний і багатогранний рух до екологічної місії, що відображає зростаюче усвідомлення необхідності інтегрального підходу до питань віри, соціальної справедливості та турботи про довкілля. Цей рух стає очевидним як у контексті християнської традиції загалом, так і через активність екуменічного руху. Особливо промовистим є зростання уваги до екологічної справедливості під час ключових екуменічних зустрічей, починаючи з 2004 року, коли було проголошено конкретну прихильність до збереження створіння та відновлення гармонії між людиною і світом природи.

Одним із важливих прикладів такого розвитку стало прийняття Аккрського (Церква Ісуса Христа Святих Останніх Днів) віросповідання делегатами 24-ї Генеральної ради Всесвітнього альянсу реформованих церков в Аккрі (Гана). Цей документ підкреслює загрозу життєдайній суверенності Бога, яку становлять «сучасні екологічні доктрини та їхня залежність від ідолів споживацтва, фінансових і спекулятивних ринків»¹⁴². Звісно такий підхід виключає бідних, уразливих і все створіння з повноти життя, що є фундаментальним викликом Божому завіту та місії Церкви.

Пленарні сесії Лозаннського руху (глобальна християнська євангельська ініціатива, яка об'єднує церкви, християнські організації, місіонерські рухи та

¹⁴¹ Niemandt C. Ecodomy in mission: The ecological crisis in the light of recent ecumenical statements. *Verbum et Ecclesia* 36 (3), 2015. P. 2. DOI: 10.4102/ve.v36i3.1437 (дата звернення: 05.04.2024).

¹⁴² Meier C. Integral Ecology as a Holistic Worldview and New Paradigm Towards Destination Conscience... *Destination Conscience...*, Germany, 2024. P. 113. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/978-1-80455-960-420241011/full/html> (дата звернення: 25.08.2024).

окремих вірян з різних країн), зокрема на зустрічі в Кейптауні 2010 року, також сприяли усвідомленню екологічного виміру місії. У промові Ньюмана було підкреслено, що «християни, як віруючі в Бога-Творця і Відкупителя, несуть велику відповідальність діяти від Його імені в сучасному світі. Розвиток концепції "інтегральної місії" допоміг руху сформулювати більш цілісне бачення місії, яке охоплює як окремих осіб, так і спільноти, а також усе створіння»¹⁴³.

Кейптаунське зобов'язання чітко формулює цей підхід, визначаючи інтегральну місію як проголошення біблійної істини про те, що Євангелія є доброю новиною для всіх аспектів створіння: окремих осіб, суспільств і довілля. Ці три виміри, зранені гріхом, є одночасно об'єктами Божої спокутної любові та частиною місії Його народу. Такий підхід підтверджує, що інтегральна екологія є невід'ємним елементом християнської місії, яка прагне відновити гармонію у всьому створінні, відповідаючи на сучасні виклики екологічної кризи. Що цікаво, бо у сучасних богословських і місіологічних дослідженнях зростає увага до екологічного виміру Божої місії, яка «охоплює не лише людське спасіння, а й відновлення всього створіння. Лозаннський рух і Всесвітня рада церков (ВСЦ) зробили важливий внесок у розробку концепції місії, інтегрованої в ширший контекст екологічної відповідальності»¹⁴⁴.

На третьому конгресі Лозаннського руху (2011) піднімалася тема миру Христа для всього створіння, зокрема для страждаючої природи. Учасники наголосили на серйозності кліматичних змін, біорізноманіття та зловживання природними ресурсами як ключових викликах сучасності. Це підкреслює необхідність дій у відповідь на «руйнівний вплив людської діяльності на навколишнє середовище. Зміна клімату була визначена як найгостріша загроза, яка вимагає не лише технічних, а й духовних та моральних відповідей»¹⁴⁵.

¹⁴³ Niemandt C. Ecodomy in mission: The ecological crisis in the light of recent ecumenical statements. *Verbum et Ecclesia* 36 (3), 2015. P. 3. DOI: 10.4102/ve.v36i3.1437 (дата звернення: 05.04.2024).

¹⁴⁴ Meier C. Integral Ecology as a Holistic Worldview and New Paradigm Towards Destination Conscience... *Destination Conscience...*, Germany, 2024. P. 113. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/978-1-80455-960-420241011/full/html> (дата звернення: 25.08.2024).

¹⁴⁵ Niemandt C. Ecodomy in mission: The ecological crisis in the light of recent ecumenical statements. *Verbum et Ecclesia* 36 (3), 2015. P. 5. DOI: 10.4102/ve.v36i3.1437 (дата звернення: 05.04.2024).

Десята Асамблея Всесвітньої ради церков (2013) представила нове бачення місії у документі "Разом до життя: Місія та євангелізація в мінливих ландшафтах". Цей текст, затверджений Центральним комітетом ВСЦ на Криті, підкреслює космічний вимір місії, де все створіння інтегроване в «мережу життя» Бога. У цьому розумінні Євангеліє проголошується не лише як добра новина для окремої людини, але для кожного аспекту життя й суспільства. У документі зазначено, що вся ойкумена є взаємопов'язаною, і Божа місія включає всю повноту життя у світі.

Подані конструктивні підходи насамперед демонструють те прагнення до теологічного осмислення відповідальності за створіння в умовах сучасних викликів, таких як екологічна криза та кліматичні зміни. Таким чином, інтеграція питань екології в місіологію підкреслює взаємозв'язок між духовним, соціальним і природним аспектами життя, що сприяє формуванню більш цілісного та гармонійного богословського бачення.

Важко окреслений шлях уперед у контексті життєдайної місії Церкви, як зазначає Папа Франциск, пов'язаний із глибоким актом розпізнавання. Ця здатність є фундаментальною для духовного та місіологічного оновлення, що спрямовує релігійні спільноти до більшої гармонії з Божим задумом щодо світу. Розпізнавання є першим кроком у місії, що відкриває шлях для усвідомлення того, де діє Святий Дух, і можливості приєднатися до цього руху в служінні. Воно має пророчий вимір, бо закликає проголошувати життєдайні альтернативи Божого Царства в умовах сучасних викликів, включаючи екологічну кризу.

Екологія та місія є взаємопов'язаними, адже вони стосуються життя як у його духовному, так і в матеріальному вимірі. Папа Франциск у *Laudato Si'* наголошує, що турбота про спільний дім є не лише екологічним, а й богословським обов'язком. Визнання нашої планети як «ойкодомена» Бога – це запрошення сприймати землю не як закриту систему, а як відкритий «простір, який вказує на вічність. Земля є частиною великого Божого дому, що потребує

відповідального ставлення з боку людства»¹⁴⁶. Ця відповідальність стосується не лише збереження ресурсів, але й відновлення праведного порядку, який охоплює як природний світ, так і соціальну справедливість.

Екуменічні документи останніх років свідчать про зростаючий акцент на місії Церкви у процесі Божого відновлення всього створіння. Євангеліє закликає до інтегрального відновлення Божого правління, включаючи екологічний вимір спасіння. Як стверджує Папа Франциск, турбота про природу та захист довіреного нам Божого дому є частиною нашого християнського покликання. Це закликає до місіологічних роздумів, які інтегрують богослов'я творіння, еко-духовність і соціальну екологію в єдину гармонійну систему.

Такий підхід передбачає не лише відновлення природи, а й трансформацію людських сердець і свідомості, що сприятиме встановленню Божого Царства на землі. Місіологія, у цьому контексті, може стати інструментом для формування нової парадигми, яка поєднує турботу про навколишнє середовище з реалізацією Божого плану спасіння.

Чудово можна підкреслити основні елементи реалізації цінностей екології наступними словами д-р Володимира Шеремети, який зауважив, що антропогенний вплив на довкілля не має аналогів в історії. У цьому контексті, вважає він, постає нагальне питання: яким чином людство може врятувати свій спільний дім – планету Земля й досягти цілісного розвитку задля побудови гармонійного й справедливого суспільства?

Важливим внеском у цьому процесі пан Володимир називає енцикліку Папи Франциска «Laudato Si – Славен будь: про турботу за наш спільний дім», навколо якої і відбуваються обговорення цього XIII Екуменічного соціального тижня¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Петришин Н. Є. Інтерпретація екологічних проблем у сучасному Католицизмі : філософсько-релігієзнавчий аналіз : дис. на здоб. н. с. к. філ. н. Спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство. Житомир, 2016. С. 54. URL: http://eprints.zu.edu.ua/21367/1/dys_Petryshyn.pdf (дата звернення: 05.04.2024).

¹⁴⁷ Боровська М. Чому кричить Земля та як втілити інтегральну екологію — говорили на міжнародній екуменічній конференції. *Релігійно-інформаційна Служба України*, 2020. URL: https://risu.ua/chomu-krichit-zemlya-ta-yak-vtiliti-integralnu-ekologiyu-govorili-na-mizhnarodnij-ekumenichnij-konferenciyi_n112469

Відтак, дійсно визначальну роль і компетенцію в процесі сприяння глобальному екологічному наверненню сучасного людства на думки пана Шеремети має Церква, яка покликана плекати екологію людини, засновану на Божому природному законі, що є передумовою екології довкілля.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було виконано всі завдання, що були поставлені перед початком роботи. Зокрема, проаналізовано екологічний підхід Папи Івана Павла II, зокрема його вчення про екологічне навернення та справедливий розподіл ресурсів, а також вивчено економічні та соціальні наслідки екологічної несправедливості. Досліджено вплив екологічних рішень на навколишнє середовище та соціальні проблеми, зокрема бідність і експлуатацію, а також роль християнської моральної відповідальності в цих питаннях.

Зокрема, в роботі також проаналізовано богословське вчення про відповідальність людини за тварин через призму Священного Писання та традиції, а також розглянуто вчення Папи Венедикта XVI щодо екологічної відповідальності. Окремо вивчена концепція інтегральної екології, що поєднує екологічні, економічні, соціальні та духовні аспекти, а також її взаємозв'язок з релігійними вченнями. У результаті роботи зроблено аналіз енцикліки *Laudato Si'* Папи Франциска, а також запропоновано шляхи її впровадження в практичну діяльність для збереження навколишнього середовища.

На основі вище проведеного наукового дослідження на тему екологічного імперативу у вченні римських архієреїв можна підсумувати, стосовно вияву наукової праці, що:

Досягнення консенсусу у вченні Римських Архієреїв з питань екологічного імперативу має надзвичайно вагоме значення для сучасного наукового та богословського дискурсу, оскільки воно висвітлює фундаментальні засади інтегральної екології та її практичне втілення в контексті церковної місії, що і було детально проаналізовано в поданій роботі. Означена проблематика не тільки відповідає на глобальні екологічні виклики, а й значною мірою

розширює сфери теологічного осмислення екології, інтегруючи їх з етикою, соціальною справедливістю та стратегіями сталого розвитку.

Проаналізований екологічний імператив у вченні Папи Франциска, Папи Венедикта XVI та Папи Івана Павла II свідчить про істотний теоретичний і практичний інтерес римських архієреїв до сучасних екологічних проблем, що стали важливими частинами християнського вчення та місії Церкви. Кожен з Пап надає своїм богословським підходам нові виміри, що дозволяють поєднати питання охорони природи з духовною відповідальністю перед Богом і суспільством.

Підсумовуючи, можна визначити, на основі аналізу екологічних викликів та їх спрямувань у світі, що згідно вчень Папи Івана Павла II, бачення Папи – піклування про Боже творіння, – є особливим внеском на думку його епохи.

Папа демонструє, що віруючі мають можливість брати активну участь у розв'язанні екологічних проблем, і що відстоювання особливої цінності людської особистості не означає нехтування природою, натомість охороняти її, відповідно до цінності та цілісності її власних процесів. Дане завдання полягає в тому, щоб реалізувати ці ідеали на практиці серед багатьох протиборчих сил сучасного суспільства – а це виклик, який актуальний і до сьогодні.

У роботі зокрема зазначено, що саме Папа Іван Павло II започаткував фундаментальні принципи екологічного імперативу, які органічно вписуються в його загальну концепцію соціальної справедливості. У численних виступах і документах він наголошував на важливості турботи про природу як невіддільної частини християнської моралі та соціальної етики. Водночас Папа Венедикт XVI розвивав ці концепти, наголошуючи на теологічній глибині екологічного питання і на важливості моральної та духовної відповідальності за створіння в контексті постмодерної культури. Дані концепти охоплювали як етичний, так і метафізичний вимір екології, підкреслюючи інтеграцію догматики створення та соціальної теології.

Проаналізовано те, чому Папа Франциск зробив екологічний імператив центральною темою свого понтифікату. Через енцикліку *Laudato Si'* він поглиблює екологічні та соціальні питання, ставлячи перед християнським світом виклик щодо активної екологічної відповідальності. Для Понтифіка екологічний обов'язок є не лише моральним, але й глибоко духовним, що означає турботу про створіння як частину покликання кожного християнина до спасіння. Його підхід інтегрує екологію з концепцією соціальної справедливості, підкреслюючи, що занепад природи безпосередньо пов'язаний із соціальними та екологічними нерівностями.

Відтак варто підсумувати, що усі три Папи, а саме в їхньому вченні для поколінь, сприяють розвитку екологічного імперативу як неодмінної умови місії Церкви. Їхні послання та енцикліки підкреслюють необхідність інтеграції екологічних принципів у церковне служіння, моральні настанови та соціальну практику, що веде до відновлення духовних і моральних зв'язків між людиною, природою та Богом. Принципи екологічного імперативу, які розвиваються в їхньому вченні, ставлять Церкву в центр глобальних екологічних викликів, пропонуючи не лише теологічні, а й практичні шляхи для їх подолання через християнську місію.

Зазначено у роботі, як саме Церква протягом століть опинилася перед численними кризами, навіть серйознішими, ніж нинішні, і чому саме вона була здатна їх долати. Безпосередньо Церква насамперед завдячує цим Богові, адже Господь наш Ісус Христос пообіцяв завжди бути з нами й не покине нас. Сповнена Духом християнська спільнота виживала і процвітала навіть у найгірших ситуаціях і продовжувала виконувати свою місію. Найважливіше – це вірити і довіряти Триєдиному Богові, бути сповненими надії та дарувати надію іншим, бути сповненими любові та виражати її іншим, коли ми прагнемо зцілити цей світ.

Окреслено у роботі, що Церква є Містичним Тілом Христовим, яке через своїх членів виконує місію Божого спасіння в Ісусі Христі та під проводом

Святого Духа для світу. Питання екологічної кризи також належить до відповідальності Церкви у вияві Божої справи спасіння. Природа – це наш рідний брат, про якого потрібно піклуватися і любити як суб'єкта, рівного з людьми як творіннями Бога. Природа була створена величчю Божої руки, створена чудово з Його любов'ю. Це означає, що природа також містить багатство Бога. Бог також може бути присутнім у природі. Таким чином, віра та екологічні виклики за своєю суттю нероздільні. Віра та екологія є динамічними аспектами, які постійно адаптуються до мінливих часів. Люди завжди будуть жити поруч з природою. Природа дає людині все необхідне для життя. Люди допомагають природі, оберігаючи її.

Однак іноді люди відчують спокусу проявити абсолютну владу над природою. Ця спокуса призводить до жадібності та жадібності. Такі погляди роблять гармонію, створену Богом, марною. Щоб вирішити цю проблему, усі сторони повинні проявити стриманість і обдумати свої дії. Церква приділяє значну увагу цій проблемі. Кожна людина покликана захищати та зберігати Боже творіння. Те, що Бог дав людству, є безцінним даром. Світова ситуація постійно змінюватиметься. Віра та екологія теж зазнають змін. Тому відтепер кожна людина має почати плекати дух екологічного навернення. З гармонійним і вирівняним життям віри та екології на цій Землі буде створено більш стійкий і гармонійний світ.

Також у науковій роботі досліджено значення інтегральної екології як основи для формування морально-етичних орієнтирів у сучасному суспільстві, та проаналізовано її вплив на розвиток свідомого і сталого підходу до взаємодії з природою. Було вивчено принципи інтегральної екології як нової парадигми, що пропонує стандарти для гармонізації відносин між людиною та довкіллям. Особливу увагу приділено потенціалу цієї концепції в контексті загального управління та формування екологічно й етично обґрунтованих підходів до розвитку туризму.

Аналіз показав, що трансформація мислення та поведінки, базована на принципах інтегральної екології, може сприяти формуванню глибшого зв'язку людини з місцем, природою та іншими людьми. Це, своєю чергою, стимулює виникнення нових підходів до управління, орієнтованих на стійкий розвиток, а також закладає основи для збереження довкілля через посилення відповідальності та етичної свідомості.

Таким чином, робота підкреслює значущість основних засобів дії, задля забезпечення захисту світу, як ефективного інструменту для досягнення сталого розвитку та гармонійного співіснування з природою, що має вирішальне значення для формування моральної й екологічної відповідальності сучасного християнина, так і суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко В. Релігієзнавство / Ред.: В. Андрушко, О. Огірко. Львів : Вид. ЛЗА, 2007. 360 с.
2. Андрушко В. Релігійний світогляд і висока християнська мораль – головна засада екологізації освіти / Ред.: В. Андрушко, М. Лучків, Л. Волошин. *Матеріали Міжнародної Наукової конференції*. Львів : РВВ НПТУ України, 2014. С. 17–20.
3. Андрушко В. Цінність людського життя у контексті біоетики і християнської етики / Ред.: В. Андрушко, О. Джура, Т. Толокова. *Матеріали V національного конгресу з біоетики*. Київ : Б. В, 2013. С. 56–57.
4. Апостолук О. О. Шляхи подолання екологічного гріха у працях Івана Павла II : Магістерська робота: (041 «Богослов'я») / Ред.: О. О. Апостолук. Український Католицький Університет. Кафедра богослов'я; Наук. кер: о. д-р. Кіндій О. Львів : УКУ, 2021. 68 с. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/3021/Apostoliuk_mag.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 05.04.2024).
5. Боровська М. Чому кричить Земля та як втілити інтегральну екологію – говорили на міжнародній екуменічній конференції. *Релігійно-інформаційна Служба України*, 2020. URL: https://risu.ua/chomu-krichit-zemlya-ta-yak-vtiliti-integralnu-ekologiyu--govorili-na-mizhnarodnij-ekumenichnij-konferenciyi_n112469 (дата звернення: 05.04.2024).
6. Венедикт XVI. Любов у правді / Ред.: Венедикт XVI. пер. з італ. Ореста Дверницького, ЧСВВ. Жовква : Місіонер, 2010. 128 с.
7. Верстин А. А. Біблійне підґрунтя Католицької Антропології та його відображення у вченні про суспільство. *Культурологічний альманах*, (3).

2023. С. 102–105. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.13> (дата звернення: 05.04.2024).
8. Відповідальність за створіння у вченні Папи Венедикта XVI: Екологічне вчення Церкви. Ч. 2 : Збірник документів Церкви / Вступ і ред.: В. Шеремета. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2012. 140 с.
 9. Галліксон Т. Е. Вступне слово / Архиепископ Томас Едвард Галліксон. *Відповідальність за створіння у вченні Папи Венедикта XVI: Екологічне вчення Церкви* : у 2 т. За ред. В. Шеремети. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2012. Т. 2. С. 8–9.
 10. Данилишин Б. М. Природноресурсний потенціал сталого розвитку України / Ред.: Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В. С. Міщенко та ін. Київ : РВПС України, 1999. 716 с.
 11. Дорогунцов С. І. Удосконалення управління природокористуванням. Екологія : підруч. / Ред.: С. І. Дорогунцов, П. П. Борщевський, Б. М. Данилишин. Київ : КНЕУ, 2005. 371 с.
 12. Душпастирська конституція про церкву в сучасному світі «Gaudium et spes» – «Радість і надія» / *Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965) : Конституції, декрети, декларації. Коментарі* / пер. з лат. Український католицький університет. Львів : Свічадо, 2014. 608 с.
 13. Екологічне вчення Церкви : Папа Іван Павло II на тему створіння та екології : зб. док. / Ред.: В. Шеремети. Івано-Франківськ : Видавництво ІФТА, 2006. 100 с.
 14. Енцикліка Centesimus Annus – «Сотий Рік» Св. Івана Павла II (1991). *Інститут Релігії та Суспільства, УКУ, УГКЦ*, 2018. URL: <https://katekhytyka-6.blogspot.com/2018/02/centesimus-annus-ii-1991.html> (дата звернення: 01.04.2024).
 15. Енцикліка святішого отця Франциска «Laudato Si» про турботу за наш спільний дім / Пер. Бюро УГКЦ з питань екології. Київ – Івано-Франківськ – Дрогобич : «Коло» 2019. 184 с.

- 16.Енцикліка Redemptor Hominis, св. Івана-Павла II, Папи Римського (1979). Рим – Торонто : Вид. ОО Василян, 1989. *Енцикліки понтифіків*, 2017. URL: <https://katekhytyka-6.blogspot.com/2017/12/redemptor-gominis-1979.html> (дата звернення: 01.04.2024).
- 17.Жан-Марі Обер. Моральне богослов'я. Львів : Стрім, 1997. 296 с.
- 18.Іван Павло II. Енцикліка Evangelium Vitae Святішого Отця Івана Павла II до єпископів, священиків і дияконів, ченців і черниць, світських католиків та до всіх людей доброї волі про вартість і недоторканність людського життя / пер. з пол. та нім. К. Демчук, В. Паскевич, В. Дивнич. Libreria Editrice Vaticana, 1995. 160 с.
- 19.Інтегральні та комплексні оцінки стану навколишнього природного середовища : монографія / О.Г. Васенко, О.В. Рибалова, С.Р. Артем'єв, Н.С. Горбань, Г.В. Коробкова, В.О. Полозенцева, О.В. Козловська, А.О. Мацак, А.А. Савічев. Харків : НУГЗУ, 2015. 419 с. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/6524/1/ОРИГ%20часть%201%20исправлено%20автором.pdf> (дата звернення: 05.04.2024).
- 20.Катехизм Католицької Церкви. *Синод Української Греко-Католицької Церкви*. Жовква : Місіонер, 2002. 772 с.
- 21.Кітура І. Почути крик Землі: інтегральна екологія в дії : інтерв'ю. Інтернет-видання "Духовність". URL: <https://ecoburoougcc.org.ua/index.php/intervju/5540-pochuty-kryk-zemli-intehralna-ekolohiia-v-dii> (дата звернення: 05.04.2024).
- 22.Квік Л. Екологічний імператив у контексті глобальних загроз сьогодення у вченні Папи Бенедикта XVI. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», Серія «Філософія»*. 2017. Вип. 20. С. 107-111. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/6096/1/22%281%29.pdf> (дата звернення: 05.04.2024).
- 23.Козуля Т. В., Шаронова Н. В. Практична реалізація концепції корпоративної екологічної системи для інтегральної оцінки екологічного

- ризику здоров'ю. *Систем. дослідж. та інформ. технології*, 2010. № 4. С. 100–109. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/50073> (дата звернення: 05.04.2024).
24. Крупський М. І. Sancta Sedes і інтегральна екологія: нові інструменти для захисту НПС / Ред. М. І. Крупський. *Екологічне право України*, 2016. № 1-2. С. 40–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eklprukr_2016_1-2_11 (дата звернення: 05.04.2024).
25. Лазаренко В. І. Сучасні передумови формування суспільної екологічної цінності за біхевіористичним підходом. *Агроекологічний журнал*. № 2. 2022. С. 118–123. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2022.263327> (дата звернення: 05.04.2024).
26. Мельник Л. Г. Екологічна економіка / Ред.: Л. Г. Мельник. Суми : Університетська книга, 2002. 350 с.
27. Папська Рада «Справедливість і Мир». Компендіум соціальної доктрини Церкви / Заг. ред.: Л. Коваленко, пер. О. Живиця. Київ : Кайрос, 2008. 546 с.
28. Петришин Н. Є. Інтерпретація екологічних проблем у сучасному Католицизмі : філософсько-релігієзнавчий аналіз : дис. ... канд. філософ. наук. спец.: 09.00.11 – релігієзнавство. Житомир, 2016. 193 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/21367/1/dys_Petryshyn.pdf (дата звернення: 05.04.2024).
29. Послання Папи Венедикта XVI з нагоди Всесвітнього дня миру 1 січня 2010 року на тему : «Хочеш плекати мир – оберігай створіння!». URL: <http://ecoburougcc.org.ua/ekologichni-dokumenty-tserkvi/apostolska-stolitsja/10-poslannja-papi-venedikta-xvi-z-nagodi-vsesvitnogo-dnja-miru-1-sichnja2010-roku-na-temu-hochesh-plekati-mir-oberigaj-stvorinnja>. (дата звернення: 05.04.2024).
30. Послання Папи Івана Павла II з нагоди Всесвітнього Дня миру 1 січня 1990 року на тему “Мир з Богом Творцем, мир із всім створінням”. *Бюро*

- УГКЦ з питань екології, 2011. URL: <https://ecoburougcc.org.ua/index.php/ekologichni-dokumenti-tserkvi/33-poslannja-papi-ivana-pavla-ii-z-nagodi-vsesvitnogo-dnja-miru-1-sichnja-1990-roku-na-temu-mir-z-bogom-tvortsem-mir-iz-vsim-stvorinnjam> (дата звернення: 05.04.2024).
31. Про різні аспекти інтегральної екології: з енцикліки Святого Отця Франциска «Laudato si'» / Пер. з італ. О. Браславця. *Verbum*, 2019. URL: <https://www.verbum.com.ua/05/2019/ecotheology/laudato-si/> (дата звернення: 05.04.2024).
32. Сергійко В. Людина і суспільство в системі соціального вчення Католицизму. *Конфесіологія релігії*. С. 95–105. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ukr_2011_59_12.pdf (дата звернення: 05.04.2024).
33. Субботіна Н. Погляд цілей сталого розвитку та соціального вчення Католицької Церкви на біорізноманіття в контексті захисту лісових екосистем українських Карпат / Ред.: Н. Субботіна. *Наукові записки УКУ: Богослов'я* 9, 2022. С. 183–199. DOI: 10.47632/2075-4817-2022-9-183-199 (дата звернення: 05.04.2024).
34. Тарасова В. В. Інтегральна оцінка екологічного стану довкілля. *Економіка АПК*. № 14. 2010. С. 16–18. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/14_2010/4.pdf (дата звернення: 05.04.2024).
35. Теорія систем в екології : підручник / Ю. Г. Масікевич, О. В. Шестопапов, А. А. Негадайло та ін. Суми : Сумський державний університет, 2015. 330 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Masikevych_Yurii/Teoriia_system_v_ekolohii.pdf?PHPSESSID=fdm4hksdree7nfdm9iidm0u701 (дата звернення: 05.04.2024).
36. Шеремета В. Екологічне вчення Бенедикта XVI в контексті сучасних викликів епохи. *Українське релігієзнавство*. Вип. 66. 2013, С. 429–434.

- URL: https://web.archive.org/web/20201125023846id_/https://uars.info/prints/ur/66/50.pdf (дата звернення: 03.04.2024).
- 37.Шеремета В. Екологічне вчення Церкви: від св. Івана Павла II до Папи Франциска. *Христова нива*. № 2 (19). 2015. С. 20–21.
 - 38.Шеремета В. Екологічний імператив у соціальній доктрині Католицької Церкви. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*. 2010. № 3. С. 93–102. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/302> (дата звернення: 05.04.2024).
 - 39.Шеремета В. Іван Павло II. Мир з Богом Творцем, мир із всім створінням: Послання з нагоди Всесвітнього Дня миру, 1 січня 1990 р. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*, (5). 2014. С. 298–303. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/40> (дата звернення: 03.04.2024).
 - 40.Шеремета В. К. Відповідальність за створіння Церкви у Європі : Збірник матеріалів екологічних консультацій ССЄЕ. Івано-Франківськ, 2010. 200 с.
 - 41.Шеремета В. К. Екологічна місія Церкви. *Христова нива: часопис Івано-Франківської духовної семінарії УГКЦ*. 2015. № 2 (19): березень-травень. С. 4–6.
 - 42.Шеремета В. К. Екологічне вчення Бенедикта XVI в контексті сучасних викликів епохи. *Українське релігієзнавство*. 2013. Вип. 66. С. 429–434. DOI: <https://doi.org/10.32420/2013.66.292> (дата звернення: 04.04.2024).
 - 43.Шеремета В. К. Екологічний дороговказ: Маленькі поради для великих змін : фаховий посібник. 2-е вид., виправл. і доп. Київ – Івано-Франківськ – Дрогобич : Коло, 2014. 184 с.
 - 44.Шеремета В. К. Екологічний дороговказ : фаховий посібник. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2009. 160 с.

- 45.Шеремета В. К. Цілісна екологія Папи Франциска як ключ для збереження спільного дому. *Laudato Si: екологічний внесок для сталого розвитку суспільства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 10–11 грудня 2019 р. : зб. доп. /* Наук. ред.: В. Карамушка. Київ-Івано-Франківськ-Дрогобич : Коло, 2020. 232 с. С. 108–119.
- 46.Шеремета В. Резолюція Міжнародної науково-практичної конференції «Laudato Si: екологічний внесок для сталого розвитку суспільства». *Бюро УГКЦ з питань екології відповідальність за створіння* : офіційний сайт, 2019. URL: <https://ecoburougcc.org.ua/index.php/konferentsii/laudato-si/rezoliutsiia/4935-rezolyutsiya-mizhnarodnoi-naukovo-praktychnoi-konferentsii-laudato-si-ekolohichnyy-vnesok-dlya-staloho-rozvytku-suspilstva> (дата звернення: 06.04.2024).
- 47.Яроцький П. Особливості розвитку соціального вчення Католицизму. *Українське релігієзнавство*. 2001. № 20. С. 55–65. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/14818> (дата звернення: 05.04.2024).
- 48.Amado P., Picardal L. La missione della Chiesa in tempo di pandemia ed oltre. *Unione Superiori Generali*. 2020. URL: <https://www.usgroma.org/l/la-missione-della-chiesa-in-tempo-di-pandemia-ed-oltre/> (дата звернення: 10.09.2024).
- 49.Ayre C. The Church in the Eco-Crisis. *Australian Journal of Mission Studies*, Vol. 3(1), 2009, P. 12–15. URL: <https://research.usc.edu.au/esploro/outputs/journalArticle/The-Church-in-the-Eco-Crisis/99449891302621> (дата звернення: 09.07.2024).
- 50.Bairachtaris A. Reconsidering the Ecological Mission of the Church. *ΘΕΟΛΟΓΙΑ*. № 90. 2019. P. 237–263 URL: https://ecclesiagreec.gr/greek/press/theologia/material/2019_3_13_bairactaris.pdf (дата звернення: 20.7.2024).

51. Becker W. H. Ecological sin. *Theology Today*. 1990. URL: <https://bpb-us-e2.wpmucdn.com/sites.up.edu/dist/7/128/files/2012/02/Theology-Today-1992-Becker-152-641.pdf> (дата звернення: 05.04.2024).
52. Benedict XVI. General Audience. *Libreria Editrice Vaticana*. 2009. URL: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/audiences/2009/documents/hf_ben-xvi_aud_20090826.html (дата звернення: 05.04.2024).
53. Braden J. What is an ecological conversion? *Laudato Si' Movement*. 2021. URL: <https://laudatosimovement.org/news/what-is-an-ecological-conversion-en-news/> (дата звернення: 05.04.2024).
54. Encyclical letter Caritas in Veritate of the supreme Pontiff Benedict XVI to the bishops priests and deacons men and women religious the lay faithful and all people of good will on integral human development in charity and truth. *Libreria Editrice Vaticana*, 2009. URL: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html (дата звернення: 05.04.2024).
55. Falasca S. «Io seguo la Chiesa». Noi e il creato: sfruttamento o custodia? *Avvenire*, *Riproduzione riservata*. 2023. URL: <https://www.avvenire.it/opinioni/pagine/noi-e-il-creato-sfruttamento-o-custodia> (дата звернення: 01.10.2024).
56. International Theological Commission. Communion and stewardship: Human Persons Created in the Image of God. *The Holy See*. 2002. URL: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20040723_communion-stewardship_en.html#_edn1 (дата звернення: 10.07.2024).
57. Ioannes Paulus PP. II. Dominum Et Vivificantem. On the Holy Spirit in the Life of the Church and the World. Rome, 1986. *Libreria Editrice Vaticana*. URL: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_18051986_dominum-et-vivificantem.html (дата звернення: 05.04.2024).

58. Jankowska M. A. An Environmental Tribute to Karol Wojtyła: Pope John Paul II. *Electronic Green Journal*. 1 (21), 2005. P. 4. DOI: 10.5070/G312110584 (дата звернення: 05.04.2024).
59. John Paul II. General Audience. *Libreria Editrice Vaticana*, 2001. URL: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/audiences/2001/documents/hf_jp-ii_aud_20010117.html (дата звернення: 10.06.2024).
60. John Paul II supreme pontiff encyclical letter «Redemptor Hominis». URL: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_en_c_04031979_redemptor-hominis.html. (дата звернення: 05.04.2024).
61. JPIC of Franciscans in Terra Santa Conference on: The Integral Ecology of Pope Francis for the safeguarding of our common home; "An Integral Ecology for an Integral Society: the great challenge of our time". Notre Dame Centre, Jerusalem (12/03/18). *Dicasterio para el Servicio del Desarrollo Humano Integral*, 2018. URL: <https://www.humandevlopment.va/es/risorse/interventi/2018/an-integral-ecology-for-an-integral-society--the-great-challenge.html> (дата звернення: 29.08.2024).
62. Laudato si: l'appello di Papa Francesco alla cura della "casa comune". *Missioni Don Bosco valdocco onlus*, 2016. URL: <https://www.missionidonbosco.org/news/laudato-s%C3%AC-lappello-di-papa-francesco-alla-cura-della-casa-comune> (дата звернення: 29.08.2024).
63. «Laudato si'» - «Славен будь» – короткий виклад нової енцикліки Папи Франциска. *Радіо Ватикан*. 2015. URL: <https://olha-church.org.ua/web/page/laudato-si-slaven-bud-korotkij-viklad-novoyi-encikliki-papi-franciska> (дата звернення: 05.04.2024).
64. Lengga Wangge G. L., Ishariato R. The Church as An Ecological Community. *Mysterium Fidei: Journal of Asian Empirical Theology*. 2024. Vol. 2, №. 2. P. 113–123. DOI: 10.5281/zenodo.13251339 (дата звернення: 05.08.2024).

65. Matthew J. Ramage, Ph.D. The Catholic antidote to our environmental ailments. *Catholic World Report*, 2024. URL: <https://www.catholicworldreport.com/2024/06/27/the-catholic-antidote-to-our-environmental-ailments/> (дата звернення: 15.09.2024).
66. Mattia A. Crisi ecologica. Crisi di civiltà. La missione della Chiesa nell'individuare e attuare risposte integrali. *Francavilla Informa*, 2020. URL: <https://www.francavillainforma.it/2020/11/15/crisi-ecologica-crisi-di-civilta-la-missione-della-chiesa-nellindividuare-e-attuare-risposte-integrali/> (дата звернення: 05.04.2024).
67. Meier C. Integral Ecology as a Holistic Worldview and New Paradigm Towards Destination Conscience. Fostering a More Respectful Interaction of Human and Non-Human Creatures. *Destination Conscience, Catholic University of Eichstaett-Ingolstadt, Germany*. 2024. P. 111–126. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/978-1-80455-960-420241011/full/html> (дата звернення: 09.06.2024).
68. Message of His Holiness Pope Benedict XVI for the celebration of the World Day of Peace, 1 January 2010. *Libreria Editrice Vaticana*. URL: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20091208_xliii-world-day-peace.html (дата звернення: 11.08.2024).
69. Message of His Holiness Pope Francis for the celebration of the World Day of Prayer for the Care of Creation. *Libreria Editrice Vaticana*, 2016 URL: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2016/documents/papa-francesco_20160901_messaggio-giornata-cura-creato.html (дата звернення: 05.04.2024).
70. Meeting of the Holy Father Benedict XVI with the clergy of the diocese of Bolzano-Bressanone. Cathedral of Bressanone, 2008. *Libreria Editrice Vaticana*. URL: <https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2008>

- /august/documents/hf_ben-xvi_spe_20080806_clero-bressanone.html (дата звернення: 05.04.2024).
71. Mueggenborg D. What exactly is 'ecological sin'? *Northwest Catholic*. 2020. URL: <https://nwcatholic.org/voices/daniel-mueggenborg/what-exactly-is-ecological-sin> (дата звернення: 05.04.2024).
 72. Niemandt C. Ecodomy in mission: The ecological crisis in the light of recent ecumenical statements. *Verbum et Ecclesia*. 36 (3), 2015. P. 8. DOI: 10.4102/ve.v36i3.1437 (дата звернення: 05.04.2024).
 73. Octogesima Adveniens : Apostolic Letter of Pope Paul VI. Vatican, 1971. *Libreria Editrice Vaticana*. URL: https://www.vatican.va/content/paul-vi/en/apost_letters/documents/hf_p-vi_apl_19710514_octogesima-adveniens.html (дата звернення: 05.04.2024).
 74. Pope Francis. Ecology and Technology from Laudato Si'. 2015. URL: <http://inters.org/ecology-laudato-sii-technology> (дата звернення: 05.04.2024).
 75. Post-synodal apostolic exhortation Pastores Gregis of his holiness Pope John Paul II on the bishop, servant of the Gospel of Jesus Christ for the hope of the world. *Libreria Editrice Vaticana*. 2003. URL: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_20031016_pastores-gregis.html (дата звернення: 12.06.2024).
 76. Quotes from Pope Benedict XVI on Creation. *California Catholic Conference*, 2015. URL: <https://cacatholic.org/issues/human-dignity/quotes-pope-benedict-xvi-creation/> (дата звернення: 12.06.2024).
 77. Redemptor hominis: 45 років «програмної» енцикліки святого Івана Павла II. *Vatican news*, 2024. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/vatican-city/news/2024-03/45-ricchya-redemptor-hominis.html> (дата звернення: 04.04.2024).
 78. Rice C. Pope John Paul II and care for God's creation. *Laudato Si' Movement*, 2022. URL: <https://laudatosimovement.org/news/pope-john-paul-ii-caring-creation/> (дата звернення: 04.04.2024).

79. Wangge G. L. L., Isharianto R. The Church as an ecological community. *Mysterium Fidei: Journal of Asian Empirical Theology*. № 2(2). 2024. P. 113–123. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13251339> (дата звернення: 18.06.2024).
80. What is Ecology in Catholic Social Teaching? *CAPP-USA*. 2023. URL: <https://capp-usa.org/2023/10/what-is-ecology/> (дата звернення: 14.08.2024).
81. Zdoroveha, M., & Ivasechko, O. Official Position of Vatican Concerning the Responsibility for the Global Problem of Climate Change. *Studia Warmińskie*. № 55. 2018. P. 147–157. DOI: <https://doi.org/10.31648/sw.3068> (дата звернення: 05.04.2024).